

Arbeid, sport og vold i Chirimoto

En studie av kjønn i Peru

Monica Helgesen

Masteroppgave

Sosialantropologisk institutt

Universitetet i Oslo

Våren 2014

Sammendrag

Chirimoto ligger i en dal mellom Amazonasregnskogen og Andesfjellene i det nordlige Peru. Landsbyen har cirka 250 innbyggere. Temaet for oppgaven er kjønn og de tre hovedkapitlene – arbeid, sport og vold – fungerer opp mot dette.

Kapittelet om arbeid tar for seg kaffearbeid, sukkerrørarbeid og husarbeid. Jeg viser hvordan menn og kvinner fordeler arbeidet, hvordan menn og kvinner organiserer dagen rundt arbeidet og hvordan menn og kvinner tenker om arbeid. Videre ser jeg på hvordan kvinner ofte tilegner seg ekstern arbeidskraft til kaffeplukking gjennom gaveøkonomi mens menn ofte tilegner seg ekstern arbeidskraft til kaffeplukking gjennom vareøkonomi.

Kapittelet om sport tar for seg hanekamp, fotball og volleyball. Jeg viser hvordan hanekamp kan betraktes som et mannlig masturberingsritual og hvordan kvinnes volleyball ble en del av nasjonsbyggingen i Peru på 1980-tallet mens mennenes fotball ble en arena for tap, nederlag og tragedie. Videre kobler jeg volleyball til de peruanske kvinnes fremgang i samfunnet på 1980-tallet – og dagens Chirimoto.

Kapittelet om vold tar for seg voksne som slår barn, menn som slår menn og menn som slår kvinner. Jeg viser hvordan barneoppdragelse er en sentral årsak til at voksne slår barn, hvordan alkoholkonsum er en medvirkende faktor til at menn slår menn og hvordan utroskapsmistanker er én av grunnene til at menn slår kvinner. Videre ser jeg på hvordan vold kan forklares i forhold til sosialpsykologi, machismo, marianismo og avmakt.

Stikkord: Alkohol, arbeid, avmakt, barneoppdragelse, Chirimoto, fotball, hanekamp, husarbeid, kaffe, kjønn, Latin-Amerika, machismo, marianismo, nasjonsbygging, Peru, ritual, seksualitet, sport, sukkerrør, vold, volleyball, økonomi.

Takk, thanks, gracias

Takk til Knut Christian Myhre som hjalp meg med masteroppgaven. Takk til Marit Melhuus som hjalp meg med prosjektbeskrivelsen. Takk til Astrid Anderson som hjalp meg med litteratursøkingen.

Takk til Eva Lieungh Eriksen, Ingri Johansen, Marianne Kalvå, Monika Schäffer Nyhagen og Sandra Iren Barkås for alt fra gjennomlesing og oversettelser til korrektur og motivasjonstaler.

Takk til Johnny Haglund som skrev om sin reise til Rodríguez de Mendoza slik at jeg fant dette fantastiske stedet.

Takk til min kjære. Takk for at jeg fikk dra. Takk for at du kom på besøk. Takk for at jeg fikk komme hjem.

Thanks to Caitlin Rolston and Francis Jerry Hopcroft for providing me with information about Chirimoto before my fieldwork.

Gracias a Luis Ivan Chávez Rodríguez por construir una casa donde podría vivir y por introducirme a Chirimoto.

Gracias a Jose Orihuela por apaciguarme que el tráfico de drogas se pasa en el otro lado de las montañas.

Gracias a Henri Portocarrero Bazan por hacer un mapa de Chirimoto cuando no podría encontrar alguno.

Gracias a todos mis amigos en Chirimoto, Mendoza, Chachapoyas y Lima. Gracias por toda su ayuda. Gracias por darme chirimoyas cuando tenía hambre. Gracias por darme alfombras cuando tenía frío. Gracias por darme consuelo cuando tenía lau. Los extraño arto.

Innholdsfortegnelse

Innledning	1
Kart	2
Reisen	4
Chirimoto	7
Historie	10
De hvite menneskene	11
Flom	11
Endring	12
La Casa del Colibrí	12
Chirimoto Development Project	13
La obra	13
El proyecto	13
Kjønn	14
Metode	15
Oppbygning	17
 Arbeid	 18
Det arbeidende samfunnet	19
Familien	19
Kaffearbeidet	20
Sukkerrørarbeidet	26
Husarbeidet	31
Økonomi	36

Sport	40
Det sporty samfunnet	41
Familien	42
Hanekampen	43
Fotballkampen	48
Volleyballkampen	53
Ritual	56
Nasjonsbygging	59
 Vold	 64
Det voldelige samfunnet	65
Familien	67
Gutten som blir slått av «alle»	68
Mannen som slår en annen mann	73
Kvinnen som blir slått av mannen	78
Vold avler vold	83
Machismo og marianismo	84
Avmakt	88
 Avslutning	 90
Arbeid, sport og vold	91
Fremtiden	91
 Referanseliste	 93

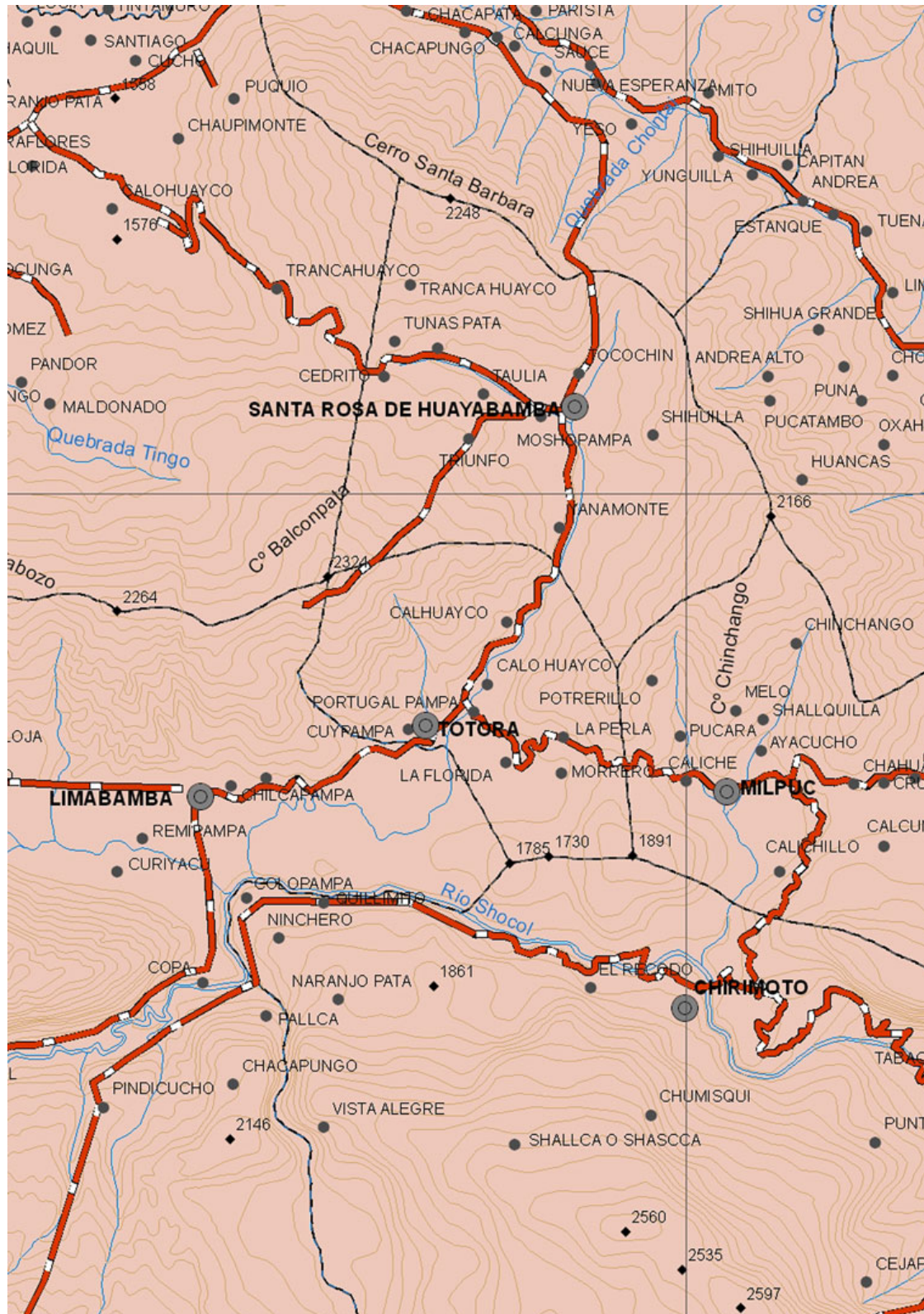
Innledning

Chirimoto ligger i en dal mellom Amazonasregnskogen og Andesfjellene.

Chirimoto er én av 12 distrikter i Rodríguez de Mendoza-provinsen og ligger i den sørlig delen av området. Mendoza, i San Nicolás-distriktet, er hovedstaden i provinsen.

Chirimoto er én av mange landsbyer i Chirimoto-distriktet og ligger i den nordlige delen av området. Chirimoto, i Chirimoto-distriktet, er hovedstaden i distriktet.

Reisen

Kaoset omkranser meg på bussterminalen i Lima. Mennesker og bagasje går om hverandre. Barn skriker, foreldre kjefter. En guide har samlet et dusin turister i gule t-skjorter. Selgere roper ut priser på brus og sjokolade. Tv-skjermene surrer i bakgrunnen.

- Chachapoyas? spør jeg en ansatt.

Han vifter med hånden for at jeg skal følge etter. Vi går ut på parkeringsplassen hvor minst ti busser står parkert. Mannen geleider meg til den fremste bussen. Jeg blir vist inn i første etasje og får tildelt en stressless av et sete. Elleve personer fyller de andre setene og en stor flatskjerm er plassert på veggen foran meg. Dette ser lovende ut.

Vi kjører ut på motorveien. En film dubbet på spansk gjaller ut av flatskjermen, personen ved siden av meg skrur opp musikken på radioen sin og et spedbarn i setet bak meg begynner å skrike.

Vi kjører nordover og følger kysten frem til Chiclayo. Deretter svinger bussen til høyre og kjører østover mot Cajamarca.

Veien gjennom Andesfjellene bukte seg frem og tilbake og vi blir kastet til venstre og til høyre i takt med svingene. Kulden ute fører til at vinduene dekkes av dugg.

Vi kommer frem til busstasjonen i Chachapoyas.¹ Reisen fra Lima til Chachapoyas tar 23 timer.

- Mendoza? spør jeg en kvinne.

Hun skakker på hodet og studerer den gigantiske bagen min.

- Kom! sier hun og drar meg med ut på gaten.

Hun fører meg ned en støyete vei og inn i en bakgård. En bil er parkert midt på plassen og fire personer sitter på en benk ved siden av.

- Skal dere til Mendoza? spør kvinnen.
- Ja, svarer en mann – da er bilen full!

Mannen tar bagen min og plasserer den i bagasjerommet. Jeg blir vist til baksetet og får to menn ved siden av meg. En kvinne setter seg i passasjeretet og mannen setter seg i føreretet.

Sjåføren tar en sving til høyre og så en sving til venstre og så en sving til høyre. Vi kjører inn på en grusvei og plutselig entrer vi en verden av grønt. Det er grønne sletter og grønne palmer og grønne åser. Alt jeg ser er grønt. Et stup åpner seg ved siden av meg, som går flere titalls meter rett ned. Utsikten virker uendelig. Det føles som om vi flyr inn i landskapet. Det er så vakkert at jeg,

¹ Chachapoyas har rundt 30 000 innbyggere og er hovedstaden i Amazonas-regionen.

bokstavelig talt, gaper mot vinduet.

- Jeg vet hva du tenker på.

Mannen ved siden av snakker til meg.

– Ett sekunds uoppmerksomhet... og poff, så styrter vi utenfor stupet. Et lite øyeblikk i luften... og pang, så er alt over. For noen dager siden kjørte en buss med 22 passasjerer rett ned i døden akkurat her.

Det var definitivt ikke det jeg tenkte på.

Jeg titter på sjåføren. Han gomler kokablader, tramper på gassen og gauler til Ricky Martins *Livin' la vida loca* som osrer ut av høyttalerne. Han ser ikke ut til å være så veldig preget av det som nettopp ble sagt.

Jeg titter ut av vinduet igjen. Hvis dette er min siste stund på jorden, så skal jeg i alle fall nyte den.

Sjåføren bremses ned og fester setebeltet.

- Politikontroll, forklarer han. – Rart, det pleier jo aldri å være kontroll.

Vi stopper foran en bom og blir møtt av to mannlige konstabler i gule vester, hvite hjelmer og grønne hansker.

- Pass! roper den ene.

Jeg tar opp passet mitt fra vesken og gir det til han.

- Hun er tysk! utbryter plutselig sjåføren.

Tysk...? Hvor i alle dager har han fått det fra? Jeg får umiddelbart assosiasjoner til gasskamre og fangehull og stripe pyjamas. Norge som det fredselskende landet det er må jo være mye bedre.

- Jeg er norsk! nærmest skriker jeg.

Konstabelen løfter passet mitt opp til nesetippen og studerer det innstendig.

- Aaah, *una vikinga*, konstaterer han.

Viking? Jeg ser for meg store og hårete og brølende menn med øks og spyd og sverd som entrer fremmed land. Ikke helt det jeg ønsket. Jeg smiler og prøver å se ekstra snill ut.

Konstabelen snur og forsvinner inn i en liten bygning. Jeg ser på sjåføren.

– Slapp av, sier han, samler opp en stor slump kokablader mellom fingrene og fører det inn i munnen.

Tiden går. Ett minutt. Tre minutter. Fem minutter. Hva er det konstabelen driver med der inne? Endelig kommer han. Uten et ord gir han meg passet mitt tilbake og vi kjører videre.

Vi kommer frem til en parkeringsplass i Mendoza.² Reisen fra Chachapoyas til Mendoza tar to og en halv time.

Jeg ser fem biler og en lastebil. Rundt ti personer er samlet ved et bord i den ene enden av parkeringsplassen. Jeg går bort til dem.

- Chirimoto? spør jeg en mann.
- Ja! svarer mannen og spretter opp.

Han peker på lastebilen og geleider meg til passasjeret. Bak sitter allerede seks personer klumpet sammen på en treseter, to kvinner, to menn, en jente og en gutt. Bagen min blir plassert i lasterommet. Sjåføren starter opp lastebilen og vi humper av gårde.

Sjåføren bråbremsar og stopper midt i en sving.

- Politikontroll, forklarer han. – Typisk, det pleier jo aldri å være kontroll!

Jeg prøver å se gjennom buskaset foran meg og aner en bomstasjon på den andre siden.

Tre av de seks personene i baksetet blir beordret ut. Jeg hører en lyd bak meg og i speilet ser jeg fem personer som hopper ut av lasterommet.

Vi kjører bort til bommen og blir møtt av to mannlige konstabler. Den ene stiller seg foran vinduet mitt mens den andre stiller seg foran sjåførens vindu. Mannen stirrer meg inn i øynene, før han måler meg fra topp til tå.

- Hei, sier jeg.
- Hei, sier han.

I mens spaserer de åtte passasjerene fra lastebilen fredelig forbi bommen. De smiler og vinker til konstablene. Konstablene smiler og vinker tilbake.

Vi får klarsignal til å kjøre videre. Etter cirka fem hundre meter, når bomstasjonen er forsvunnet bak en ny sving, stopper sjåføren. Han humper ut av lastebilen med en jekk og en skiftnøkkel og stiller seg ved det ene dekket – og fyrer opp en røyk. Noen minutter senere kommer passasjerene traskende. Sjåføren stumper røyken, røsker sammen jekken og skiftnøkkelen og hopper inn i lastebilen igjen. Passasjerene plasserer seg i baksetet og lasterommet.

Vi kjører videre på den smale grusveien. De store hullene i bakken gjør at vi rister opp og ned i takt med lastebilens fremmarsj. Flere svinger er så krappe at jeg er overbevist om at lastebilen ikke har en sjanse til å komme forbi – men etter litt styring og bremsing og skrensing frem og tilbake klarer sjåføren å manøvre seg frem hver eneste gang. Vi kjører forbi mange fossefall. Store elver går på kryss og tvers og flere ganger er vi nødt til å kjøre over små elver. En *shihuín*, en

² Mendoza har rundt 3000 innbyggere og er hovedstaden i Rodríguez de Mendoza-provinsen.

blanding av fugl og sommerfugl, flyr ved siden av lastebilen.

Vi kommer frem til plazaen i Chirimoto. Reisen fra Mendoza til Chirimoto tar en og en halv time.

Chirimoto

Chirimoto er en landsby med cirka 250 innbyggere.³ Plazaen fungerer som sentrum og her bor det over 50 mennesker. Midt på plazaen står lysthuset. Det er rundt og med tak – og det er plassert noen benker her. Inntil et hus står det noen stoler laget av trestubber. I enden av plazaen er en stor gresslette. Disse stedene pleier folk å samle seg på. På den ene siden av plazaen bor legen. Han er utdannet sykepleier. På den andre siden av plazaen bor farmasøyten. Hun er også utdannet sykepleier.

Fire veier går ut av plazaen. En vei leder til *el jardín*.⁴ Her går barn fra tre til seks år. En annen vei leder til *la escuela*.⁵ Her går barn fra seks til 13 år. Chirimoto har ingen *colegio*,⁶ som er for ungdom fra 13 til 17 år. Veien nordover fører til Milpuc og det tar cirka en halv time å gå dit. Veien vestover fører til Limabamba og det tar cirka en time å gå dit. Eller man kan ta en motorsykkeltaxi, så er man fremme på noen minutter. Milpuc og Limabamba er større landsbyer; her er det butikker med klær og skoleutstyr og her er det *escuelas* og *colegios*.

Chirimoto henviser både til distriktet Chirimoto i Rodríguez de Mendoza-provinsen og landsbyen Chirimoto i Chirimoto-distriktet. Jeg sitter sammen med Tomas og Kevin på lysthuset.

- Hvor kommer navnet Chirimoto fra? spør jeg.
- Chirimoto er quechua, svarer Tomas. – *Chiri* betyr «kald» og *moto* betyr «bevegelse». Det kommer av det skiftende været i Chirimoto. Om dagen er det glovarmt og om natten er det iskaldt. I det ene øyeblikket kan det være strålende sol og i det andre øyeblikket kan det være pøsende regn.
- Og hvor kommer navnet Rodríguez de Mendoza fra? spør jeg.
- Det er oppkalt etter en mann, Toribio Rodríguez de Mendoza, svarer Kevin. – Han var en av forløperne til Perus uavhengighet fra Spania.
- Rodríguez de Mendoza kalles også for Guayabambadalen, sier Tomas. – Det er quechua og betyr «dalen av guavaer» – fordi dalen er full av denne frukten.

³ Det er denne plassen jeg henviser til når jeg skriver Chirimoto – hvis jeg ikke gir informasjon om noe annet.

⁴ *Jardín* kan oversettes til «barnehage».

⁵ *Escuela* kan oversettes til «skole».

⁶ *Colegio* kan oversettes til «kollegium».

- Nei, det heter Huayabambadalen, sier Kevin. – Det er quechua og betyr «grønn og blomstrende gresslette» – fordi dalen er så grønn og frodig.
 - Nei, navnet Guayabambadalen ble først tatt i bruk, sier Tomas. – Derfor er det riktig å si.
 - Nei, navnet Huayabambadalen ble først tatt i bruk, sier Kevin. – Derfor er det riktig å si.
 - Kan jeg ikke bare kalle området for Rodríguez de Mendoza? spør jeg.
- Tomas og Kevin snur seg mot meg.
- Ja, det er det offisielle navnet, svarer de i kor.

Chirimoto ligger mellom Amazonasregnskogen og Andesfjellene. Jeg sitter sammen med Felipe på trestubbestolene.

- Føler du at dere er nærmest Amazonasregnskogen eller Andesfjellene? spør jeg.
 - Chirimoto ligger i *la ceja de selva*,⁷ svarer Felipe.
 - Så... jungelen?
- Felipe ler.
- Nei, er du gal!? utbryter han. – I jungelen løper de nakne rundt så tissen dingler frem og tilbake!
 - Så... fjellene?
 - Nei, sier Felipe. – Vi er *guayachos*. Vi kommer fra Guayabambadalen.

Chirimoto har et kognatisk slektskapssystem; slektskap regnes både gjennom farslinjen og morslinjen. Jeg sitter sammen med Vanesa og Camila på lysthuset.

- I Chirimoto er vi alle en stor familie, sier Vanesa.
 - Hva mener du med det? spør jeg.
 - Alle er i slekt med hverandre.
- Akkurat da kommer en kvinne gående over gressletten.
- Er du i slekt med henne? spør jeg.
 - Ja, hun er kusinen min! svarer Vanesa.
 - Er hun kusine på moren din sin side eller faren din sin side?
 - Hun er kusinen til mannen min.⁸
 - Men... da er hun jo ikke kusinen din. Hun er kusinen til mannen din.

⁷ *La ceja de selva* kan oversettes til «høyjungelen». Chirimoto ligger mellom 1500 og 2000 meter over havet.

⁸ Statusene kjæreste, forlovede og ektefelle brukes løst. Det går på hvor lenge man har vært sammen og hvor seriøst forholdet er. Vanesa er ikke gift, men hun omtaler likevel kjæresten som ektefelle.

- Jo, hun er kusinen min også.
- Hvordan?
- Det bare er sånn, sier Vanesa og trekker på skuldrene.
Akkurat da kommer en mann gående over gressletten.
- Er du i slekt med han? spør jeg.
- Ja, han er onkelen min! svarer Camila.
- Er han broren til moren din eller broren til faren din?
- Han er broren til faren til moren min.
- Men... da er han jo ikke onkelen din. Han er onkelen til moren din.
- Jo, han er onkelen min også.
- Hvordan?
- Det bare er sånn, sier Camila og trekker på skuldrene.

Chirimotos befolkning er en blanding av lyse og mørke mennesker. Jeg sitter sammen med Sofia på trestubbestolene.

- Eksisterer det rasisme i Chirimoto? spør jeg.
- Det var mer rasisme før. Vi hvite skulle helst ikke blande oss med de svarte. Jeg giftet meg med mannen min for over 30 år siden. Da sa folk «hvorfor i alle dager velger du han? Han er jo svart!» Men han var velutdannet og jeg tenkte at jeg kom til å få et bra liv med han. Jeg har alltid ønsket meg en jente, men i stedet har jeg fått fem sønner. «Der får du for å gifte deg med en svarting!» sa folk da.

- Hva med nå? spør jeg.
- Nå er det mindre rasisme. I dag er det vanlig at de lyse og de mørke menneskene lever sammen. Folk kan fortsatt si «der får du for å gifte deg med en svarting» til meg, men nå er det bare på spøk.

På plazaen står *el concejo*. Her arbeider politikerne i Chirimoto-distriktet.⁹ Bygningen har en stor åpning i midten. Når man går inn kommer man til en åpen plass og langs sidene er det plassert rundt ti kontorer. Til venstre har Víctor Raul Ampuero Lopez¹⁰ kontor. Han er *el alcalde*.¹¹ Han er den øverste lederen i Chirimoto og har ansvaret for å forsvare distriktets interesser. Til høyre har

9 Chirimoto-distriktet ligger under Rodríguez de Mendoza-provinsen som ligger under Amazonas-regionen – som ligger under den peruanske regjeringen.

10 Jeg velger å navngi *el alcalde* fordi dette er offentlig informasjon som kan letes opp på Internett – og fordi jeg ikke skriver om han i annen forbindelse i oppgaven.

11 *Alcalde* kan oversettes til «ordfører» eller «borgermester».

Florencia Rodríguez Bustamante¹² kontor. Hun er *la gobernadora*.¹³ Hun har juridisk makt, samarbeider med politiet og løser lokale tvister. I løpet av dagen går mennene og kvinnene inn og ut av kontorene sine. Flere av dem bor et stykke unna og kjører motorsykel.

På plazaen står kirken. Den er hvit med en stor tredør i midten. På toppen ruver klokketårnet og oppå denne er det plassert et lite kors. Når man kommer inn er det benker på begge sidene. Rett imot er det et bord som fungerer som alter. På gulvet står figurer av Maria og Josef og på veggene henger bilder av Jesus. Jeg sitter sammen med Isabel på trappen utenfor kirken.

– Er folk veldig religiøse i Chirimoto? spør jeg.

– Nei, jeg synes ikke det, svarer Isabel. – Folk vil si at de er katolikker av vane, men det er få som går i kirken eller leser Bibelen. Jeg tror rundt 25 prosent av innbyggerne i Chirimoto er religiøse.

– Hvem er presten? spør jeg.

– Vi har ikke noen prest. Vi har en mannlig kateket, svarer Isabel.

– Da kan du blir prest! utbryter jeg.

Isabel ler.

– Nei, det går jo ikke, sier hun.

– Hvorfor ikke? spør jeg.

– Når man blir prest i den katolske kirken, så gifter man seg med kirken. Kirken er en kvinne; den heter *la iglesia*.¹⁴ Presten må derfor være en mann.

Historie

Rodríguez de Mendoza eksisterte ikke på det peruanske kartet før 1875. Da hadde dalen sannsynligvis vært befolket i flere tusen år allerede. De første bosetterne skal ha kommet fra Amazonasregnskogen. Disse levde i små, egalitære og uavhengige samfunn og livnærte seg gjennom jordbruk, jakt og fiske. Flere av gruppene skal ha vært i konflikt med hverandre – og stjeling av kvinner og brenning av hus var ikke uvanlig. Rundt år 800 ble Rodríguez de Mendoza invadert av chachapoyasene. Store deler av den innfødte befolkningen flyktet inn i jungelen og opp i fjellene. Chachapoyasene var hierarkiske med flere høvdinger som konkurrerte mot hverandre. De

¹² Jeg velger å navngi *la gobernadora* fordi dette er offentlig informasjon som kan letes opp på Internett – og fordi jeg ikke skriver om henne i annen forbindelse i oppgaven.

¹³ *Gobernador* kan oversettes til «guvernør» eller «fylkesmann».

¹⁴ Spanske substantiv deles inn i to kjønn; hankjønn og hunkjønn. *El* henviser til hankjønn i bestemt artikkel entall og *la* henviser til hunkjønn i bestemt artikkel entall. *La iglesia* er derfor hunkjønn.

praktiserte jordbruk og dyrket blant annet mais, koka og maniok. Rundt år 1470 ble dalen invadert av inkaene. Chachapoyasene gjorde motstand, men ble erobret. Inkaene opprettet infrastruktur med sentre og veier. De praktiserte jordbruk og dyrket blant annet mais, bønner og gresskar. Rundt år 1530 ble Rodríguez de Mendoza invadert av spanjolene. De var på leting etter Eldorado og var overbevist om at gullet var å finne østover. De neste hundre årene arrangerte spanjolene derfor flere ekspedisjoner inn i jungelen. Hundrevis av indianere ble utnyttet som slaver og de ble blant annet tvunget til å bære bagasje og å lage mat. Indianerne hadde ingen resistens mot sykdommene europeerne brakte med seg og hele landsbyer ble utslettet i denne perioden. Dette førte til at store deler av Rodríguez de Mendoza ble forlatt og i flere hundre år ble dalen glemt av verden utenfor. Kontakten mellom fjellene og jungelen fulgte deretter ruten fra Chachapoyas til Moyobamba – og Rodríguez de Mendoza, som ligger øst for Chachapoyas og sør for Moyobamba, ble dermed forbigått. Dalen ble ikke oppdaget igjen før i 1869 av Antonio Raimondi.¹⁵ De siste hundre årene har det vært en stor strømning til Rodríguez de Mendoza fra Andesfjellene. Innbyggerne beveget seg østover på jakt etter nytt land og i dalen fant de mil på mil med ledig jord. Hvem som helst kunne ta det landet de ønsket seg og kalle det sitt (Schjellerup, Sørensen, Espinoza, Quipuscoa og Peña 2003, Schjellerup, Quipuscoa, Espinoza, Peña og Sørensen 2005, Schjellerup, Espinoza, Rollefson, Quipuscoa, Sørensen og Peña 2009).

De hvite menneskene

Rodríguez de Mendoza består av en stor andel lyse mennesker. Mange av innbyggerne har hvit hud, blondt eller rødt hår og/eller blåe eller grønne øyne. Dette er også typisk for Chirimoto. Ifølge Johnny Haglund (2003) har ingen funnet deres opphav, men det er tre teorier som dominerer: Den første teorien går ut på at de stammer fra tyske og nederlandske biologer som skal ha kommet på 1600-tallet. Den andre teorien går ut på at de stammer fra europeiske misjonærer. Den tredje teorien går ut på at de stammer fra vikinger som skal ha kommet på 1000-tallet. Nanda Leonardini (2005) mener at europeerne kom til Rodríguez de Mendoza i første halvdel av 1800-tallet i jakten på nye kilder til rikdom.

Flom

I 1977 og i 1979 ble Chirimoto rammet av to flommer. Den lille flommen i 1977 var bare en forsmak på den store flommen i 1979. Luken på demningen i Shocol-elven ble tettet av pinner,

¹⁵ Antonio Raimondi var en italiensk-peruansk oppdagelsesreisende.

kvister og stokker og vannet begynte å sige inn over plazaen. Dyr, åkre og hus forsvant under vannet – og alt ble ødelagt. Innbyggerne flyktet fra Chirimoto. Mange dro til Lima. Noen dro opp i fjellene, andre dro inn i jungelen. En gruppe menn og kvinner begynte å vandre nordøstover på leting etter nytt land. De gikk i flere dager og i flere netter og på den andre siden av fjellene, i Omia, fant de mil på mil med urørt land. De vendte tilbake til Chirimoto og fortalte de andre om hva de hadde sett. Mange brøt opp og bosatte seg på dette nye landet. En ny landsby ble etablert og den fikk navnet Chirimoto Nuevo.¹⁶ I dag brukes navnet Chirimoto Viejo¹⁷ om Chirimoto for å skille disse stedene. Før flommen i 1979 bodde det cirka 1000 mennesker i Chirimoto. Noen få ble værende for å bygge opp landsbyen igjen. I dag er innbyggertallet på rundt 250. Kvinnene og mennene som husker Chirimoto før flommen snakker om fortiden som et paradis: Vannet var rent. Nå er vannet fullt av parasitter. Elven flommet over av fisk. Nå er man heldig om man i det hele tatt klarer å fange én fisk. Strendene buktet seg rundt innsjøene. Nå er dette området dekket av gjørmegjørmeg. Skogen var fylt med dyr som apekatter, jaguarer og papegøyer. Nå er man heldig om man ser et ekorn. Jordene huset flokker på flere hundre kveg. Nå er det sjeldent å se mer enn fem kveg på samme sted.

Endring

I tiårene etter flommen i 1979 lå Chirimoto i en slags dvale. Infrastrukturen var mangelfull, innbyggerne sluttet å feire *la fiesta patronal* og ungdomsgjenger førte med seg tyverier og narkotika. Først de siste årene har det skjedd endringer på disse punktene. Chirimoto fikk elektrisk strøm i 2009. I 2007 ble *la fiesta patronal*¹⁸ tatt opp igjen. Ungdomsgjengene har forsvunnet og landsbyen har i dag så og si ingen kriminalitet.

La Casa del Colibrí

Det er to hjelpeorganisasjoner som virker i Chirimoto. Den ene er La Casa del Colibrí, som kan oversettes til «Huset til Kolibrien». Den er registrert i Peru og ble opprettet i 2006. Et av deres viktigste prosjekter har vært å bygge samfunnshuset *la casa del colibrí*. Det ble oppført fra mars til desember 2012 og strekker seg over tre etasjer på plazaen. Cirka 15 menn fra Chirimoto arbeidet med dette, i tillegg til at hjelp ble hentet utenfra. Bygningen fungerer som en kulturell samlingsplass

¹⁶ Chirimoto Nuevo betyr «Nye Chirimoto».

¹⁷ Chirimoto Viejo betyr «Gamle Chirimoto».

¹⁸ *La fiesta patronal* er feiringen av stedets skytshelgen. I Chirimoto er dette Josef. I 2012 ble *la fiesta patronal* feiret fra 26. til 29. juli og inkluderte blant annet gudstjenester, parader, hanekamp, fotballturnering, sangkonkurranse, danseforestilling, konsert og fyrverkeri.

i landsbyen og inneholder blant annet et bibliotek og et kjøkken. Hjelpeorganisasjonen har også vært initiativtakere til *la obra* og *el proyecto*.

Chirimoto Development Project

Den andre hjelpeorganisasjonen er Chirimoto Development Project. Den er registrert i USA og ble opprettet i 2009. Chirimoto Development Project samarbeider med La Casa del Colibrí og bidrar på deres prosjekter. De har i tillegg egne mindre prosjekter. I 2010 donerte de for eksempel 25 bærbare datamaskiner til *la escuela* i Chirimoto.

La obra

Det er to arbeidsprosjekter som virker i Chirimoto. Det ene er *la obra*, som kan oversettes til «arbeidet». Det offisielle navnet er *Mejoramiento del sistema de agua potable y construcción del sistema de alcantarillado de la localidad de Chirimoto y sus anexos*, som kan oversettes til «Forbedring av drikkevannsystemet og konstruksjon av kloakksystemet i Chirimoto og dets anneks» – men innbyggerne kaller det bare for *la obra*. Formålet med arbeidsprosjektet er å gi innbyggerne i Chirimoto og området rundt rent drikkevann og nytt kloakksystem. *La obra* ble påbegynt i januar 2012 og holdt fortsatt på da jeg forlot Chirimoto i august 2012. *La obra* blir finansiert av Amazonas-regionen. De har et kontor i *el concejo* og fra ti til 30 personer arbeider med dette gjennom mitt feltarbeid – i hovedsak menn. *La obra* ledes av tre sjefer; en mannlig anleggssjef, en mannlig ingeniørsjef og en kvinnelig økonomisjef. Cirka to tredjedeler av arbeiderne kommer fra Chirimoto og nærområdet mens cirka en tredjedel har flyttet inn fra steder som Chachapoyas, Cajamarca og Chiclayo.

El proyecto

Det andre arbeidsprosjektet er *el proyecto*, som kan oversettes til «prosjektet». Det offisielle navnet er *Fortalecimiento de capacidades para la preservación de la diversidad biológica en la zona baja de la cuenca hidrográfica del Huayabamba y en la zona alta de la cuenca hidrográfica del Utcubamba de la región Amazonas*, som kan oversettes til «Styrking av kapasitet for bevaring av biologisk mangfold i vannskillet i det nedre området av Huayabamba og i vannskillet i det øvre området av Utcubamba i Amazonas-regionen» – men innbyggerne kaller det bare for *el proyecto*. Formålet med arbeidsprosjektet er å lage en nasjonalpark i Chirimoto og området rundt som gjør det

forbudt å hogge trærne for å beskytte drikkevannet. *El proyecto* ble påbegynt i september 2011 og holdt fortsatt på da jeg forlot Chirimoto. *El proyecto* blir finansiert av Amazonas-regionen. De har et kontor i *la casa del colibrí* og rundt fem personer arbeider med dette gjennom mitt feltarbeid – i hovedsak menn. *El proyecto* ledes av én mannlig sjef. En arbeider er bosatt i Chirimoto mens resten reiser rundt i Rodríguez de Mendoza og samler inn informasjon.

Kjønn

I alle samfunn gjøres det forskjell på menn og kvinner. Vi skiller mellom biologisk kjønn og sosialt kjønn. Biologisk kjønn henviser til medfødte ulikheter: Menn er gjennomsnittlig fysisk større enn kvinner, menn og kvinners kjønnsorganer er forskjellige og kvinner menstruerer, føder og ammer. Sosialt kjønn henviser til kulturelle ulikheter: Den sosiale konstruksjonen av kjønn varierer i forskjellige samfunn og kan best studeres som en relasjon der menn er definert i forhold til kvinner og omvendt (Eriksen 2010). Denne oppgaven handler om sosialt kjønn. Med denne innfallsvinkelen ligger fokuset mer på hva menn og kvinner gjør og mindre på hva menn og kvinner er. Dermed blir kjønn mer enn prosess enn en kategori (Moore 1999).

Marit Melhuus, Ingrid Rudie og Jorun Solheim (1992) skriver at kjønn er allestedsnærværende: Kjønn er overalt. Dette har ført til at kjønn har blitt sett på som noe som er både selvfølgelig og utilgjengelig på samme tid. Dette har igjen ført til at mye av den antropologiske forskningen har handlet implisitt om kjønn gjennom studier av for eksempel hushold og slektskap – men at det i mindre grad har vært i sentrum for forskningen. Problemet er at kjønn er så innebygget i alle deler av samfunnet at det ikke fremstår som noe i seg selv: Fordi «alt» handler om kjønn, handler tilsynelatende «ingenting» om kjønn (Melhuus, Rudie og Solheim 1992). Samtidig er det sannsynligvis dette som får Melhuus og Kristi Anne Stølen (1996) til å skrive at kjønn er et bra utgangspunkt for å forstå et samfunn – fordi ulikheter i kjønn kan si noe om ulikheter i andre deler av samfunnet. I denne oppgaven skriver jeg om kjønn ved å se på arbeid, sport og vold i Chirimoto.

Kjønn som studie skjøt fart i Latin-Amerika etter FNs internasjonale kvinnekonferanse i Mexico i 1975 – og har siden vokst til et sentralt tema i regionen. I motsetning til i Europa og USA, der kjønnsforskningen vokste frem i kjølevannet av en militant og ekspansiv kvinnebevegelse, var kjønnsforskningen i Latin-Amerika en forløper til kvinnebevegelsen (Melhuus og Stølen 1996). Min problemstilling er: Hvordan konstruerer innbyggerne i Chirimoto kjønn gjennom arbeid, sport og vold? Som Rosalind C. Morris (1995) påpeker: Jeg, antropologistudenten, har kjønn – og

feltarbeidet mitt blir påvirket av dette. Fordi jeg er en kvinne ser jeg innbyggerne i Chirimoto på en annen måte enn om jeg hadde vært en mann og fordi jeg er en kvinne ser innbyggerne i Chirimoto meg på en annen måte enn om jeg hadde vært en mann. Dette er kanskje særlig tydelig i kapittelet om vold. Og som Morris (1995) bemerker: Å skrive masteroppgave handler vel så mye om å utøve kjønn som handlingene og utsagnene masteroppgaven tar for seg.

Metode

Jeg kom til Chirimoto i starten av februar 2012, og jeg dro i starten av august. I denne perioden reiste jeg flere ganger til Mendoza og Chachapoyas. Det betyr at jeg var på feltarbeid i Chirimoto i cirka fem måneder.

I januar gikk jeg på spanskkurs i Lima. Da jeg dro fra Lima kunne jeg føre enkle samtaler, men da jeg kom til Chirimoto skjønte jeg ingenting av det som ble sagt. Jeg var nødt til å bruke besøkende fra Chachapoyas som tolker for å forstå innbyggerne. Chirimotinerne trekker ut vokalene, slik at for eksempel *no sé*¹⁹ blir «nooo sé» og *con quién*²⁰ blir «cooon quién». Derfor kan det høres ut som de synger når de snakker. De korter ned ord, slik at for eksempel *vamos*²¹ blir «vamo» og *puedes*²² blir «pue». Chirimotinerne har mange ord på dialekt og quechua, som for eksempel *aishito*²³, *misho*²⁴, *arto*²⁵ og *lau*.²⁶ De har som regel ikke oversikt over hva som er dialekt og hva som er quechua: Noen vil si at et ord er dialekt, mens andre vil si at det samme ordet er quechua. Språket var noe jeg var nødt til å arbeide aktivt med gjennom hele feltarbeidet. Jeg forsøkte å kompensere for dette ved å fokusere på observasjon og deltagelse de første månedene. Etter noen måneder følte jeg at jeg hadde lært meg tilstrekkelig spansk til å kommunisere noenlunde greit. Innbyggerne var tålmodige i min språklæringsprosess. De forsøkte til det lengste å forstå mine kryptiske gestikulasjoner og de gjentok ord og setninger om og om og om igjen – helt til jeg forstod budskapet.

Jeg fortalte innbyggerne i Chirimoto at jeg var antropologistudent og at jeg var kommet på besøk til dem for å samle inn informasjon til min masteroppgave. De fleste forstod ikke hva dette innebar. Noen trodde jeg var arkeolog og ønsket å vise meg en eller annen ruin i nærheten av åkeren deres.

19 *No sé* betyr «jeg vet ikke».

20 *Con quién* betyr «med hvem».

21 *Vamos* betyr «la oss dra».

22 *Puedes* betyr «du kan».

23 *Aishito* betyr «nærme».

24 *Misho* betyr «katt».

25 *Arto* betyr «mye».

26 *Lau* betyr «smerte».

Andre trodde jeg var sosiolog og ønsket å introdusere meg for sosiologen/gravkistesnekkeren/Carl Gustav Jung-entusiasten i Mendoza. De aller fleste var positive til studien min og den vanligste responsen var at de gjerne kunne sette av tid for spørsmål. Da ble det viktig å forklare mer nøyaktig hva et feltarbeid innebærer: At jeg observerer og deltar i deres hverdag for å skrive om hva de gjør og sier.

Jeg hadde et eget rom i *la casa del colibrí* og spiste alle måltidene hos en familie i nærheten. Jeg fant etterhvert ut at dette passet meg veldig bra. Jeg hadde panoramautsikt over plazaen, så dersom det skjedde noe var jeg garantert å få det med meg. Innbyggerne i Chirimoto er åpne og gjestfrie og det var enkelt å komme i kontakt med dem på plazaen. I tillegg hadde jeg privatliv til å skrive feltnotater i fred. Ved å ikke tilhøre et hushold var jeg dessuten friere til å bestemme hvor jeg ville være og hva jeg ville gjøre.

Mesteparten av dataen er hentet gjennom deltakende observasjon. Resten er hentet fra uformelle samtaler. Å hjelpe til med arbeidet var en effektiv måte å gjøre feltarbeid på. Interessen jeg viste for innbyggernes arbeid ga meg en helt spesiell form for innpass: Å vise at jeg kunne jobbe med det de jobber med – og at jeg ikke bare satt på terrassen i *la casa del colibrí* og skrev på den fancy maskinen min – gjorde at de så på meg på en helt annen måte. Jeg har plukket kaffe og møllet sukkerrør. Jeg har vasket klær og kostet gulv. Jeg har gravd hull og båret planker. Etterpå smilte de fornøyde og sa *ahora eres mi minga*, som kan oversettes til «nå er du min hjelper». Og jeg følte meg litt mer fortjent til kaffen eller teen som alltid ble tilbydd.

Mange av innbyggerne i Chirimoto lyver mye. De lyver om at det ikke er mer vann igjen i dusjen, når det er det. De lyver om at de har dyr, når de ikke har det. De lyver om at naboen ikke er hjemme, når han er det. De lyver om at de kan spå i kort, når de ikke kan det. De lyver om at de ikke har barn, når de har det. De lyver tilsynelatende om alt. En ting var at det gjorde feltarbeidet vanskeligere. En annen ting var at jeg sjelden så motivene for lyvingen. Hvorfor lyve om at huset er brunt når det er rødt? Hvorfor lyve om at man er 43 år når man er 41 år? Hvorfor lyve om at man har høne til middag når man har svin? Og jeg spurte: «Hvorfor lyver du?» Responsen var nesten alltid den samme: «Alle peruanere lyver. Og selvfølgelig lyver jeg, for jeg er peruaner.» Da ble det ekstra viktig å bruke flere metoder og å skaffe samsvarende kilder – og observasjoner ble mer verdt enn utsagn. Jeg utviklet etterhvert flere strategier for å skille løgner fra sannheter. For eksempel stilte jeg det samme spørsmålet til ulike familiemedlemmer ved ulike anledninger heller enn å spørre hele familien samlet. Men det viktigste var at jeg etterhvert lærte hvem som i hovedsak

snakket sant og hvem som hadde en tendens til å lyve – og et utsagn fikk dermed mer eller mindre gyldighet i forhold til hvem som uttalte det.

Oppbygning

I denne oppgaven tar jeg for meg arbeid, sport og vold i Chirimoto i et kjønnsperspektiv. I starten av hvert kapittel presenterer jeg en typisk familie og jeg forteller empirien gjennom dem. Personene er basert på reelle mennesker, men jeg har endret karakteristikker som navn og utseende. Dette på grunn av anonymisering. Jeg tar for meg flere ømfintlige emner, som masturbasjon, utroskap og vold – og jeg ønsker ikke at det skal være mulig å finne ut hvem dette handler om. Jeg har tatt meg friheter som å slå sammen hendelser og samtaler – og jeg har hentet handlinger og utsagn fra andre informanter for å styrke budskapet. Dette er et bevisst grep for å styrke både anonymiseringen og skrivestilen. Fokuset har ligget på å gi et mest mulig sannferdig bilde av innbyggerne i Chirimoto. Samtidig har jeg sørget for at argumentene som brukes til teoridelen er særlig solide – særlig i forhold til lyvingen. Der jeg henviser til samtaler, så er empirien alltid bakket opp med noe mer – som ikke nødvendigvis presenteres i teksten. De tre første underkapitlene etter presentasjonen av familien er empiri; kaffearbeidet, sukkerrørarbeidet, husarbeidet, hanekampen, fotballkampen, volleyballkampen, gutten som blir slått av «alle», mannen som slår en annen mann og kvinnen som blir slått av mannen. Jeg opplevde feltet som episodisk og fragmenterende og skrivestilen bærer preg av dette. I oppgaven har jeg puttet alle bitene sammen til en helhet. Jeg presenterer teorien i de siste underkapitlene; økonomi, ritual, nasjonsbygging, vold avler vold, machismo og marianismo og avmakt.

Arbeid

En kvinne koker sukkerrørjus i produksjonen av *chancaca*.

Det arbeidende samfunnet

Arbeidskraft er den viktigste ressursen i et samfunn (Melhuus, Rudie og Solheim 1992). I Chirimoto arbeider flest mennesker med kaffe, sukkerrør, husarbeid og *la obra*. Jeg skiller mellom lønnsarbeid og husarbeid. Med lønnsarbeid mener jeg aktiviteter som gir lønnsinntekt, som for eksempel kaffearbeid og *la obra*. Med husarbeid mener jeg aktiviteter som er knyttet til hjemmet, som for eksempel å vaske klær og å lage mat.

Kaffe er en frukt og den inneholder to frø, bønnene, som vender flatsidene mot hverandre. Kaffe inneholder 0,5 til 2,3 prosent koffein og skal først ha vært brukt i Etiopia. Brasil er den største produsenten av kaffe i verden og andre store produsenter er blant andre Colombia, Vietnam, Uganda, Indonesia og Guatemala.

Sukkerør er et gress og den inneholder en svampet marg med en søt saft. Sukkerør inneholder 15 til 20 prosent sukker og skal først ha vært brukt i Ny-Guinea. Brasil er den største produsenten av sukkerør i verden og andre store produsenter er blant andre Kina, Australia, India, Mauritius og Filippinene.

I dette kapittelet skal jeg ta for meg kaffearbeid, sukkerrørarbeid og husarbeid i Chirimoto – og indirekte *la obra*. I beskrivelsene vil jeg vise arbeidsfordelingen mellom menn og kvinner. Videre vil jeg se på arbeidet i forhold til økonomi. Da vil jeg gå nærmere inn på gaveøkonomi blant kvinner og vareøkonomi blant menn i forbindelse med tilegnelse av ekstern arbeidskraft til kaffeplukking. Jeg vil også se på arbeidet i forhold til privat-offentlig-dikotomien.

Familien

Husholdet består av ti medlemmer. Isabel er 42 år og Felipe er 48 år. Sammen har de sønnen Eric på 26 år, datteren Dani på 21 år, sønnen Luca på 17 år, datteren Leah på 17 år, sønnen Hugo på 13 år og datteren Sara på tre år. Moren til Isabel heter Gabriela og er 70 år. Datteren til Leah heter Angelica og er seks måneder. Isabel kommer fra Chirimoto og er lys og Felipe kommer fra Chirimoto og er mørk. Sønnene har arvet utseendet etter moren og døtrene har arvet utseendet etter faren – med unntak av Sara som har store, blå øyne og langt, blondt hår. Gabriela er lys og Angelica er mørk.

Isabel og Felipe arbeider med kaffe og sukkerrør. Dette hjelper resten av familien dem med. Isabel jobber i tillegg som Unique-selger²⁷ og Felipe jobber i tillegg på *la obra*. Eric bor til vanlig i Chiclayo hvor han arbeider på en sukkerfabrikk og Dani bor til vanlig i Lima hvor hun studerer ingeniørfag. Nå er de på besøk i Chirimoto i noen måneder for å hjelpe familien med arbeidet. Luca sluttet på *el colegio* i Milpuc fordi han ville arbeide. Nå jobber han på lageret til *la obra* og forsøker å spare opp nok penger til å kjøpe en motorsykkeltaxi. Leah sluttet på *el colegio* i Milpuc fordi hun fikk Angelica. Hun kjøper bensin i Mendoza som hun selger videre i Chirimoto. Av og til høres tuting utenfor huset – og da spretter Leah opp, henter en kanne og en trakt og går ut og fyller bensin på kjøretøyet. Hugo går på *el colegio* i Milpuc og Sara går i *el jardín* i Chirimoto.

Familien bor på plazaen og huset er laget av jord. Veggene har store hull som er tettet igjen med papp, pinner og plastposer. Taket er av bølgeblikk og gulvet er av jord. Åpninger mellom taket og veggene gjør at dagslyset strømmer inn i huset. Et stort rom brukes som stue og kjøkken. Her er en vedovn, et stort bord, et lite bord, en benk, fem stoler og tre krakker. De har tre soverom med flere senger, madrasser og tepper. I bakgården er en benk plassert langs veggen og to hengekøyer er festet mellom tre appelsintrær. De går på do i skogen bak huset og de vasker seg i elven cirka fem minutters gange unna. De har åtte marsvin som bor under vedovnen. De har cirka ti høns og cirka ti kalkuner som pleier å vandre rundt i nærheten av huset. I tillegg har de en hest som holder til på et jorde cirka ti minutters gange unna.

Kaffearbeidet

Isabel står bøyd over en liten jordlapp bak huset. Hun graver et hull med en spade, putter ned frø og spar jord over.

- Hva er det? spør jeg.
- Kaffe, svarer hun.
- Hvor lang tid tar det før det blir til busker som vi kan plukke kaffe av?
- Om ett år er det så høyt, om to år er det så høyt og om tre år er det så høyt, sier Isabel og

flytter hånden høyere og høyere opp i luften etterhvert som hun snakker – og så kan vi begynne å plukke kaffe!

Jeg står på en grusvei cirka femten minutters gange fra huset til Isabel og Felipe og prøver å finne

²⁷ Unique selger sjampo, såpe, deodorant, krem, parfyme og lignende. Isabel får tilsendt kataloger og sender inn skriftlige bestillinger. Av dette får hun en viss andel i provisjon.

frem til åkeren deres.

- IIISAAABEEEL!

Skriket mitt ljoer innover skogen.

- Au!

Svaret hennes fører meg til høyre inn i skogen. Jeg smyger under trær og hopper over stokker for å komme meg frem. Alt jeg ser er grønt.

- FEEELIIPEEE!

Skriket mitt gjaller bortover åkeren.

- Au!

Svaret hans fører meg til venstre inn i åkeren. Kaffebuskene står hulter til bulter og noen er flere meter høye og flere meter brede. Høye guabatrær gir dem skygge.

Endelig står Isabel og Felipe foran meg. De er iført hver sin grønne *alforja*.²⁸ *Alforja* er et tøystykke som bæres over den ene skulderen med en lomme på hver side. De samler kaffebønnene i denne. Litt bortenfor står Eric og Dani. De samler kaffebønnene i en bøtte. Sara stikker hodet frem fra under en busk med munnen full av kaffebønner. Hun kommer bort til meg og gir meg en kaffebønne.

- Smak, sier Isabel – det er søtt.

Jeg fjerner det røde skallet og putter de to fuktige steinene i munnen. Smaken minner litt om honning.

Felipe skyver bort noen kvister og peker på to personer flere titalls meter lenger borte.

- Det er Vanesa og Kevin, sier han. – De hjelper oss med å plukke kaffe i dag.

Jeg ser utover det grønne havet av kaffebusker.

- Hvor mye av dette er deres? spør jeg.

– Dette området tilhører meg, sier Isabel og peker østover. – Jeg har arvet dette området av faren min og jeg har kjøpt dette området av søsteren min og jeg låner dette området av broren min.

Pekefingeren hennes flyttes litt etterhvert som hun snakker.

– Dette området tilhører Felipe, sier hun og peker vestover. – Han har arvet dette området av moren sin og han har kjøpt dette området av Dante og han låner dette området av onkelen og tanten sin.

Pekefingeren hennes flyttes litt etterhvert som hun snakker.

- Så... dere eier alt dette? spør jeg og slår ut armene.

- Ja!

²⁸ *Alforja* er en veske. Den lages på en spesiell måte i Rodríguez de Mendoza og er en av håndverkene området er særlig kjent for.

- Det må jo ta en evighet å plukke all denne kaffen! utbryter jeg.

Isabel ler.

- Ja, kaffeplukkingen er definitivt den delen av kaffearbeidet vi bruker mest tid på, sier hun.

Isabel tar tak øverst i en stor busk og drar den ned, slik at det blir lettere å plukke bønnene.

Et tau og en stige ligger på bakken litt lenger borte. Jeg vet at dette blir brukt for å få tak i de øverste bønnene på de høyeste buskene. Kaffe bønnene er rundt en centimeter lange og er samlet i klynger på grenene.

- Nå må du passe deg for ormen! utbryter Felipe.

Jeg snapper til meg hånden.

- Orm?

– Orm, ja! Ormen gjemmer seg i bladene og når den blir forstyrret så popper dem frem og biter deg! Og da begynner du å klør over hele kroppen. Du klør så mye at du ikke får sove! I en hel uke klør og klør og klør du!

Isabel rister oppgitt på hodet.

- Slapp av, sier hun – denne ormen er ikke her. Det er bare Felipe som skremmer deg.

Jeg nærmer meg forsiktig kaffebusken igjen.

– Du skal plukke de røde bønnene, for de er modne. Du skal ikke plukke de grønne bønnene, for de er ikke modne ennå. De gule bønnene kan du også plukke.

Isabel og Felipe sveiper elegant over kvistene og noen sekunder senere er hendene deres fylt med kaffe, som de like elegant sveiper ned i sin *alforja*. Sara plukker én bønne, går til bøtten og slipper den ned. Jeg ser på kvisten foran meg.

- Denne bønne er halvveis rød og halvveis grønn. Er den godkjent? spør jeg.

- Ja! svarer Isabel.

- Denne bønne er litt tørket inn. Er den godkjent?

- Ja!

- Denne bønne har bare én stein. Er den godkjent?

- Ja!

Halv seks på ettermiddagen avsluttes arbeidsdagen. Alle kaffe bønnene som er blitt plukket i løpet av de siste timene blir helt ned i en søppelsekk. Denne blir så plassert ved siden av et tre for å fylles opp dagen etter. Vi går i samlet flokk til grusveien. Der skiller vi lag med Vanesa og Kevin. Felipe

blar opp 50 soles²⁹ fra lommen og gir seddelen til Kevin.

- Hva var det? spør jeg.

- Det var lønnen til Kevin, svarer Felipe. – Lønnen for hjelp til kaffeplukking for en dag er 50 soles. Dette er et fast beløp som gjelder for hele Chirimoto.

- Hvorfor får ikke Vanesa lønn? spør jeg.

- Det er fordi jeg skal jobbe på åkeren til Vanesa i neste uke, svarer Isabel. – Denne uken har vi ekstra mye moden kaffe og da jobber hun for oss. Men i neste uke regner vi med at de har ekstra mye moden kaffe og da skal jeg jobbe for dem. Så en arbeidsdag på åkeren min tilsvarer en arbeidsdag på åkeren hennes.

Etter at kaffen har blitt plukket, så skal den pulpes. Isabel heller bønnene i trakten på *la despulpadora* i hagen til Camila og Javier. *La despulpadora* er en stor og tung maskin i metall. På toppen er en stor trakt. På høyre side er et håndtak og på venstre side er et hjul. Og på bunnen er et stort brett. En stor balje er plassert under *la despulpadora*. Isabel tar tak i håndtaket og fører hjulet rundt.

- Nå fjerner jeg det røde og det ytterste skallet på bønnene, sier Isabel.

Kaffen går gjennom maskinen, ut på brettet og ned i baljen. Bønnene og det røde skallet er skilt fra hverandre.

Etter at kaffen har blitt pulpet, så skal den vaskes. Isabel heller bønnene ned i en flere meter lang kum utenfor huset til Vanesa og Miguel. Hun skrur på en kran som er festet i den ene enden og vann renner ned i kummen. Hun fører den ene hånden ned og rører kaffen rundt. Hun stopper når all kaffen er dekket av vann.

- Sånn, sier hun – da kan vi la dette ligge i noen timer.

Isabel peker på den lille kaffen som er igjen i baljen.

- Firmaene foretrekker å kjøpe vasket kaffe, men jeg synes uvasket kaffe er best for da beholdes den naturlig søtsmaken, sier hun.

Etter at kaffen har blitt vasket, så skal den tørkes. Rundt klokken seks om morgenen bærer Isabel to søppelsøkker fylt med bønner og en presenning til plazaen. Hun bretter ut presenningen og heller kaffen ut av søppelsekkene. Hun jevner ut kaffen med hendene. Rundt henne gjør andre menn og kvinner og barn det samme – og snart er plazaen et lappeteppe av presenninger med kaffe til

²⁹ Én peruansk nuevo sol tilsvarer litt mer enn to norske kroner. Til sammenligning koster det cirka 50 soles i uken for mat til en voksen person og cirka 50 soles i måneden for leie av et rom uten bad.

tørking.

Regn er en konstant trussel – og når de mørke skyene kommer overraskende høres advarslene som en jungeltelegraf bortover veiene:

- REGN!
- REGN!
- REGN!

Da slipper alle umiddelbart det de har i hendene og kommer løpende til. De redder først sin egen kaffe, før de begynner å hjelpe andre.

Rundt klokken seks om kvelden samler Isabel sammen kaffen igjen. Hun heller bønnene ned i søppelsekkene og bretter sammen presenningen. Hun bærer alt tilbake til huset og plasserer det rett innenfor døren – slik at den samme handlingen enkelt kan gjentas morgenen etter.

Kaffen trenger minimum tre dager på å tørke, men det innebærer strålende solskinn fra morgen til kveld. De fleste bruker derfor som regel noen dager ekstra på å tørke kaffen.

Etter at kaffen har blitt tørket, så skal den males. Isabel heller bønnene ned i *la piladora* i bakgården sin. *La piladora* er en stor og bred skål som er laget av en uthult trestokk. Den er plassert på bakken. Isabel griper tak i en lang stokk, hever den over hodet og fører den hardt ned. Et høyt klunk høres idet stokken treffer bunnen. Hun fortsetter å føre stokken opp og ned og klunk'ene høres som små ekkoer bortover dalen.

- Nå fjerner jeg det hvite og det innerste skallet på bønnene, sier Isabel.

Hun bøyer seg ned og tar en håndfull kaffe. Hun viser meg hvordan det tynne, nesten gjennomsiktige laget løsner fra bønnene.

Etter at kaffen har blitt malt, så skal den renses.

- I dag er en fin dag for å rense kaffe! utbryter Isabel. – Det blåser akkurat passe mye.

Isabel tar med seg to baljer, en rød og en blå, og setter seg på knærne utenfor huset. Den røde baljen er fylt med kaffe mens den blå er tom. Hun løfter den røde baljen over hodet og vipper den forsiktig. Kaffen faller ut. Vinden river tak i skall og blader og rusk og rask. Det lange håret til Isabel danser foran ansiktet hennes. Og bønnene lander i den blå baljen.

- Bønnene er tunge og faller derfor rett ned, forklarer Isabel – mens alt det andre som vi ikke vil ha er lett og blir derfor ført vekk med vinden.

Når alt innholdet i den røde baljen er tømt ut setter hun den på bakken. Hun løfter opp den blå baljen og gjentar handlingen.

Etter at kaffen har blitt rensset, så skal den brennes. Isabel står foran vedovnen på kjøkkenet. Rommet er fylt med røyk og det er så vanskelig å puste at jeg må løfte genseren over ansiktet. Isabel heller bønnene ned i stekepannen og rører med en tresleiv.

– Ser du hvordan kaffen går fra å være lysebrun til å bli mørkebrun? spør hun. – Dette får frem kaffesmaken.

Isabel fører de brente bønnene over til en treskål.

– Pass på, det er veldig varmt, advarer Isabel før hun heller en ny dose med kaffe i stekepannen.

Etter at kaffen har blitt brent, så skal den kvernes. Isabel heller bønnene ned i *el molinillo*. *El molinillo* er en liten maskin som er festet til kanten av bordet. På toppen er en trakt. På høyre side er et langt håndtak og på venstre side er et lite hjul. Det står to skåler på bordet, en grønn og en gul. Den grønne er plassert under *el molinillo* og den gule er plassert ved siden av. Isabel tar en håndfull bønner fra den gule skålen og plasserer det i trakten. Hun tar tak i håndtaket og fører hjulet rundt. En skingrende lyd høres og bordet rister av bevegelsene. Kaffe i bittesmå biter faller ned i den grønne skålen og rommet fylles med en sterk lukt av fersk kaffe.

– Nå er kaffen klar til å tilberedes, sier Isabel – nå kan vi sette over kjelen og koke opp vann!

Kaffen blir som regel solgt etter at den har blitt rensset. Det betyr at de to siste delene av kaffearbeidet, brenningen og kverningen, som oftest kun er nødvendig for kaffe til privat bruk. Når kaffen skal selges blir bønnene samlet i søppelsekker som blir sydd igjen. De fleste innbyggerne i Chirimoto selger kaffen sin i Mendoza. Noen selger også kaffen sin til private kjøpere i Chirimoto, Milpuc og Limabamba – som igjen selger det videre i Mendoza. Når jeg spør hvilke firmaer som kjøper kaffe i Mendoza får jeg ulike svar, som for eksempel:

- Achamal Trading.
- Cooperativa Agraria.
- Helova Café.

I løpet av mitt feltarbeid sank salgsprisen på kaffe til så lite som fem soles per kilogram. Med tanke på at salgsprisen året før hadde vært så høy som 12 soles per kilogram, så var dette en merkbar endring for innbyggerne.³⁰ Når jeg spør hva som kan være årsaken til dette får jeg ulike svar, som for eksempel:

30 Før jeg dro fra Chirimoto hadde salgsprisen på kaffe steget til syv soles per kilogram – og dette gjorde innbyggerne mer optimistiske med tanke på kaffearbeidet i fremtiden.

- Fordi andre land produserer mer, som for eksempel Brasil.
- Fordi dollaren og euroen har sunket i verdi.
- Fordi kaffen fra andre land stiger i verdi, som for eksempel den fra Brasil.

Felipe og jeg sitter på benken i bakgården og spiser popkorn.

– Jeg blir forvirret av alt arbeidet ditt, sier jeg. – En dag jobber du med kaffe, en annen dag jobber du på *la obra* og en annen dag jobber du med sukkerrør. Hvordan bestemmer du hva du skal arbeide med hver dag?

– La meg prøve å forklare, sier Felipe. – Først er det kaffen. I mai, juni og juli er det ekstra mye moden kaffe. Nå er det derfor så mye kaffearbeid at Isabel, barna og Vanesa ikke klarer alt på egenhånd. Derfor plukker jeg kaffe nå. Deretter er det *la obra*. Der jobber jeg når de andre klarer alt kaffearbeidet på egenhånd. Deretter er det sukkerrøret. Det jobber jeg med når jeg har fri fra alt det andre.

– Men Miguel arbeider alltid på *la obra* og aldri med kaffe, sier jeg. – Han betaler andre for å plukke all kaffen, slik at han kan jobbe på *la obra* hele tiden.

– Miguel og jeg tjener ulikt på *la obra*, sier Felipe – Jeg er en *oficial* og tjener 60 soles dagen. De som er *peones* tjener mindre enn meg, ned til 40 soles dagen. De som er *operarios* tjener mer enn meg, opp til 80 soles dagen. Det kommer an på hvor avansert arbeid man gjør. Miguel har i tillegg en subkontrakt på *la obra*. Han har ansvaret for å bygge et vannbasseng i Vista Alegre. Så han tjener enda mer! Man tjener 70 soles dagen på å plukke kaffe på egen åker. Derfor lønner det seg for meg å jobbe med kaffe fremfor *la obra* mens for Miguel lønner seg å jobbe på *la obra* fremfor kaffe.

Sukkerrørarbeidet

Felipe, Eric, Dani, Sara og jeg er omringet av sukkerrør. De er flere meter høye og noen centimeter brede. De har brune stengler og grønne blader.

Felipe, Eric og Dani har fordelt seg utover åkeren og svinger machetene rundt seg. De kutter sukkerrørene noen centimeter fra bakken og stenglene faller etterhvert som de beveger seg fremover. De arbeider raskt og det eneste som høres er svisjer og svosjer idet machetene føres frem og tilbake.

Sara sitter på bakken og fikler med en machete. Hun svinger den og kutter ned et sukkerrør. Hun drar til seg stengelen og begynner å spikke på den.

- Pappa!

Sara holder frem sukkerrøret hun har kuttet. Felipe går bort til henne og tar imot stengelen. Han lager et kutt i enden av sukkerrøret og drar av en stripe av barken. Han forsetter hele veien rundt, slik at stengelen til slutt er helt hvitt. Deretter kutter han sukkerrøret i mindre biter og fordeler dette til Sara, Dani, Eric og meg. Jeg tar en bit i munnen og tygger. En søt saft siger ut. Felipe duler borti meg og viser at jeg skal spytte ut biten.

Felipe, Eric og Dani fortsetter å kutte sukkerrør.

En liten stund senere stopper Felipe og ser utover åkeren.

- Det er nok! roper han.

De andre stopper. De begynner å plukke opp de kuttete sukkerrørene fra bakken. De holder fast stengelen og skjærer bort bladene. Deretter samler de stenglene i en haug og bladene i en annen haug.

Felipe forsvinner i noen minutter og kommer tilbake med hesten. Hesten er iført en innretning i tre. Den går over ryggen og ned på hver av sidene. Grener, kvister og stokker er bundet sammen, slik at det fungerer som en bæreinnetning. Felipe begynner å lempe stenglene ned i disse og fyller opp begge sidene. Deretter løfter han opp bladene og legger de på toppen.

- Dette, sier han og peker på bladene – er mat til marsvinene.

Felipe og hesten beveger seg ut av åkeren. Eric, Dani, Sara og jeg følger etter.

Vi kommer frem til et stort skur et steinkast unna plazaen. Konstruksjonen er støttet opp av store tømmerstokker. I taket går planker på kryss og tvers og bølgeblikk er lagt på toppen. Skuret har ingen vegger og bakken er av jord. Det tilhører Felipe og Isabel.

Til venstre i skuret står en stor og svart og skitten maskin i metall.

- Denne kalles *el trapiche*, forklarer Felipe – her lager vi sukkerrørjus.

Felipe geleider hesten bort til maskinen og begynner å lempe sukkerrørene ned på bakken. Snart er hestens bør forsvunnet og en stor haug med stengler ligger ved siden av.

- HUUUGOOO!

Hugo kommer løpende inn i skuret fra plazaen når han hører farens rop. Felipe skur på en kork, finner frem en trakt og fyller bensin på maskinen. Han drar i en stropp og maskinen begynner å dure og utstøte svart røyk. Maskinen er en samling av hjul og spaker og skruer. I midten ruller to sylindere mot hverandre. Felipe plukker opp et sukkerrør og presser det inn mellom de to

sylinderne. Maskinen knuser stengelen og Hugo tar imot barken på den andre siden. Saften renner ned i en liten skål under maskinen. Ut fra denne skålen går et rør og røret ender i en stor kum.

Felipe og Hugo kverner sukkerrørene. Felipe dytter sukkerrørene inn på den ene siden og Hugo trekker barken ut av den andre siden. Haugen ved siden av Felipe med de ukvernedede stenglene blir mindre og mindre mens haugen ved siden av Hugo med de kvernedede stenglene blir større og større. Etter en liten stund er haugen til Felipe tom og maskinen blir slått av.

Felipe går bort til haugen med barken.

- Dette, sier han og peker på barken – er underlag til marsvinene.

Jeg går bort til den store kummen med sukkerrørjusen. Væsken er lysebrun.

Til høyre i skuret står en innviklet konstruksjon av rør og dunker og baljer. Den er minst tre meter lang. En planke er spikret inn i en bøtte, to rør er festet sammen med gaffateip og tre murstein er plassert under en stokk.

- Her lager vi brennevin,³¹ forklarer Felipe og peker på kreasjonen.

Han går bort til en liten kum noen meter unna og peker på innholdet:

- Dette er sukkerrørjus som har ligget og gjæret i noen dager, sier han.

Felipe henter en øse og flytter sukkerrørjusen fra kummen til en tank i den ene enden av kreasjonen. Deretter går han bort til *el trapiche* og henter med seg bark av sukkerrørene. Dette plasserer han i en luke under tanken, som han så setter fyr på.

- Nå skal sukkerrørjusen destilleres, forklarer Felipe. – Varmen fra bålet gjør at sukkerrørjusen begynner å koke og da stiger dampen opp i dette røret her og ut av dette røret her.

Han peker på tanken og følger røret som går loddrett opp og deretter horisontalt ut. Han peker på et punkt hvor røret møter en åpen flate.

- Her renner det kaldt vann, forklarer Felipe – og når dampen fra sukkerrørjusen møter dette kalde vannet, så forandres det til væske. Deretter fraktes det hele gjennom disse kanalene.

Han peker på de åpne rørene som går frem og tilbake i ulike høyder. Kaldt vann surkler frem og tilbake. Baljer er plassert på bakken og slanger går fra baljene og til rennene – og det kalde vannet sirkulerer gjennom dette.

- Til slutt ender det opp her, sier han og peker på en kanne i den andre enden av kreasjonen.

På toppen av kannen er det plassert en trakt og oppi denne er det lagt bark av sukkerrørene.

- Og så blir det brennevin! utbryter Felipe.

31 Brennevin er en drikk som inneholder mer enn 22 volumprosent alkohol.

I den bakre delen av skuret til venstre står en stor kjele. Den er bygget inn i en konstruksjon av stein og tre. Under denne er et rom. I den bakre delen av skuret til høyre står et kaos av flere mindre kjeler, en lang tømmerstokk med hull i, stokker, pinner, baljer og beholdere.

- Her lager vi *chancaca*, forklarer Isabel.

Hun fyller opp den store kjelen med sukkerrørjus og lager et bål i rommet under konstruksjonen.

- Dette tar hele dagen, sier Isabel.

Hun finner frem en lang sleiv og begynner å røre i sukkerrørjusen. En stund senere begynner innholdet i kjelen å boble. En varm og fuktig damp stiger opp i luften.

- Ser du skummet? spør Isabel og peker på det mørkebrune laget som bobler på toppen. – Dette kalles *cachaso*. Ungene elsker det. Snart kommer de.

Og hun har rett. Noen minutter senere stormer de første barna inn i skuret og snart er kjelen omringet av minst ti barn. De griper etter tremuggene som henger på en tømmerstokk ved siden av og fører de ned i væsken. De sleiker og slurper og slafser. Jeg fører fingeren ned i skummet og smaker på det. Jeg skvetter til. Det er så søtt at jeg ufrivillig lager grimaser.

Isabel bytter ut sleiven med en lang sil. Hun fører den rundt i sirkelbevegelser i sukkerrørjusen. Hun skrapet av det øverste laget og løfter silen. Sukkerrørjusen renner ned i kjelen igjen. Resten heller hun i en beholder.

- Nå renser jeg sukkerrørjusen, forklarer Isabel. – Vi vil ikke ha bark og blader i *la chancaca*.

Felipe kommer bort og plasserer en radio ved siden av kjelen og skuret fylles med musikk:

*llip llip como el aguacero
pa que te apiades de mí*

*chushita, tan casharita
shipash, musha murushita*

*allallau te voy a llushpir
güis güis mi pupo palpita*

*shec shec mi tongor se agita
ven pa darte una muchita*

llip llip som regnskyllet
(llip llip brukes om en person som blunker mye)
hvorfor forbarmer du deg over meg

lille ansikt, så krøllete
myke, fregnede musha
(musha brukes om en person med blåe eller grønne øyne)

allallau jeg skal slikke deg
güis güis min pulserende navle
(güis güis brukes også om gåsehud)

shec shec min hals rister
(shec shec brukes også om nervøsitet)
kom for å gi meg et kyss

Utdrag fra «El shimshanga ñuñucpítec» av Homero Oyarce³² (egen oversettelse).

En stund senere har sukkerrørjusen fått en mer gulaktig farge.

- Nå er det blitt honning, sier Isabel.

Hun henter tre beholdere og fyller dem med den gulaktige væsken.

- Dette tar vi vare på til senere bruk, forklarer hun.

Hun forsetter å røre rundt i kjelen med sleiven og silen. En stund senere har innholdet i kjelen krympet betraktelig.

- Nå tror jeg vi snart nærmer oss slutten, sier Isabel.

- FEEELIIPEEEE!

Felipe kommer gående inn i skuret fra huset når han hører konas rop.

- Er det klart? spør han.

- Gi meg kjelen, sier Isabel.

Felipe henter en liten kjele og plasserer den på bakken ved siden av den store kjelen. Isabel og Felipe griper tak i hver sin beholder og begynner å flytte sukkerrørjusen fra den store kjelen til den lille kjelen. Deretter finner Isabel en liten stokk og begynner å røre dette. Væsken blir lysere og

32 Homero Oyarce kommer fra Chachapoyas og synger på dialekten som snakkes i Rodríguez de Mendoza.

fastere. Deretter finner Isabel og Felipe frem to lange stokker som de fører inn i hankene på kjelen, slik at stokkene danner et kryss. De tar tak i hver sin ende og løfter kjelen. De beveger seg bort til tømmerstokken med hullene i, vipper innholdet ut og fyller hullene med den gule væsken. Slik forsetter de nedover hele tømmerstokken til over 15 hull er fylt opp.

- Sånn, sier Isabel – nå skal vi bare vente til det er stivnet, så er *las chancacas* ferdige.

En liten stund senere snur Isabel og Felipe tømmerstokken og innholdet bankes ut på en presenning. *Las chancacas* er runde nederst og flate øverst. De er rundt 20 centimeter lange og rundt 20 centimeter brede. Isabel skraper ut en bit av en *chancaca*. Hun gir den til meg og jeg putter den i munnen. Det smaker karamell.

Det er kveld og jeg sitter ved bordet sammen med Isabel, Felipe, Eric, Dani, Luca, Leah, Hugo, Sara, Gabriela og Angelica.

- Hva gjør dere med brennevinen? spør jeg.
- Den selger jeg i Chirimoto, svarer Felipe. – Jeg heller den på brukte halvlitersflasker og selger de for fem soles.
- Hva gjør dere med *la chancaca*? spør jeg.
- Den spiser vi selv, svarer Isabel. – Den er god å ha til kaffen og noen ganger bruker vi den i annen bakst.
- Nå er det tid for brennevin! utbryter Felipe og spretter opp fra krakken.

Han finner frem en flaske og et glass. Han heller litt av den blanke væsken i glasset og gir det til meg. Jeg drikker det. En brennende sitring går nedover halsen, øynene mine blir fuktige og jeg begynner å hoste. De andre ler. Deretter smaker Felipe, så Isabel, så Gabriela, så Eric, så Dani, så Luca, så Leah, og så Hugo. Deretter blir glasset plassert foran Sara. Felipe heller en bitteliten skvett i glasset og gir det til Sara.

- Nei, nå! utbryter Isabel og snapper til seg glasset. – Små barn drikker ikke alkohol! Små barn drikker kaffe!

Isabel går bestemt bort til kjelen på ovnen og fyller en kopp med kald kaffe og plasserer den demonstrativt foran Sara.

Husarbeidet

Isabel har båret opp vann fra elven og står i bakgården og vasker klær. Foran seg har hun to store vaskebaljer. Hun fyller dem med vann og heller over vaskepulver. Ved siden av seg har hun en stor

haug med klær. Hun flytter de mørke klærne til den ene baljen og de lyse klærne til den andre baljen.

- Er det alltid du som vasker klær? spør jeg.
- Vanligvis gjør jeg det. Andre ganger gjør noen andre det, svarer hun.

Isabel griper tak i et plagg og begynner å gnikke det. Hun fortsetter å gjøre det samme med de andre plaggene.

- Vasker Felipe klær? spør jeg.
- Ja, av og til, svarer hun.

Isabel løfter opp et plagg og vrir ut vann. Deretter reiser hun seg og henger det på en snor som er festet til to påler. Hun fortsetter å gjøre det samme med de andre plaggene. Snart er snoren dekket av bukser og gensere og shortser og t-skjorter og truser og boksere.

- Dersom en mann vasker klær, gjør det han mindre maskulin? spør jeg.
- Nei, svarer Isabel.

Hun stopper opp.

- Det gjorde det før, men ikke nå lenger, sier hun.

Hun stopper opp en gang til.

- Det er noen som sier at det gjør det, men det gjør ikke det, sier hun.

Felipe står i bakgården og vasker klær. Han har en balje med vann foran seg og en haug med klær ved siden av seg. Han griper tak i en liten, rosa kjole og legger den på et vaskebrett i vaskebaljen. Han fører en børste over plagget slik at såpen skummer.

- Føler du deg mindre mannlig nå, eller? spør jeg.

Felipe ler.

- Nei, det går greit, svarer han. – Jeg har jo hender, så hvorfor ikke bruke dem?

Isabel, Gabriela, Luca og Leah står i bakgården.

- Den, sier Isabel – og peker på en høne som står ved siden av en bøtte.

Gabriela, Luca og Leah sniker seg rundt hønen, slik at de fire omringer dyret. Isabel går nærmere.

- Nå!

Isabel hopper frem og strekker hun ut armene – og hønen bykser avsted. Eric og Dani løper etter. Hønen hopper over en bøtte, under en planke og forsvinner inn i en busk. Gabriela sniker seg mot busken.

- Nå!

Gabriela angriper busken og hønen farer kaklende opp. Luca og Leah løper etter.

En halv time senere har de klart å fange hønen. Luca og Leah holder tak i føttene mens Isabel holder fast hodet. Isabel vrir hønen en gang rundt sin egen hals. Hønen rister. Hun vrir den rundt en gang til. Hønen rister enda mer. Hun vrir den rundt en gang til. Til slutt er hønen stille og den slippes ned på bakken.

Isabel står ved gassovnen. Hun lager *arroz a la cubana*; hun koker ris og steker egg og bananer.

- Hvorfor er det alltid du som lager mat? spør jeg.
- Det er ikke alltid jeg som lager mat. Noen ganger lager Felipe eller noen av barna mat.
- Når skjedde det sist?

Isabel stopper opp.

- Kanskje noen uker siden, svarer hun.

Vi ler.

- Ok, hvorfor er det nesten alltid du som lager mat? spør jeg.

Isabel trekker på skuldrene.

- Det er vel en vane, svarer hun.
- Hvorfor lager ikke Felipe mat?
- Han rekker ikke. Når han arbeider på *la obra* har han bare en times lunsjpause. Noen ganger arbeider han så langt unna at han bruker nesten en time bare på å komme seg frem og tilbake til huset.

– Men hva med frokost og middag? Og hva med dagene Felipe arbeider med kaffe og sukkerrør?

Isabel trekker på skuldrene.

– Det er enklere om jeg lager mat. Det går fortere. Det er ikke noe vits i at han skal begynne å styre.

Gabriela, Isabel, Dani, Leah, Sara og Angelica sitter på lysthuset på plazaen. Abril kommer gående og setter seg sammen med dem.

- Hvordan går det med deg og Isaac? spør Isabel.
- Det går bra, svarer Abril og himler med øynene.

Det har gått rykter om at Abril og Isaac har noe på gang helt siden de danset sammen på festen for noen uker siden.

- Du må begynne å vaske klær for han! sier Dani.
- Du må begynne å lage mat for han! sier Leah.
- Nå må dere gi dere! roper Abril og dytter til dem.

Isabel, Aline og Sofia sitter på trestubbestolene på plazaen. De har vært hos Camila og handlet. Poser med pasta, erter, ris og bønner ligger foran dem. På den andre siden av plazaen ser de Clara som sitter i hagen sin.

- Hva er det egentlig hun gjør hele dagen? utbryter Aline.
 - Jeg vet ikke, sier Isabel – de har jo nesten ikke kaffe.
 - Hun lager jo ikke mat engang, sier Sofia. – Hun og kjæresten spiser hos Camila!
 - For en *haragán*!³³ utbryter Aline og himler med øynene.
- De andre nikker.
- Skal vi begynne å plukke kaffe snart? spør Isabel.
 - Vi sitter her litt til, sier Sofia.
 - Kom igjen, sier Aline og spretter opp. – Nå har vi sittet her i en time. La oss gå.

Jeg er på besøk hos Isabel og Felipe. Vi spiser *locro*.³⁴

- Hvem arbeider mest i Chirimoto, kvinnene eller mennene? spør jeg.
- Kvinnene! svarer Isabel.
- Mennene! svarer Felipe.
- Gi deg, sier Isabel og dytter til Felipe. – Jeg arbeider fra morgen til kveld. Jeg arbeider inne i huset og ute på åkeren.

– Du får gi deg, sier Felipe og dytter til Isabel. – Jeg arbeider uavbrutt fra åtte om morgenen til halv seks om ettermiddagen og har bare en times lunsjpause i løpet av dagen. Tror du ikke jeg har sett seg på plazaen hvor du sitter i timesvis og skravler med de andre kvinnene?

– Men når du kommer hjem så slenger du deg opp i hengekøyen og tar frem boken din! sier Isabel. – Arbeidsdagen min er ikke over da. Jeg må fortsatt lage mat og vaske opp.

- Greit, ler Felipe – vi arbeider like mye.

Isabel snur seg mot meg:

- Vi arbeider like mye, svarer hun.
- Hvem sitt arbeid er viktigst da, kvinnenes eller mennenes? spør jeg.

³³ *Haragán* betyr «dagdriver», «døgenikt» og «latsabb».

³⁴ *Locro* er en suppe som lages av maniok og bønner.

- Det er like viktig, svarer Isabel og Felipe i kor.
- Vi trenger rent vann, sier Isabel.
- Og vi trenger mat i magen og klær på kroppen, sier Felipe.

Leah og jeg sitter på benken i bakgården. Angelica ligger pakket i en poncho på fanget til Leah.

Hun fører tommelen inn i munnen på babyen.

- Angelica er sulten, sier hun.
Hun knepper opp kjolen og fører henne mot det ene brystet.
- Hvor er faren til Angelica? spør jeg.
- Han bor i Milpuc, svarer Leah. – Han pleier å komme på besøk i helgene.
- Pleier menn å passe på spedbarn?
- Ja, nøler Leah – de koser med dem og leker med dem. Men de kan jo ikke gi mat.
Hun peker på Angelica som klamrer seg til brystet hennes.
- De er liksom avhengige av mødrene i starten, sier hun.

Jeg er på besøk hos Isabel og Felipe. De renser bordet for maur ved å banke dem flate.

- Hvem av dere passer mest på Sara? spør jeg.
Begge snur seg mot Sara som ligger på bakken og leker med et marsvin.
- Jeg tror det er ganske likt, svarer Isabel.
- Sara passer egentlig veldig godt på seg selv, sier Felipe.
- Men hvem av dere er mest sammen med henne? spør jeg.
- Jeg tror det er ganske likt, svarer Isabel.
- Noen dager er hun i *el jardín*, noen dager er hun sammen med Isabel når hun arbeider med kaffe og noen dager er hun sammen med meg når jeg arbeider på *la obra*, sier Felipe.

Jeg sitter sammen med Isabel, Felipe, Eric, Dani, Gabriela og Leah og spiser *juanes*.³⁵

- Hallo! skriker Sara.
Hun smeller opp døren og slenger sekken sin oppå en stol. Jeg ser rundt meg.
- Hvem hentet henne fra *el jardín*? spør jeg.
Ingen svarer.
- Seriøst, sier jeg – hvem hentet henne fra *el jardín*?
- Hun gikk hjem på egenhånd, svarer Isabel og sluker i seg en bit av maten.

³⁵ *Juanes* lages av maniok, peanøtter og kjøtt og pakkes inn i bananblader.

Jeg ser for meg den flere kilometer lange grusveien til *el jardín*. En gruppe menn på *la obra* har nettopp gravd flere meterdype hull akkurat på denne strekningen.

- Men det er mange farlige hull på den veien, stotrer jeg og snur meg mot Sara.
- Du må passe deg for hullene! sier Sara med en alvorlig mine og peker strengt på meg.

Jeg er på besøk hos Irena. Hun vasker opp tallerkener, kopper og bestikk etter lunsj mens sønnen på to år sitter på gulvet og tegner. Hun er i Chirimoto fordi mannen hennes arbeider på *la obra*.

- Hvor bodde dere før dere flyttet hit? spør jeg.
- Lima, svarer Irena – Tiago arbeidet der.
- Savner du Lima?
- Ja, svarer hun – vi bodde der i flere år og jeg fikk flere gode venninner. Vi pleide å dra på

café og på kino og på shopping. Her er det ingenting som skjer.

- Har du sagt det til Tiago?
- Ja, men han vil bo i Chirimoto. I Lima hadde han lang reisevei til jobb, men her går han bare rett utenfor døren. Han liker ikke Lima med all trafikken og eksosen og bråket.
- Men har ikke du noe å si angående hvor dere bor?
- Nei, det er Tiago som tjener pengene. Om ikke han hadde tjent penger, så hadde jeg ikke

hatt penger til å dra på café og på kino og på shopping uansett, sier han. Så derfor velger han hvor vi skal bo.

Økonomi

I kaffearbeidet ser vi en tendens til at kvinner og menn tilegner seg ekstern arbeidskraft på ulike måter. Kvinner er mer tilbøyelige til å skaffe ekstra hjelp til kaffeplukkingen gjennom å bytte arbeidskraft: Da jobber en person på åkeren til kvinnen én dag og kvinnen betaler ved å jobbe på denne personens åker en annen dag. Menn er mer tilbøyelige til å skaffe ekstra hjelp til kaffeplukkingen gjennom å kjøpe arbeidskraft: Da jobber en person på åkeren til mannen én dag og mannen betaler denne person 50 soles. Dermed tilegner kvinner seg arbeidskraft til kaffeplukking gjennom gaveøkonomi mens menn tilegner seg arbeidskraft til kaffeplukking gjennom vareøkonomi (Eriksen 2010). Dette ser vi når Isabel bytter arbeidskraft med Vanesa mens Felipe kjøper arbeidskraft av Kevin.

Hushold i Chirimoto er i hovedsak bygget opp rundt en kvinne og en mann – og disse deler sine

åkre. Økonomien i et hushold er dermed et samarbeid mellom en kvinne og en mann. Dermed blir hennes åker hans åker og hans åker blir hennes åker. Derfor er det ikke utelukkende kvinnen som bytter arbeidskraft, men mannen gjør også dette indirekte. Og derfor er det heller ikke utelukkende mannen som kjøper arbeidskraft, men kvinnen gjør også dette indirekte. Dette ser vi når Isabel og Felipe arbeider sammen på sine åkre.

Hvorfor er kvinner mer tilbøyelige til å bytte arbeidskraft i forbindelse med kaffeplukking og hvorfor er menn mer tilbøyelige til å kjøpe arbeidskraft i forbindelse med kaffeplukking? Jeg argumenter for at det er fordi det er mest lønnsomt for husholdet. Det er i hovedsak ett lønnsarbeid som dominerer for kvinner: Kaffearbeidet. Det er i hovedsak to lønnsarbeid som dominerer for menn: Kaffearbeidet og *la obra*. Kvinnen arbeider automatisk med kaffe. Dermed er spørsmålet: Er det mest lønnsomt at mannen arbeider med kaffe eller på *la obra*? Dette kommer an på en rekke faktorer: Hvor mye kaffe skal plukkes? Hvor mye tid har familien på å plukke denne kaffen? Hvor mye kaffe klarer kvinnen å plukke? Hvor mye kaffe klarer andre å plukke, som andre familiemedlemmer og ekstern arbeidshjelp? Hvor mye tjener mannen på å plukke kaffe? Hvor mye tjener mannen på å arbeide på *la obra*? Dette gir husholdet fem alternativer: Nummer en: Kvinnen plukker kaffe. Nummer to: Kvinnen plukker kaffe og kvinnen bytter arbeidskraft. Nummer tre: Kvinnen plukker kaffe, kvinnen bytter arbeidskraft og mannen plukker kaffe. Nummer fire: Kvinnen plukker kaffe, kvinnen bytter arbeidskraft og mannen kjøper arbeidskraft. Nummer fem: Kvinnen plukker kaffe, kvinnen bytter arbeidskraft, mannen plukker kaffe og mannen kjøper arbeidskraft. Jeg argumenterer for at et hushold vil velge det alternativet som er mest lønnsomt for dem. Dette ser vi når Isabel og Felipe velger alternativ fem når de har mye kaffe å plukke på kort tid: Isabel plukker kaffe, Isabel bytter arbeidskraft med Vanesa, Felipe plukker kaffe og Felipe kjøper arbeidskraft av Kevin – fordi dette er mest lønnsomt for dem. Felipe velger å arbeide med kaffe fremfor *la obra* fordi det er mest lønnsomt: Han velger å tjene 70 soles på å plukke kaffe fremfor å tjene 60 soles på å arbeide på *la obra*. Én dags kaffeplukking på en annen persons åker er verdt 50 soles. For Isabel er det mest lønnsomt å bytte arbeidskraft: Hun kan ikke arbeide på *la obra*. Hun vinner dermed 50 soles på å bytte arbeidskraft og hun taper 50 soles på å kjøpe arbeidskraft. For Felipe er det mest lønnsomt å kjøpe arbeidskraft: Han kan arbeide på *la obra*. Han vinner dermed minimum 10 soles på å kjøpe arbeidskraft og han taper minimum 10 soles på å bytte arbeidskraft.

Michelle Zimbalist Rosaldo (1974) lanserte privat-offentlig-dikotomien: Kvinner assosieres med den private sfæren inkluderende husarbeid og barneomsorg mens menn assosieres med den

offentlige sfæren inkluderende politiske aktiviteter. Implisitt i dette ligger en universell tanke om at menn er overordnet kvinner. Rosaldo (1974) argumenter for at jo mer skillet mellom disse to sfærene er irrelevant i et samfunn, jo mer likestilte er mennene og kvinnene i dette samfunnet. I Chirimoto blir mesteparten av husarbeidet utført av kvinner, men også menn gjør husarbeid. De mest tidkrevende oppgavene, som for eksempel å vaske klær og å lage mat, utføres som oftest av kvinner. Men disse oppgavene utføres også av menn. De minst tidkrevende oppgavene, som for eksempel å kose gulv og å mate dyr, er likt fordelt mellom kjønnene. I Chirimoto bruker mødre mer tid enn fedre på barneomsorg de første årene av barnets liv. Når barnet slutter å ammes og lærer å gå forandres situasjonen. Fra barnet er rundt to år blir barneomsorgen fordelt omtrent likt mellom foreldrene. Barn oppdras i stor grad til å være selvstendige fra en tidlig alder. I Chirimoto innehar menn de høyeste politiske stillingene, men også kvinner innehar viktige politiske stillinger: *El alcalde* er en mann og *la gobernadora* er en kvinne. I Chirimoto utfører de fleste kvinnene lønnsarbeid gjennom kaffearbeid. De har dermed en dobbel arbeidsdag, i og med at de samtidig utfører det meste av husarbeidet (Archetti og Stølen 1996). Men jeg viser at kvinner ikke nødvendigvis arbeider mer enn menn i Chirimoto: Kvinner arbeider gjerne fra morgen til kveld, men de har muligheten til å ta lengre pauser i løpet av dagen. Menn arbeider gjerne kontinuerlig fra åtte om morgenen til halv seks om ettermiddagen og tar helt fri om kvelden.

Sarah Lund Skar (1979) kritiserer privat-offentlig-dikotomien for å være etnosentrisk: Hun mener at skillet mellom privat og offentlig har en verdi i samfunn som Norge med kvinnefrigjøring og kvinners bevegelse fra husarbeid til lønnsarbeid – men at denne verdien ikke er universell. Med privat-offentlig-dikotomien følger kvaliteter som lav verdi versus høy verdi, underordnet versus overordnet og passiv versus aktiv. Skar (1979) har gjort feltarbeid i Matapuquio i Andes i Peru og hun finner ikke igjen disse verdiene i dette samfunnet. Her er husarbeid og lønnsarbeid like høyt verdsatt: Kvinners arbeid og menns arbeid er ansett som like essensielt for å opprettholde et hushold – og disse delene er basert på gjensidig respekt.

I Chirimoto betraktes husarbeid som matlaging og klesvasking som en nødvendig del av opprettholdelsen av et hushold; for man må jo ha mat i magen og klær på kroppen. Det er i hovedsak kvinner som utfører denne typen arbeid. Jeg finner ikke en hierarkisk rangering der husarbeid blir plassert på bunnen og lønnsarbeid blir plassert på toppen. Husarbeid blir ansett som en like legitim bruk av tiden som lønnsarbeid. Det er når man verken utfører husarbeid eller lønnsarbeid at man blir sett ned på i Chirimoto. Dette ser vi ved bruken av ordet *haragán*, som betyr «dagdriver», som blir anvendt av både menn og kvinner for å snakke nedsettende om sine naboer.

Ester Boserup (1974) argumenter for at kvinner generelt har mer makt i hushold der deres lønnsarbeid er mer fremtredende enn deres husarbeid. Hun sammenligner jordbrukssamfunn som ikke bruker plog og trekkdyr med jordbrukssamfunn som bruker plog og trekkdyr. Hun finner ut at kvinner i hovedsak utfører det meste av jordbruksarbeidet i samfunn som ikke bruker plog og trekkdyr – og hun kaller dette kvinnelandsbruk. Hun finner ut at menn i hovedsak utfører det meste av jordbruksarbeidet i samfunn som bruker plog og trekkdyr – og hun kaller dette mannslandsbruk. Videre ser hun en tendens til at kvinner generelt har mer innflytelse i kvinnelandsbruksamfunn enn i mannslandsbruksamfunn. Boserup (1974) argumenter for at dette skyldes at kvinner bidrar mer økonomisk i disse samfunnene.

Dette perspektivet kan ha noe for seg dersom vi sammenligner kvinner som utfører lønnsarbeid og kvinner som ikke utfører lønnsarbeid i Chirimoto. Kvinner som ikke utfører lønnsarbeid består hovedsaklig av de kvinnene som kommer utenfra og som er bosatt i Chirimoto fordi mennene deres arbeider på *la obra*. Som jeg viser i eksempelet med Irena, så har hun ingen innflytelse over hvor hun og familien bor. Det er mannen hennes Tiago som bestemmer hvor han og familien skal være bosatt – fordi det er han som tjener pengene til husholdet.

Sport

To haner kjemper en kamp til døden.

Det sporty samfunnet

Det er særlig tre sporter som utøves i Chirimoto: Hanekamp, fotball og volleyball.

Hanekamp er en av de eldste dokumenterte sportene i verden. Litteraturen går mer enn 2500 år tilbake i tid – og spillet er sannsynligvis mye eldre enn dette også. Både hanen og hanekampen har trolig sitt opphav i Asia. Sporten ble praktisert i antikkens Hellas (fra cirka 500 f.Kr. til cirka 500 e.Kr.), i Englands middelalder (fra cirka 500 til cirka 1500) og i Kinas mingdynasti (fra 1368 til 1644). Det er derimot ikke funnet bevis for at hanekamp eksisterte i Latin-Amerika før europeernes ankomst. I starten var hanekampene naturlige og folk samlet seg når to haner plutselig begynte å slåss. Etterhvert grep menneskene inn og begynte å arrangere hanekamper. Hanekamp blir ofte omtalt som blodsport fordi den innebærer blodsutgytelse: To likestilte haner – som oftest utstyrt med metallsporer som erstattere for sine egne sporer³⁶ – blir plassert i en ring og må drepe motstanderen. En kamp varer som regel til en av hanene dør. Det kan ta noen sekunder eller flere timer. Veddemål er uløselige knyttet til sporten; det spilles så og si alltid om penger. Hanekamp er stadig en utbredt sport og utøves blant annet på Bali, Cuba, Filippinene, India, Mexico og Puerto Rico. Hanekamp er i dag forbudt i mange land, men den praktiseres likevel i stor grad ulovlig som undergrunnssport. I Peru er hanekamp tillat. De største kampene foregår i Lima, men sporten er populær i store deler av landet. Hanekamp har vært, i et historisk perspektiv, og er, i et geografisk perspektiv, dominert av menn (Dundes 1994). Også i Chirimoto er hanekamp i hovedsak en mannlig sport.

Fotball er en av de mest populære sportene i Peru og i verden. Den moderne fotballen vokste frem i England på slutten av 1700-tallet under navnet «driblespillet». I 1863 ble det engelske fotballforbundet stiftet og samtidig ble reglene nedtegnet og vedtatt. Disse reglene er omtrent de samme i dag (Pedersen 2013). Fotball ble introdusert for Peru av britiske sjømenn og britiske innvandrere i siste halvdel av 1800-tallet (Stein 1988). Fotball er et ballspill mellom to lag. Banen har et mål i hver av endene. Hvert lag har elleve spillere på banen. Spillerne har som regel faste posisjoner: En vokter målet og resten er fordelt på angrep, midtbane og forsvar. Poenget med spillet er å få ballen inn i motstanderens mål og å hindre motstanderen i å gjøre det samme. Spillet starter med et avspark på midten av banen. Det er i hovedsak føttene som brukes og det er forbudt å bruke hendene – med unntak av for målvakten. Lagene vinner et mål ved å få ballen inn i motstanderens mål uten å gjøre feil. En kamp varer i 90 minutter og er fordelt på to omganger. Det laget som

³⁶ En spore er en flere centimeter lang klo på innsiden av mellomfoten på en hane.

scorer flest mål, vinner kampen. En uavgjort kamp kan bli avsluttet med ekstraomgang, straffesparkkonkurranse og/eller omkamp. I Chirimoto og i Peru er fotball i hovedsak en mannlig sport (León 2002).

Volleyball er en av de mest populære sportene i Peru og i verden. Volleyball ble funnet opp av amerikaneren William G. Morgan i 1895 under navnet «mintonette» (Sjursen og Bryhn 2009). Volleyball ble introdusert for Peru av to amerikanske lærere i 1910 (Salinas 2013). Volleyball er et ballspill mellom to lag. Banen er delt i to med et nett på midten. Hvert lag har seks spillere på banen; tre foran og tre bak. Spillerne roterer underveis, slik at alle får prøvd seg på de ulike posisjonene. Poenget med spillet er å få ballen ned på motstanderens banehalvdel og å hindre motstanderen i å gjøre det samme. Spillet starter med en sørv i enden av banen. Det er i hovedsak hendene som brukes, men det er tillat å bruke hvilken som helst del av kroppen – med unntak av ved sørv. Lagene kan berøre ballen opptil tre ganger før den må sendes over nettet. Lagene vinner et poeng ved å få ballen ned på motstandernes banehalvdel uten å gjøre feil. En kamp består som regel av fem sett og laget som først vinner tre sett, vinner kampen. Hvert sett går til 25 poeng, med unntak av det femte settet som går til 15 poeng. Alle settene må vinnes med minst to poeng og det er ingen begrensninger på hvor lenge en kamp kan vare. I Chirimoto og i Peru er volleyball i hovedsak en kvinnelig sport (León 2002).

I dette kapittelet skal jeg vise hvordan hanekamp kan betraktes som et mannlig masturberingsritual og hvilken rolle fotball og volleyball spilte ved nasjonsbyggingen i Peru på 1980-tallet – og hvordan dette kan knyttes til dagens Chirimoto.

Familien

Husholdet består av fem medlemmer. Camila er 34 år og Javier er 36 år. Sammen har de sønnen Igor på 16 år, datteren Lara på 12 år og sønnen Raul på åtte år. Camila kommer fra Chirimoto og er mørk og Javier kommer fra Chachapoyas og er mørk.

Camila arbeider med kaffe og Javier arbeider på *la obra*. Camila og Javier har en butikk i tilknytning til huset. Et rom er fylt med hyller med såpe, sjampo, ris, egg, sjokolade, kjeks, vaskepulver, plaster, batterier, lyspærer og mye annet. På gulvet står stabler av kasser med øl. Dette er i hovedsak Camilas domene. Hvis det kommer noen innom og vil handle når Camila ikke er hjemme, så ber Javier dem om å vente.

– Det er så komplisert med alle disse varene og alle disse prisene, sier han – men øl kan jeg selge. Det er lett. Det er bare fem soles. En lapp mot en flaske. Så øl er jeg flink til å selge.

Så gliser han. Og det er et sånt glis som vanligvis får folk til å sette seg ned, kjøpe en øl og vente på Camila. Barna er derimot flinkere til å steppe inn dersom noen ønsker å kjøpe en neve ris eller et par egg. Camila arbeider også som kokk. Både til frokost, lunsj og middag fylles kjøkkenet opp av sultne arbeidere fra *la obra*. Ved lunsj kan det være opptil 15 besøkende. Igor går på *el colegio* i Limabamba og Lara og Raul går på *la escuela* i Limabamba. De har en moped som de bruker for å komme seg frem og tilbake. Vanligvis kjører Igor, mens Lara sitter bak og Raul sitter foran. Men Lara og Raul er også utmerkede sjåfører og av og til kjører de den – til Igors store irritasjon.

Familien bor cirka ti minutters gange fra plazaen og huset er laget av tre. Den ene siden av huset er laget av planker som er spikret tett i tett mens den andre siden av huset er laget av tømmerstokker som er stablet oppå hverandre. Huset har et stort kjøkken med vedovn og gassovn. Her henger det en lyspære i taket. De har to soverom og det ene fungerer som stue fordi tv'en er plassert her. Da sitter de på den ene sengen og støtter ryggen med tepper. På veggene henger det ting som tegninger laget av barna, en politisk plakat, en kalender fra 2008, en gitar uten strenger og en klokke uten batteri. De har en utedo noen meter fra huset og en vannkran i bakgården hvor de vasker seg. De har cirka ti marsvin som bor inne. De har rundt fem høns og rundt fem kalkuner som bor ute. De har også noen ender som pleier å plaske rundt i den lille vanndammen i forbindelse med vannkranen i bakgården.

Hanekampen

Et rungende hanegal fyller bakgården til Javier og Camila. Familiens nyeste tilskudd ble hentet i Mendoza for noen dager siden.

- Snart skal Pablo slåss! utbryter Javier.
- Pablo...?
- Han gir alle kamphanene sine navn, sukker Camila og himler med øyene.

Pablo har røde fjær på halsen, svarte fjær på vingene og grønne fjær på stjerten. Akkurat nå traver han frem og tilbake og kommer med et nytt gal annethvert minutt.

- Hvorfor bråker hanen din sånn? Er han døgnvill? spør jeg.
- Nei, Pablo markerer sitt territorium. Det betyr at han er offensiv! Snart skal han vinne for

meg!

- Hva er forskjellen på en kamphane og en vanlig hane?

Javier humper ned fra benken og stiller seg ved siden av Pablo.

– En kamphane har en litt høyere kropp og et litt mindre hode og ingen kam, sier han mens han gestikulerer mot Pablo. – Den er alet opp for hanekamp.

- Hva skjer hvis han taper?
- Han taper ikke.
- LUUUNSI! Ijomer Camila og smiler bredt.
- Han taper ikke.
- Hvor tror du alle de andre kamphanene hans er? hvisker Camila meg i øret og klapper seg på magen.

Jeg sitter sammen med en gruppe kvinner på lysthuset på plazaen.

- Hvorfor er ikke dere interessert i hanekamp? spør jeg.
- Hanekamp er brutalt!
- Dyrene dreper hverandre.
- Det er blodig.

Jeg sitter sammen med en gruppe menn på trestubbestolene på plazaen.

- Hvorfor er ikke kvinner interessert i hanekamp? spør jeg.
- De synes hanekamp er brutalt!
- De liker ikke at dyrene slåss.
- De synes det er ekkelt.

Jeg går forbi huset til Bruno. Det ligger langs en liten grusvei cirka femten minutters gange fra plazaen. Han har en stor hage med en stor ring plassert i midten. Denne ringen kalles *el coliseo*. Det er her hanekamp foregår. Akkurat nå står Bruno i hagen og mekker på en moped.

Jeg pleier alltid å spørre om det samme:

- Når er neste hanekamp?

Og han pleier alltid å svare det samme:

- Søndag klokken 11.00 – *la hora peruana*.³⁷

Søndag klokken 14.00 ankommer jeg hagen til Bruno med Javier, Igor, Raul og Pablo. Stedet er fullt av mennesker. Jeg ser rundt 25 menn og gutter – og én kvinne. I folkemengden ser jeg cirka ti haner. Ved et stort bord står flere menn og spiller ulike terningspill og kortspill. I midten av hagen står ringen. Den er cirka ti meter bred og er laget av tre. Et gjerde, som er cirka en meter høyt, avgrenser plassen hanene slåss på. Rundt er stokker og planker stablet oppå hverandre – slik at resultatet er sitteplasser som går minst tre meter opp i høyden. Et stort tak går over ringen og bakken er dekket av sagflis. Hanekampene har ikke begynt ennå. Og nå starter forberedelsene til Pablo.

Først må vi sjekke hvor mye Pablo veier. Vi går inn i ringen og møter to menn. Fra en av bjelkene i taket henger en snor med en vekt. Den ene mannen tar Pablo og pakker han inn i et brunt klede. Noen sekunder senere er hanen iført en sak der hodet, beina og stjerten stikker ut. Kledet blir heftet på kroken. Den andre mannen leser av vekten på en skive som er festet på snoren.

- 4,2 kilogram, sier han og skriver ned vekten på et ark.

Deretter må vi sjekke hvor fort Pablo løper. Vi går til innkjørselen og møter to menn. På bakken er det tegnet opp to streker med minst fem meters mellomrom. Den ene mannen tar Pablo og stiller han på startstreken mens Javier går bak målstreken. Den andre mannen står på sidelinjen med en stoppeklokke i hendene.

- En, to, tre! roper han.

Mannen slipper Pablo – og hanen vralter i et forrykende tempo mot eieren.

- Under et og et halvt sekund! sier han og skriver ned tiden på et ark.

Deretter må vi sjekke hvor langt vingspenn Pablo har. Vi går bort til et bord og møter to menn. Den ene mannen tar Pablo og plasserer han på bordet. Javier bretter ut vingene til hanen og holder dem så langt fra hverandre som mulig. Den andre mannen måler avstanden fra vingetippene med et

³⁷ *La hora peruana* betyr «peruansk tid». Ting tar tid i Peru. Den første måneden på feltarbeid brukte jeg mye tid på å vente: Jeg ventet i timer, i dager og til og med i uker – og jeg følte at mye av tiden min ble kastet bort. Jeg klarte ikke å venne meg til peruanernes avslappede holdning til tidspunkter og avtaler og frister. I stedet sa jeg ganske klart ifra til folk at jeg ikke er noe glad i å vente. Jeg begynte å bruke to uttrykk da jeg gjorde avtaler; *la hora noruega* og *la hora peruana*, «norsk tid» og «peruansk tid». *La hora noruega* henviser til et presist klokkeslett mens *la hora peruana* henviser til et løst klokkeslett. Hver gang jeg gjorde en avtale spurte jeg om personen mente *la hora noruega* eller *la hora peruana*. Til min store overraskelse oppdaget jeg at også flere av peruanerne satte pris på mer konkrete avtaler. Etter hvert begynte folk å bruke uttrykkene uoppfordret i samtaler med meg. Hanekamp i Chirimoto følger alltid *la hora peruana*.

målebånd.

- 62 centimeter, sier han og skriver ned lengden på et ark.

Nå begynner matchingen av hanene. Alle som ønsker å delta på hanekamp samler seg ved ringen.

De mest ivrige roper ut bud:

- 300 soles!
- 250 soles!
- 500 soles!

Mennene med arkene fra de ulike målingene gir informasjon om hvilke haner som gir en rettferdig kamp. Så begynner folk å svare på budene:

- 450 soles!
- 200 soles!
- 400 soles!

Snart har Javier funnet en match for Pablo: Hanen til Tomas. De blir første par ut. Det er sjelden deltakerne vedder akkurat det samme beløpet og da fyller publikum opp resten. Én person er ansvarlig for veddingen. Han har et ark hvor han skriver ned alle navnene og alle beløpene. Han er nøytral: Har tar imot alle sedlene og har ansvaret for å distribuere de til riktige personer etter kampen. Vinnerne tjener det dobbelte. Taperne mister alt. Det er også han som sørger for å få inn de resterende veddebeløpene:

- 100 soles på Tomas! roper han.

Og så svarer folk:

- 30 soles!
- 10 soles!
- 20 soles!

Når budet til Javier og Tomas blir likestilt går de bort til et bord. Der får hanene på seg metallsporer på føttene. De minner om tynne metallspyd: De er flere centimeter lange og har en spiss i enden.

Publikum beveger seg mot ringen for å finne sitteplasser.

I taket av ringen henger en digital klokke. Nå viser den 07.00 og når hanekampen starter begynner den å telle nedover. Dersom begge hanene står oppreist etter syv minutter erklæres kampen som uavgjort.

Javier og Tomas entrer ringen med hver sin hane. Det er noen løse planker i gjerdet som

fungerer som dører. En dommer står bak den ene døren, men det er sjelden han trenger å gripe inn. Javier og Tomas går ned på huk i hver sin ende av ringen og plasserer hanen sin mellom beina. I noen minutter koser de med hanene; de stryker over hanene, løfter dem litt fra bakken og napper dem lett i stjerten. Deretter stiller mennene seg ansikt til ansikt i midten av ringen og holder hanen sin fremfor skrittet. I noen minutter hisser de opp hanene; de fører hanene frem og tilbake, slik at hodene deres støter mot hverandre og de begynner å hakke på hverandre. Så slipper Javier og Tomas hanene ned på bakken og går ut av ringen.

Igor, som sitter ved siden av meg, pirker meg i skulderen.

- Nå må du følge med, sier han – pappa blir morsom når han er med på hanekamp.

Pablo og hanen til Tomas nærmer seg hverandre sakte. Når de er noen centimeter fra hverandre begynner de å trippe til siden, slik at de går i ring. Hodene deres beveger seg frem og tilbake. De går noen skritt fremover og legger hodene side om side, samtidig som de fortsetter å gå i ring.

– Ikke dans! roper Javier. – Dette er ikke din *quinceañera*!³⁸ Dette er din hanekamp! Kjemp, Pablo!

- Kom igjen! roper Tomas.

Seks minutter igjen.

Hanene rygger noen skritt bakover. De begynner å hvese mot hverandre. Nakkefjærene står ut, slik som en løves manke. Så hopper de mot hverandre. Og fjær og sagflis flyr om hverandre. Alt jeg ser er en intens veiving av fire stykk vinger.

- Ta han! roper Javier.
- Erobre han! roper Tomas.

Fem minutter igjen.

Hanene bykser ifra og lander over en meter fra hverandre. De stopper opp i noen sekunder, før de går med raske skritt mot hverandre inntil til de har noen centimeters mellomrom. Så begynner en ny runddans.

Publikum er stille. De stirrer konsentrerte på hanene og hodene deres beveger seg i takt etter hanenes strabaser rundt i ringen.

Fire minutter igjen.

Pablo hopper mot hanen til Tomas. En virvelvind av rødt, svart, grønt, hvitt, brunt og grått raser rundt i ringen.

Hanene bryter og lander et stykke unna hverandre. Hanen til Tomas tar tilløp og bykser mot

³⁸ *Quinceañera* er feiringen av en jentes 15-årsdag. I Latin-Amerika pleier dette å være en stor dag, som tradisjonelt har markert overgangen fra barn til voksen. Også i Chirimoto er dette en viktig feiring.

Pablo.

– Pablo, vil du bli lunsj!? roper Javier – Vil du bli plassert på en tallerken med maniok og mais!?

Hanene bryter igjen. Pablo ligger livløs på bakken. Hanen til Tomas står avventende ved siden av.

Tre minutter igjen.

– Pablo, reis deg! roper Javier. – Pablo, du kan ikke tape! Jeg må kjøpe bensin til mopeden! Og skolebøker til barna! Og på lørdag vil jeg drikke øl! Pablo, hører du!? Du kan ikke tape! Slutt å tulle og reis deg!

Og på et blunk spretter Pablo opp igjen.

To minutter igjen.

Hanene hveser mot hverandre. Pablo prøver å hoppe opp på hanen til Tomas. Han skyver han ned. Hanen til Tomas prøver å hoppe opp på Pablo. Han skyver han ned. Og slik fortsetter de. Rundt og rundt i ringen.

– Bestig han! roper Javier og Tomas i kor.

Ett minutt igjen.

En ny vingeflakseseanse begynner. Hanene kakler. Innimellom kan jeg ane et hode eller en fot eller en stjert.

– Hvis du vinner, så skal jeg kjøpe en høne til deg, Pablo! roper Javier.

Virvelvinden stopper og hanen til Tomas ligger livløs på bakken. Javier og Tomas hopper inn i ringen og snapper til seg hver sin hane. Tomas sjekker hanen sin og erklærer raskt at den er død. Pablo og Javier kåres som vinnere.

Det er overraskende lite blod på bakken. Jeg aner en liten flekk, som raskt blir dekket over idet en mann skuffer over litt sagflis for å klargjøre ringen til neste hanekamp.

Fotballkampen

Det er lørdag. Mennene er ferdige på *la obra* og folk har fått i seg lunsj. Utover dagen trekker flere og flere mot plazaen. På lysthuset samles folk i grupper for å spille terningspill. På trestubbestolene sitter flere personer og spiller kort. Innenfor en åpen dør spiller en gjeng *juego de sapo*.³⁹ De spiller alltid om penger. Alle gir meg det samme svaret når jeg spør om hvorfor sport og spill alltid

³⁹ *Juego de sapo* kan oversettes til «paddespill». Det består av et cirka en og en halv meter høyt bord. På toppen er det laget flere hull og i midten er det plassert en padde med åpen munn. Deltakerne står flere meter unna og prøver å treffe hullene ved å kaste metallsjetonger. Man får flest poeng ved å treffe munnen til padden, men man får også poeng ved å treffe de andre hullene.

inkluderer veddemål:

- Fordi det er kjedelig uten.

En gruppe menn har samlet seg på gressletten. Etterhvert kommer flere menn til. Snart står rundt 20 menn på gressletten. De vil spille fotballkamp. Noen av mennene tar styringen. En mann roper:

- Igor! Simon! Tomas!

En annen mann roper:

- Eric! Miguel! Luca!

En tredje mann roper:

- Isaac! Mario! Bruno!

En fjerde mann roper:

- Aaron! Kevin! Tiago!

Og mennene går på kryss og tvers. De diskuterer og gestikulerer. De tar hverandre i hånden og legger armene rundt hverandre.

- 24 soles! roper en mann.

Det betyr at det samlede veddebeløpet for hvert av lagene er 24 soles⁴⁰ og at alle spillerne må legge frem fire soles. Mennene begynner å romstere i lommer og sokker og viser frem myntene. Det hender at noen av de yngste deltakerne på 16, 17 og 18 år ikke har penger. Da pleier noen av de andre på laget å legge ut for dem. Det hender at noen av de eldre deltakerne ikke har penger. Da pleier de å bli nektet å spille.

De spiller alltid fotballkamp med seks spillere på hvert lag. Banen består av en stor gresslette med to mål av jernstenger i hver av endene. De pleier å spille i en halv time fordel på to omganger. En person står på sidelinjen og styrer tiden med en stoppeklokke. Rundt ti personer, menn og kvinner, setter seg på bakken ved sidelinjen for å se på kampen. Jeg setter meg ved siden av Javier og Raul.

Spillerne fordeler seg på fotballbanen. Isaac tar avsparket og kampen er igang.

Igor får ballen og sentrer til Tomas. Tomas sentrer til Bruno. Bruno sentrer til Simon. Simon sentrer til Mario. Mario sentrer til Isaac.

Det andre laget snapper opp ballen.

Miguel løper gjennom midtbanen og sentrer ballen til Luca. Luca sentrer til Kevin. Kevin sentrer til Aaron. Aaron sentrer til Eric. Eric sentrer til Tiago. Tiago sentrer til Miguel.

Miguel er rundt ti meter fra mål. Han fører den høyre foten bak og sparker til – og ballen

⁴⁰ Veddebeløpet pleier å være fra 12 til 48 soles.

suser flere meter over målet og forsvinner inn i skogen.

– BALL!

Raul spretter opp fra sidelinjen og spurter mot skogen. Han forsvinner inn blant trærne og raslingen i tretoppene avslører at han tar seg lenger og lenger inn. Etter noen minutter kommer fotballen dalende inn på banen og Raul løper tilbake til sidelinjen.

– TAKK!

Målvakten sparker ballen ut til midtfeltet. Mario og Eric hopper mot den samtidig. Bruno snapper den opp og begynner å løpe. Han sentrer til Tomas. Tomas løper et stykke og sentrer tilbake. Bruno løper et stykke og sentrer tilbake.

Igor får ballen. Han setter opp farten og suser fordi midtbanen. Rundt ti meter før mål blir han møtt av to motstander.

– Nå må du følge med, sier Javier og duler borti meg med albuen – Igor kan dribble.

Igor senker farten. Han sparker ballen til venstre med høyre fot. Han sparker ballen til høyre med venstre fot. Han sparker ballen bak venstre fot med høyre fot og tar ballen imot med venstre fot mens han løper forbi den ene mannen.

Igor bråstopper og snur 360 grader rundt til høyre med ballen. Han fører den venstre foten raskt over ballen i bue uten å røre den. Han sparker ballen med den høyre foten rett gjennom beina på den andre mannen og løper forbi. Igor sentrer ballen til Mario.

Mario møter en motstander. Han senker farten. Han snur seg mot venstre, men sparker ballen til høyre og løper forbi mannen. Mario sentrer ballen tilbake til Igor.

Igor er nå cirka fem meter fra mål. To motstandere nærmer seg fra hver sin side. Igor fører den høyre foten langt bakover og sparker hardt. Målvakten kaster seg etter ballen, men den dunderer inn i mål før han treffer bakken. Igor løfter armene i triumf, lagspillerne klasker hendene mot hverandre og publikum klapper.

Laget til Igor vinner til slutt kampen 3-1.⁴¹

Jeg sitter sammen med en gruppe kvinner på lysthuset.

- Hvorfor spiller dere ikke fotball? spør jeg.
- Vi har ikke lyst, sier kvinnene i kor og trekker på skuldrene.
- Kan dere spille hvis dere har lyst?
- Selvfølgelig, svarer de – men vi har ikke lyst.⁴²

41 Barn pleier ikke å delta på disse kampene. De spiller vanligvis egne fotballkamper på ettermiddagene på ukedagene. De spiller ikke om penger.

42 Den eneste gangen jeg opplevde at kvinner spilte fotball i Chirimoto var under *la fiesta patronal* da et kvinnelag fra et annet sted i Rodríguez de Mendoza deltok i fotballturneringen.

Jeg sitter sammen med en gruppe menn på trestubbestolene.

- Hvorfor spiller ikke kvinner fotball? spør jeg.
- De har ikke lyst, sier mennene i kor og trekker på skuldrene.
- Kan de spille hvis de har lyst?
- Selvfølgelig, svarer de – men de har ikke lyst.

Igor, Lara og jeg sitter på gressletten på plazaen. En mann kommer bort til Igor og gir han fem soles. En liten stund senere kommer en annen mann bort og gir han fem soles.

- Hva skjer? spør jeg.
- De vedder penger i forbindelse med en fotballkamp på tv. Peru skal spille mot Chile. Den ene mannen vedder fem soles på Peru og den andre mannen vedder fem soles på Chile.

- Chile?
- Ja, erkefienden, freser Igor med sammenbitte tenner.

Lara snapper til seg pengene.

- Kom, la oss bruke alle pengene på sjokolade! Det blir ti sjokolader til sammen! utbryter hun.
- Ikke en muskel rører seg i Igors ansikt.
- Det var en spøk, sier Lara.
 - Jeg vet ikke helt, jeg, sier Igor og tar pengene demonstrativt tilbake – jeg legger de i

innerlommen for sikkerhets skyld.

Vi går hjem til huset deres. Der sitter allerede Javier, Camila og Raul foran tv'en. I tillegg har to menn utenfra som jobber på *la obra* kommet på besøk for å se på kampen.

- Dere rakk det, kampen starter nå, sier Javier.

Vi presser oss opp i sengen.

Kampen begynner.

Noen minutter senere scorer Chile sitt første mål. Et stort sukk går gjennom rommet, med unntak av en av mennene som kommer med et lite jubelhyl. Han har tydeligvis veddet penger på Chile.

Cirka halvveis ut i første omgang scorer Peru.

- JAAA! roper Javier.

Igor hopper opp i sengen og Raul klapper.

Rett før første omgang er ferdig scorer Chile enda et mål.

- NEEEEI, utbryter Igor og gaper mot tv'en.

Javier slår seg på låret og Raul hveser.

Andre omgang går rolig for seg, helt til Chile scorer enda et mål mot slutten av kampen. På dette tidspunktet stirrer Igor og Javier dystert mot tv'en, Camila gjesper høyt og Lara og Raul ligger i hjørnet av sengen og sover.

Stillingen ender til slutt 3-1 til Chile.

Igor snur seg mot meg:

- Da ble en mann fem soles rikere og en annen mann fem soles fattigere.

Javier tar ti soles ut av lommen og gir pengene til den ene mannen. De to mennene som er på besøk har tydeligvis også hatt et veddemål.

Jeg er på besøk hos Igor og Raul. Over den ene sengen henger et bilde klippet ut av et magasin.

Bildet viser en mann som sparker en fotball.

- Hvem er det? spør jeg.
- Vet du ikke hvem det er!? utbryter Igor.
- Nei.
- Det er Lionel Messi! roper Raul.
- Hvem?

Igor rister oppgitt på hodet.

– Han er verdens beste fotballspiller. Han er så kjapp at han dribler alle motstanderne. Han bare sjopp, sjopp, sjopp – og så er han forbi alle og sparker ballen i mål.

Igor står på gulvet og hopper frem og tilbake mens han snakker.

- Han spiller fotball i Spania.⁴³

Igor og jeg slapper av på gressletten. Igor ligger langstrakt med fotballen til kameraten som hodepute.

- Når jeg blir stor skal jeg bli fotballstjerne i Spania, sier han.
- Å?
- Ja, foran en fullstappet stadion i Barcelona skal jeg sparke ballen inn i målet iført den røde og blåe drakten. Og så skal alle menneskene juble. Og så skal alle avisene i hele verden skrive om meg.
- Hvorfor akkurat Spania?
- Fordi de snakker spansk der. Og fordi de har de beste fotballspillerne. Kan jeg være med deg

⁴³ Senere har jeg funnet ut mer om hvem Lionel Messi er. Han kommer opprinnelig fra Argentina og spiller for fotballaget FC Barcelona. Jeg lurte på om Lionel Messi ble plukket ut som forbilde fordi han kommer fra Latin-Amerika. Han er jo et levende bevis for at en peruansk gutts fotballdrøm kan komme i oppfyllelse.

når du tar flyet hjem?

- Ok... men jeg bor i Norge da.
- Spiller dere fotball i Norge?
- Ja.
- Er dere flinke?
- Nja... Jeg tror du heller burde satse på Spania da.
- Er Spania langt unna Norge?
- Det er et stykke altså.
- Jeg vet hva jeg kan gjøre. Jeg blir med deg på flyet ditt. Og når vi flyr over Spania så hopper

jeg ut i fallskjerm.

Jeg ler.

- Ok. Hvordan skal du skaffe deg en fallskjerm? Skal du lage en av sengeteppene dine?

Igor ler.

- Ja! Jeg skal dale ned over Spania og lande i stadionet i Barcelona med de rosablomstrede

sengeteppene til mamma!

Jeg ler.

- Du skal lande akkurat i stadionet!?
- Ja! Da må de jo ansette meg! Tror du ikke det?
- Ja! Det er en bombesikker plan!

Igor smiler. Og så blir han helt stille.

– Jeg vet det egentlig er dumt å fantasere om å bli fotballstjerne, sier han – men noen ganger synes jeg det er godt å drømme. Da er det nesten så det kan bli virkelig.

Volleyballkampen

Det er lørdag. Plazaen er full av mennesker. Mennene spiller fotballkamp på gressletten. Nedenfor lysthuset har en gjeng på rundt ti kvinner samlet seg.

- Hvem er med på volleyballkamp? spør Camila.
- Jeg! svarer flere av kvinnene.

Tre kvinner reiser seg og forsvinner inn i *la casa del colibrí* med Camila i spissen. De kommer tilbake med to stokker og et nett. Stokkene blir presset ned i bakken. Vaiere er spikret til stokkene og disse blir festet ned i bakken. Nettet blir bundet rundt stokkene. Kvinnene samler kvister og grener som blir lagt rundt området, slik at de fungerer som en avgrensning av

volleyballbanen.

- Hvem er med? spør Camila.

Kvinnene begynner å peke på hverandre, dra hverandre opp av bakken og dytter hverandre ut på banen.

- Vanesa!
- Dani!
- Leah!
- Abril!
- Irena!

De spiller alltid volleyballkamp med like mange spillere på hvert lag. Det vanligste er to til seks spillere på hvert lag. Nå spiller de tre mot tre. De pleier å spille tre sett opp til femten poeng. Fargede klesklyper som henger på nettet viser poengsummene.

- To soles! roper Camila.

Det betyr at alle spillerne skal vedde to soles og at det samlede beløpet for lagene dermed er seks soles.⁴⁴ Kvinnene finner frem myntene og legger de på sidelinjen.

Rundt fem personer, kvinner og menn, setter seg på bakken ved sidelinjen for å se på kampen. Jeg setter meg ved siden av Lara.

Spillerne fordeler seg på volleyballbanen. Camila tar sørven og kampen er igang.

Vanesa blokkerer ballen og sender den over nettet. Camila tar imot ballen med underarmene og slår den høyt opp i luften. Irena tar imot og smasher den over nettet. Ballen går i bakken på den andre siden.

Ett poeng. Den røde klesklypen flyttes ett hakk.

Leah sørver. Vanesa tar imot ballen og den går opp i luften. Abril slår ballen mot nettet, men den går akkurat ikke over.

- DANI!

Dani hiver seg frem og hun klarer akkurat å få ballen over nettet. Irena blokkerer den og sender den over nettet. Abril slår ballen opp i luften og Vanesa slår ballen ned i bakken på den andre siden.

- JA!

Vanesa, Dani og Abril klapper hverandre på skuldrene.

Ett poeng. Den blåe klesklypen flyttes ett hakk.

Abril sørver. Camila tar imot og sender ballen over. Dani tar imot og Vanesa sender ballen

⁴⁴ Veddebeløpet pleier å være to soles på hver deltaker. Noen ganger er det litt mer.

over. Leah tar imot og Irena sender ballen over. Abril tar imot og sender ballen over. Ballen flyr langt over nettet.

– UT!

Irena røsker til seg hendene før hun rekker å røre ballen.

To poeng. Den røde klesklypen flyttes enda et hakk.

En kvinne dumper ned ved siden av meg. Hun har en radio hengende rundt halsen. En kjærlighetssang spraker ut av den:

*tú decidiste no volver
aquella noche yo morí*

*tu gran amor
tu triste adiós*

*no puedo más
vivir sin ti*

*lejos de ti
voy a morir*

*du bestemte deg for å ikke komme tilbake
den natten døde jeg*

*din store kjærlighet
din triste avskjed*

*jeg klarer ikke mer
å leve uten deg*

*langt unna deg
kommer jeg til å dø*

Utdrag fra «Lejos de ti» av Pata Amarilla (egen oversettelse).

Irena sørver. Abril blokkerer ballen og sender den over. Camila tar imot ballen med underarmene og den skytes høyt opp i luften. Leah tar imot og skyter mot nettet, men den er for lav til å gå over.

– IRENA!

Irena hopper frem og skyter ut en fot. Ballen fyker ut av banen og mot gressletten.

– BALL!

To poeng. Den blåe klesklypen flyttes enda et hakk.

Lara spretter opp fra sidelinjen og sprinter mot gressletten. Hun klarer å snappe til seg ballen rett før den triller inn på fotballbanen. Hun kaster ballen tilbake mot volleyballbanen og den kommer sprettende mens Lara løper etter.

– TAKK!

Vanesa sørver. Camila slår ballen rett tilbake. Dani slår ballen rett tilbake. Irena tar imot og slår den opp i luften. Camila tar sats og smasher ballen i bakken på den andre siden.

Tre poeng. Den røde klesklypen flyttes enda et hakk.

Laget til Camila vinner til slutt kampen 2-1.⁴⁵

Jeg sitter sammen med en gruppe menn på trestubbestolene.

- Hvorfor spiller dere ikke volleyball? spør jeg.
- Vi har ikke lyst, sier mennene i kor og trekker på skuldrene.
- Kan dere spille hvis dere har lyst?
- Selvfølgelig, svarer de – men vi har ikke lyst.⁴⁶

Jeg sitter sammen med en gruppe kvinner på lysthuset.

- Hvorfor spiller ikke menn volleyball? spør jeg.
- De har ikke lyst, sier kvinnene i kor og trekker på skuldrene.
- Kan de spille hvis de har lyst?
- Selvfølgelig, svarer de – men de har ikke lyst.

Ritual

Eduardo P. Archetti (1998) argumenter for at sport kan betraktes som et ritual og et spill på samme

45 Barn pleier ikke å spille kamper. Det hender at de samles for å øve på sørv og slag.

46 De eneste gangene jeg opplevde at menn spilte volleyball i Chirimoto var ved to tilfeller da to ulike menn spilte sammen med kvinnene.

tid. I et ritual er målet symmetri: Asymmetri blir produsert i forkant ved at det skilles mellom uinitierte og initierte og poenget med ritualet er å føre alle deltakerne fra den tapende siden til den vinnende siden (Archetti 1998). I hanekamp blir symmetri produsert i forhold til fellesskapet som alle deltakerne er en del av. I et spill er målet asymmetri: Asymmetri blir produsert i etterkant ved at det skilles mellom vinnere og tapere og poenget med spillet er å skape dette skillet blant deltakerne (Archetti 1998). I hanekamp blir asymmetri produsert i forhold til vinnere og tapere som sporten skaper. I ritualer og i spill skilles det mellom ulike statuser og roller: Handlingen er konsentrert rundt ekspertene, de sentrale deltakerne og de perifere deltakerne (Archetti 1998). I hanekamp er ekspertene personen som dømmer kampen, personen som er ansvarlig for veddemålene, personen som fester metallsporer på hanene og personene som måler hvor mye hanene veier, hvor fort hanene løper og hvor langt vingspenn hanene har. De sentrale deltakerne er de to mennene som representerer hanene som slåss. De perifere deltakerne er publikum som omslutter ringen. Men, det viktigste er at sport kan betraktes som et ritual fordi handlingen kan tolkes som en kulturell forestilling med en symbolsk mening (Archetti 1998).

Alan Dundes (1994) argumenter for at hanekamp fungerer som en mannlig masturberingsduell. Jeg vil vise hvordan dette perspektivet kan kaste lys over hanekamp i Chirimoto. Dundes' tolkning innebærer at det symbolske innholdet i hanekamp er delvis eller helt ubevisst for deltakerne: Mennene er ikke selv oppmerksomme på det seksuelle elementet. Dette på grunn av det tabubelagte innholdet; hadde deltakerne vært klar over hva de egentlig er en del av, så hadde de ikke deltatt.

Dundes (1994) mener at symbolikken i hanekamp er opplagt: Det er ikke tilfeldig at det engelske ordet *cock* betyr både «hane» og «penis». På spansk finnes ikke en slik forbindelse, men det spanske ordet *gallo*, som betyr «hane», kan også oversettes til «kjekkas» og «tøffing». Dundes hevder at betydningen er åpenbar: En høyreist hane forestiller en erigert penis. En hanekamp blir dermed en duell mellom to menn: Hvem holder ut lengst?

Dundes (1994) skriver at hanekamp virker som en skryteseanse mellom to menn. I Chirimoto blir hanene undersøkt før kamp. Det blir sjekket hvor mye de veier, hvor fort de løper og hvor langt vingspenn de har. Starter skrytingen allerede der? Hvem er tyngst? Hvem er kjappest? Hvem er lengst? Jeg argumenter for at i Chirimoto kommer hanekamp som en mannlig masturberingsduell best til uttrykk i ringen. Ringen markerer dermed en tydelig avgrensning av ritualet. Et argument er at i Chirimoto blir de drepte hanene spist av sine eiere. Dersom hanens kropp representerer mannens penis, vil ikke det da bli det samme som at en mann ikke bare spiser seg selv, men også sin...

mandighet?

I Chirimoto, før en kamp begynner, entrer de to mennene ringen med hver sin hane og stiller seg i hver sin ende. Mennene sitter på huk med hanen plassert mellom beina. På dette tidspunktet koser de med hanene: De stryker hanene over halsen og nedover kroppen, de løfter dem litt fra bakken og de napper dem lett i stjerten. Jeg argumenterer for at dette kan tolkes som mannlig masturbering mellom én person, for dersom hanen symboliserer mannens penis kan bevegelsene oversettes til at mannen koser med seg selv; han stryker over penisen sin.

I Chirimoto, når en kamp begynner, løfter de to mennene opp hver sin hane og møtes i midten av ringen. Mennene står rett overfor hverandre og holder hanen med begge hendene foran skrittet. På dette tidspunktet hisser de opp hanene: De fører hanene frem og tilbake ut fra hoftene, slik at hodene deres støter mot hverandre. Jeg argumenterer for at dette kan tolkes som mannlig masturbering mellom to personer, for dersom hanene symboliserer mennenes peniser kan bevegelsene oversettes til at mennene hisser hverandre opp; de fører penisene sine mot hverandre.

Dundes (1994) hevder hanekamp har et tydelig homoseksuelt element: Det er to sett med hankjønn som slåss, haner og menn. Dundes skriver at målet med spillet er å demonstrere sin maskulinitet ved å feminisere motstanderen. Dette gjøres ved penetrering: Hanens spore er et symbol på mannens penis – og denne skal trenge inn i motstanderen. I Chirimoto blir en flere centimeter lang metallspore festet utenpå hanens egen spore. Dundes mener dette gir sporten et element av kastrering.

Dundes (1994) skriver at språket som brukes under hanekamp kan ha seksuelle undertoner. Under hanekamp i Chirimoto ropes det ut oppfordringer som «ta han», «bestig han» og «erobre han». Dette er uttrykk som kan oversettes til seksuelle betydninger.

Dundes (1994) mener at hanens blod symboliserer mannens ejakulasjon. Deltakeren har oppnådd orgasme⁴⁷ og har dermed tapt. Den høyreiste hanen og den erigerte penisen har falt – og motstanderen, som har holdt ut lengst, vinner kampen. Det er interessant at mens både fotball og volleyball spilles på plazaen, så er hanekamp «gjemt» langs en liten grusvei cirka femten minutters gange fra plazaen. Dersom hanekamp virkelig fungerer som en mannlig masturberingsduell, så

47 Å oppnå orgasme har i flere tilfeller blitt sammenlignet med å dø (Dundes 1994). For eksempel har det franske uttrykket *la petite mort*, som kan oversettes til «den lille død», blitt brukt om følelsen av bevisstløshet etter en orgasme.

virker plasseringen av hanekamp logisk. For dette er jo noe man i så fall ønsker å skjule...?

Dundes (1994) argumenterer for at veddingen som er knyttet til hanekamp er med på å styrke ritualet som en mannlig masturberingsduell fordi vedding, i seg selv, også kan betraktes som en form for masturbering. Dundes legger vekt på at både vedding og masturbering er drevet av impuls, gir en mental påkjenning og kan føre til avhengighet. I Chirimoto vedder både menn og kvinner, men de definitivt høyeste beløpene spilles det om i hanekamp. Jeg argumenter derfor for at veddingen som foregår mellom de to mennene under hanekamp står i en særstilling – og den kan derfor i større grad knyttes til teorien om vedding som en form for masturbering.

I Chirimoto er kvinner velkomne til å delta på hanekamp. Likevel opplevde jeg aldri at en kvinne representerte en hane under en kamp og jeg observerte kun én annen kvinne blant publikum. Når jeg spør hvorfor kvinner ikke er interessert i hanekamp, så får jeg til svar at de synes det er en for brutal sport. Jeg stusser på at dette er de samme kvinnene som jager høns i opptil en halv time, for så å vri dyrene rundt sin egen hals til de kveles. Forskjellen er selvfølgelig at denne avlivingen er en nødvendighet i forbindelse med matlaging, mens hanekamp ikke er det.

Nasjonsbygging

Perus befolkning er preget av store variasjoner. Landet har rundt 30 millioner innbyggere. Cirka halvparten er indianere: Den desidert største gruppen er quechua, men aymara er også godt representert. Omtrent en tredjedel er mestiser. I tillegg finnes mindre grupper med etterkommere av afrikanere, europeere og asiater. Disse menneskene er spredt over kysten i vest, jungelen i øst og fjellene som går gjennom landet fra nordvest til sørøst. Hvordan skal dette landet skape et fellesskap? Hvordan skal dette landet forenes som en nasjon? Hvordan skal dette landet samles rundt en felles identitet? Omkring 1980-tallet ble disse spørsmålene ekstra fremtredende. På denne tiden var Peru splittet mellom to ulike ideologier: På den ene siden stod regjeringen med Fernando Belaúnde, Alan García og Alberto Fujimori og deres demokrati og på den andre siden stod geriljaorganisasjon Sendero Luminoso⁴⁸ med Abimael Guzmán og hans kommunisme.⁴⁹ I denne perioden ble sport en viktig del av nasjonsbyggingen i Peru (León 2002).

48 Sendero Luminoso betyr «Lysende Sti».

49 Konflikten endte i 1992 da Guzmán ble fanget av regjeringen og dømt til livsvarig fengsel. Det er estimert at på det tidspunktet var over 60 prosent av Peru kontrollert av Sendero Luminoso og at deres herjinger hadde krevd rundt 70 000 menneskeliv (Anderson 1987).

Seier og tap står i en særstilling i Peru. Landets historie består av en lang rekke nederlag, med de spanske kolonistenes ødeleggelse av Inkariket stående som det største tapet. Abelardo Sánchez León (2002) argumenterer til og med for at nederlag har etablert seg som en kollektiv identitet i den peruanske befolkningen. Seier blir derfor ekstra viktig for innbyggerne. Det var i utgangspunktet to sporter som kunne gjøre Peru til vinnere omkring 1980-tallet; fotball og volleyball.

Både fotball og volleyball ble en sentral del av nasjonsbyggingen i Peru i den forstand at sportene skapte et fellesskap på tvers av ulikheter i region, etnisitet og klasse. Landslaget i fotball og landslaget i volleyball representerte en stor bredde av befolkningen: Mennesker fra store byer spilte sammen med mennesker fra små tettsteder. Etterkommere av afrikanere og asiater samarbeidet med mestiser og hvite. Folk fra arbeiderklassen, middelklassen og overklassen stod sammen som et lag. Dette stod i sterk kontrast til resten av samfunnet, som var karakterisert av store motsetninger (León 2002).

I Peru er fotball i hovedsak en mannlig aktivitet og volleyball i hovedsak en kvinnelig aktivitet (León 2002). Peru har et kvinnelig fotballandslag og et mannlig volleyballandslag, men det er det mannlige fotballandslaget og det kvinnelige volleyballandslaget som har dominert i Peru. Også i Chirimoto er dette skillet tydelig: Menn spiller fotball og kvinner spiller volleyball. Fotball har vært en vesentlig del av nasjonsbyggingen i flere latin-amerikanske land, som for eksempel Brasil (Lopes 2007), Argentina (Archetti 1994) og Uruguay (Krotee 1979). Fotball har derimot ikke hatt en like essensiell plass i Peru. Årsaken er opplagt: Landet har aldri klart å hevde seg på nivået til Brasil, Argentina og Uruguay. I Peru er det derfor en annen sport som har utmerket seg i forhold til nasjonsbyggingen; volleyball (León 2002). Archetti (1998) argumenterer for at nasjonalisme i hovedsak er forbundet med maskuline sporter. Dette er ikke tilfelle i Peru. I dette kapittelet argumenterer jeg derfor mot Archetti: I Peru er ikke sport en maskulin presentasjon av nasjonale evner og dyktighet, men en feminin. I Peru er ikke sport et maskulint uttrykk for nasjonalt potensiale og muligheter, men et feminint. I Peru er ikke sport en maskulin arena for nasjonal stolthet og glede, men en feminin.

Det mannlige fotballandslaget i Peru hadde sin storhetstid på 1970-tallet. Stjernespillere som César Cueto, Héctor Chumpitaz, José Velásquez, Pedro León, Roberto Challe og Teófilo Cubillas regjerte på denne tiden. Likevel nådde de aldri helt opp. Peru deltok i verdensmesterskapet i 1970, 1978 og 1982, men de klarte ikke å hevde seg. Høydepunktet ble derfor da de vant det latin-amerikanske mesterskapet Copa América i 1975.

8. desember 1987 styrtet et fly i Stillehavet noen kilometer utenfor flyplassen i Callao. Flyet rommet 44 mennesker: 16 spillere, fem trenere, fire managere og åtte supportere tilhørende fotballklubben Alianza Lima, i tillegg til tre tjenestemenn, syv kabinansatte og piloten. Piloten var den eneste som overlevde. Alianza Lima var på det tidspunktet tre kamper unna å vinne det nasjonale mesterskapet. Men ikke bare det: Klubben inkluderte den nye generasjonen med stjernespillere. Alfredo Tomasini ble 22 år. Daniel Reyes ble 21 år. Francisco Bustamante ble 21 år. José Casanova ble 22 år. Luis Escobar ble 18 år. Og Tomas Farfán ble 21 år. Alle disse mennene hadde allerede blitt tatt opp på landslaget. Disse representerte selve håpet for den peruanske fotballens fremtid. Disse skulle videreføre suksessen fra 1970-tallet. Disse skulle kvalifisere Peru til verdensmesterskapet i 1990. Disse skulle føre landet til seier. Og på noen sekunder druknet alt; spillerne, håpet, fremtiden (Panfichi og Vich 2004).

Det mannlige fotballandslaget i Peru klarte aldri å komme til hektene igjen. 1970-tallet skiller seg derfor fortsatt ut som det suksessfulle tiåret. León (2002) skriver at fotball egentlig aldri har gitt peruanerne noen særlig tilfredsstillelse. Fotball ble bare enda en arena for tap, med flyulykken i 1987 stående som den største tragedien. Dette bidro til at det var en annen sport som i stedet utmerket seg i Peru; volleyball.

Det kvinnelige volleyballandslaget i Peru begynte å konkurrere på midten av 1960-tallet, da japaneren Akira Kato ble ansatt som trener. På 1970-tallet var sporten preget av spillere fra arbeiderklassen. De var amatører som trente under forferdelige forhold: De hadde ikke et ordentlig lokale. De hadde ingen lønn og fikk kun dekket utgifter for mat og reise. De hadde slitte drakter som de måtte vaske selv. Sør-Koreaneren Man Bo Park overtok som trener i 1974, etter at Akira Kato ble alvorlig syk. Begge styrte laget med jernhånd. Men kvinnene ga alt. Deres innsats ble sett på som hengivenhet, romantikk og patriotisme. På 1980-tallet kom flere spillere til fra middelklassen og overklassen. Volleyball var nå blitt en etablert sport: Den ga muligheter for økonomisk vinning og sosial anseelse. Den harde treningen fortsatte som før og nå begynte endelig slitet å gi resultater (León 2002).

Laget gikk nå inn i sin storhetstid. I 1982 vant de sølv i verdensmesterskapet i Peru. I 1986 vant de bronse i verdensmesterskapet i Tsjekkoslovakia. Men det største høydepunktet kom i 1988 under de olympiske leker i Sør-Korea. De peruanske kvinnene hadde kjempet seg helt frem til finalen. Foran dem stod Sovjetunionen. De var én kamp fra gullet. Det første settet vant Peru. Det andre settet vant Peru. Det tredje settet vant Sovjetunionen. Det fjerde settet vant Sovjetunionen. I det femte og siste

settet skulle alt avgjøres. Peruanerne kjempet. Sovjeterne kjempet. Stillingen endte til slutt 16-14... til Sovjetunionen. For Sovjetunionen var gullet bare en ekstra medalje. Sovjetunionen ble den mestvinnende nasjonen i de olympiske leker i Sør-Korea i 1988 med 55 gullmedaljer, 31 sølvmedaljer og 46 bronsemedaljer. For Peru er sølvmedaljen den eneste medaljen de har vunnet i de olympiske leker – med unntak av tre medaljer i skyting i 1948, 1984 og 1992.

De tolv kvinnene som førte Peru til seier ble hyllet som nasjonale helter: Alejandra de la Guerra, Cecilia Tait, Cenaida Uribe, Denisse Fajardo, Gabriela Pérez del Solar, Gina Torrealva, Katherine Horny, Luisa Cervera, Miriam Gallardo, Natalia Málaga, Rosa García og Sonia Heredia. Nå fikk også Europa øynene opp for de talentfulle spillerne. De kunne friste med spektakulære kontrakter inkludert bonuser som leiligheter og biler. Og en etter en forsvant spillerne. Noen dro til Italia, andre dro til Spania. Det eneste som var igjen var treneren Man Bo Park og et gigantisk tomrom. Peru hadde endelig seiret – men før befolkningen hadde rukket å ta det ordentlig inn over seg, så var det hele over. Plutselig hadde de ingenting og måtte starte helt på nytt igjen. Det kvinnelige volleyballandslaget i Peru har siden aldri vært i nærheten av suksessen de opplevde på 1980-tallet (León 2002).⁵⁰

Hvordan kunne det så ha seg at det var de kvinnelige volleyballspillerne som førte Peru til seier – og ikke de mannlige fotballspillerne? En del av forklaringen ligger i den tragiske flyulykken i 1987, men León (2002) argumenterer for at det blir for enkelt å kun skylde på denne hendelsen. Han legger vekt på fremgangsmåten til de to sportene: Volleyballtreningen var preget av ansvar og disiplin mens fotballtreningen var preget av frihet og improvisasjon. Volleyballaget var stabilt og hadde langsiktige mål mens fotballaget var ustabilitet og hadde kortsiktige mål. Gjennom 28 år, fra 1965 til 1993, hadde kvinnene to trenere; Akira Kato og Man Bo Park. I den samme perioden byttet mennene på 17 ulike trenere. León (2002) argumenter for at paralleller kan trekkes til utviklingen av kjønnsrollene i Peru på denne tiden: Fremgangen for kvinnene i volleyball gjenspeilte fremgangen for kvinnene i samfunnet. Siden 1980-tallet har kvinner i økende grad beveget seg ut av det private og inn i det offentlige i Peru.⁵¹ En ting var at volleyball fysisk førte kvinner ut av hjemmet og inn i gatene for å spille. En annen ting var at de kvinnelige volleyballspillernes suksess

50 León (2002) argumenterer for at sporten omkring 1980-tallet kan betraktes som en metafor på nasjonsbyggingen i Peru: Den manglende integreringen og den manglende infrastrukturen fører til at landet ikke kan oppnå noe annet enn flyktig seier. Til slutt, så mister de uansett alt: Fotballspillerne dør og volleyballspillerne drar.

51 I en tekst som handler om at kvinner blir mer likestilte med menn i Peru med utgangspunkt i sportslige prestasjoner, så må jeg innrømme at jeg reagerer på at León (2002) – som er en peruansk mann – omtaler de kvinnelige volleyballspillerne i ordlag som «en nydelig figur» (s. 214), «en attraktiv brunette» (s. 214) og «med et ansikt av uendelig ungdommelighet» (s. 215).

ga peruanske kvinner selvtillit til å drømme om det samme. Men det viktigste var at kvinner adapterte fremgangsmåten til volleyballandslaget: De lærte at dersom man arbeider hardt og disiplinert og målrettet over lang tid, så vil man oppnå det man ønsker (León 2002).

I Chirimoto fungerer fotball og volleyball som arenaer for samhold. Gjennom disse sportene samles mennesker fra Chirimoto med mennesker fra andre steder i Rodríguez de Mendoza, Chachapoyas, Cajamarca og Chiclayo. Fotball og volleyball skaper dermed et fellesskap i Chirimoto på samme måte som sportene gjør på det nasjonale nivået. León (2002) skriver at de kvinnelige volleyballspillernes suksess på 1980-tallet ga peruanske kvinner mot til å drømme om at det samme kan skje med dem. Menn forholder seg til fotball på en helt annen måte enn kvinner forholder seg til volleyball i Chirimoto. Fotball er mer allestedsnærværende enn volleyball: Det er på tv'en, på veggen, i samtalene. Det er mennene som drømmer om suksess i fotball, ikke kvinnene som drømmer om suksess i volleyball. Men de finner ikke heltene og drømmene sine i Peru. De finner dem i Europa. Denne holdningen blir styrket av León (2002) som skriver at «for å bli noe, så må man dra til Europa – uansett om det er for å bli fotballspiller, volleyballspiller, kunstner, lege, eller hva som helst. For de eneste som frivillig blir igjen i Peru, er narkotikaforbryterne» (s. 213). I Chirimoto ser vi tendenser til at kvinnes arbeid er preget mer av stabilitet mens mennenes arbeid er preget mer av ustabilitet. Kvinnene jobber hovedsaklig med husarbeid som matlaging og klesvask, som er stabilt arbeid som varer i lang tid fremover og som er preget av forutsigbarhet. Mennene jobber hovedsaklig på prosjekter som *la obra* og *la casa del colibrí*, som er ustabilt arbeid som varer i kort tid fremover og som er preget av uforutsigbarhet. Dette strider samtidig mot det León (2002) skriver, for poenget hans er at kvinner i større grad kom seg bort fra arbeid som matlaging og klesvask fra 1980-tallet og utover i Peru. Derfor er det viktig å påpeke at kvinner i Chirimoto absolutt er representert i det offentlige; de arbeider blant annet i lokalpolitikken, i helsesektoren og i *el jardín*, *la escuela* og *el colegio*.

Vold

En mann rydder opp etter en fest på lysthuset.

Det voldelige samfunnet

Latin-Amerika er et av de mest voldelige regionene i verden – både i hjemmet og på gaten (Morrison og Biehl 1999). Vold eksisterer i aller høyeste grad i Chirimoto: Voksne slår barn. Menn slår menn og menn slår kvinner. Kvinner slår menn og kvinner slår kvinner.

Per Isdal (2000) definerer vold som «en handling som er rettet mot et annet menneske som smerter, skader, skremmer og/eller krenker med det formål å påvirke dette mennesket til å slutte å gjøre noe det vil eller gjøre noe mot sin vilje» (s. 36). Han skiller mellom fysisk vold, psykisk vold, seksuell vold og materiell vold – selv om disse kategoriene ofte går over i hverandre. Fysisk vold er en fysisk handling, som for eksempel å slå eller sparke. Psykisk vold er en ikke-fysisk handling, som for eksempel å fornede noen eller true noen. Seksuell vold er en handling som er rettet mot en annen persons seksualitet, som for eksempel å trakassere eller voldta. Materiell vold er en handling som er rettet mot en gjenstand, som for eksempel å kaste noe eller ødelegge noe (Isdal 2000). Dette kapittelet handler om fysisk vold.

Paul Heelas (1982) mener vi må bruke vold som et relativistisk begrep: Vold betyr ulike ting i ulike samfunn og for ulike mennesker. David Riches (1986) mener vi må bruke vold som et universalistisk begrep: Uansett hvor ulike samfunn er og uansett hvor ulike mennesker er, så er det likevel noe ved vold som oppfattes likt av alle. Christian Krohn-Hansen (1994) svarer Heelas og Riches: Vold må til en viss grad forstås universalistisk for å kunne brukes som et komparativt begrep og vold må til en viss grad forstås relativistisk ved å sette handlingen i en kontekst. Jeg støtter meg til Krohn-Hansens forståelse av vold.

Isdal (2000) skriver at det har blitt forsøkt å definere vold ut ifra om utøveren har gode eller onde hensikter med handlingen. Dette har for eksempel vært relevant i forbindelse med barneoppdragelse. Foreldre som slår sine barn kan bruke forklaringer som «det er nødvendig i oppdragelsen», «jeg gjør det av kjærlighet» eller «det er for at barnet skal bli et skikkelig menneske». Jeg støtter meg til Isdal (2000) som argumenterer for at vi må kalle vold for vold – og så mener jeg at vi i stedet bør fokusere på hvordan volden forklares, brukes og virker.

Det kan være interessant å se på hvilke ord innbyggerne bruker om vold. I Chirimoto brukes i hovedsak verbene *golpear* og *pegar*, som begge kan oversettes til «å slå». Det er også slik volden i hovedsak utfolder seg; ved slag.

Neil L. Whitehead (2004) mener det er hensiktsmessig å se på vold for å forstå kultur; fordi vold er en form for uttrykk av kultur. Krohn-Hansen (1994) mener det er hensiktsmessig å se på motiv for å forstå vold; fordi motiv forteller noe om årsaker til vold. Isdal (2000) skriver at vold alltid har en mening. Med det mener han at volden er knyttet til utøverens erfaringer, tanker og følelser – og at handlingen alltid har en funksjon for utøveren. Volden har en oppbygning og en styring og den er et resultat av flere valg. Dette støtter jeg meg til – og jeg vil derfor fokusere på utøvernes motiver, perspektiver og verdier for å forstå vold i Chirimoto. Isdal (2000) argumenterer for at synliggjøring er det viktigste tiltaket i kampen mot vold: Vi må studere volden for å forstå den. Og vi må forstå volden for å forhindre den.

Flere forskere har uttrykt at det er vanskelig å skrive om vold (Weiss og Six-Hohenbalken 2011): Språket virker utilstrekkelig. For hvilke ord er dekkende nok? Når jeg skriver om vold kan det virke så banalt: Et menneske løfter en arm. Denne armen svinger. Håndflaten treffer ansiktet til et annet menneske. Hodet til dette mennesket dreier i motsatt retning som reaksjon på slaget. Handlingen er over på noen sekunder. Men voldens virkninger strekker seg selvfølgelig lenger enn dette. Kristin Skjørten (1994) skriver at overgripere og ofre ofte har ulike oppfatninger av den samme volden. De som utøver volden er mer tilbøyelige til å oppleve den som fragmenterende: «Jeg har vært voldelig tre ganger; dén ene gangen, dén ene gangen og dén ene gangen». Volden kan være noe de opplever som avsluttet idet handlingen er ferdig, fordi de da har «fått det ut» og ubehaget er borte. De som utsettes for volden er mer tilbøyelige til å oppleve den som helhetlig: «Jeg lever i et voldsforhold». Volden kan være noe de tenker mye på, for eksempel i forhold til hvordan de skal unngå den (Skjørten 1994). Dette kapittelet handler ikke først og fremst om ofrene for vold, men det betyr ikke at jeg har glemt dem. Samtidig synes jeg det er viktig å trekke frem Isdals (2000) skille mellom person og handling her: Det at en handling er ond, betyr ikke at personen som utøver den er ond. Alle mennesker er flerdimensjonale. Dette gjelder også mennesker som utøver vold.

I dette kapittelet skal jeg ta for meg voksne som slår barn, menn som slår menn og menn som slår kvinner i Chirimoto. Voksne som slår barn er helt klart den hyppigste formen for vold. Derfor synes jeg det er essensielt å skrive om dette. Det virker som vold mot voksne utøvd av menn forekommer oftere enn vold mot voksne utøvd av kvinner. Jeg har valgt å konsentrere meg om menn som slår menn og menn som slår kvinner fordi jeg har mest empiri på dette området – og jeg har derfor muligheten til å gå mer i dybden her. Langt ifra alle er voldelige i Chirimoto. Vold mellom voksne fordømmes av de fleste og vold mot barn fordømmes av flere. Mange av innbyggerne er sterkt imot alle former for vold. De mener det ødelegger mennesker og stiller seg uforstående til at folk er i

stand til å slå de man elsker. Jeg vil vise at barneoppdragelse er en sentral årsak til at voksne slår barn, at alkoholkonsum er en medvirkende faktor til at menn slår menn og at utroskapsmistanker er én av grunnene til at menn slår kvinner i Chirimoto. Videre vil jeg se på vold i Chirimoto i forhold til sosialpsykologi, machismo, marianismo og avmakt.

Familien

Husholdet består av tre medlemmer. Vanesa er 26 år og Miguel er 29 år. Sammen har de sønnen Alex på seks år. Vanesa kommer fra Cajamarca og er mørk og Miguel kommer fra Chirimoto og er lys. Begge er høye og slanke. Vanesa har brunt hår og brune øyne mens Miguel har blondt hår og grønne øyne. Alex har arvet morens brune hår og farens grønne øyne. Vanesa arbeider med kaffe og Miguel arbeider på *la obra*. Alex går på *la escuela* i Chirimoto.

Familien bor cirka 30 minutters gange fra plazaen og huset er laget av mur. Alle rommene har store vinduer og elektrisk strøm. Kjøkkenet har en vedovn og en gassovn. Mellom disse står et bord med seks stoler. Den ene veggen er dekket av hyller med matvarer og kjøkkenredskaper. Stuen har en grønn sofa som nesten er skjult under en blå *alfombra*.⁵² En tv står på et bord og et familiebilde henger på en vegg. De to soverommene har senger og kommoder. Badet har et toalett og en dusj, men det er ikke alltid det er vann til å trekke opp eller vaske seg. I hjørnet av hagen står en steinovn. I midten av hagen står en utvasket sofa og to slitne lenestoler. *Sacha inchi*-trær⁵³ står i spenn over sitteplassen og er festet til påler på den andre siden – slik at resultatet er en grønn og frodig buegang. Veggene ut mot hagen er dekket av motebilder fra diverse reklamemagasiner. Fra taket henger fargerike blomster i gamle malingspann.

Familien har en hund og en katt. Hunden er stor og brun og bjeffer mye. Katten er liten og grå og maler mye. De beveger seg fritt og kommer og går som de vil. Når Alex kjeder seg fester Vanesa eller Miguel et tau til hunden eller katten og ber han om å gå tur. De har tre kveg som holder til på et jorde cirka ti minutters gange fra huset. Disse er kjøpt i Limabamba og Milpuc og de før på dem i ett år eller to eller tre, for så å selge dem videre med fortjeneste. Cirka en gang i året kommer det kjøpere med lastebiler til Chirimoto. I tillegg har de en gris som står tjoret fast foran huset.

⁵² *Alfombra* er et teppe. Det lages på en spesiell måte i Rodríguez de Mendoza og er en av håndverkene området er særlig kjent for.

⁵³ *Sacha inchi* er en nøtt.

Gutten⁵⁴ som blir slått av «alle»

Miguel heller det kokende vannet fra kjelen ned i baljen med det kalde vannet.

- Alex, kle av deg, du skal bade, sier Miguel.
- Jeg vil ikke! roper Alex.
- Vannet er klart, så du må bade nå.
- Jeg vil ikke!
- Du er skitten, så du må bade nå.
- Jeg vil ikke!

Alex tramper i gulvet og legger armene i kors. Miguel river av han genseren og buksen og peker på baljen.

- Du er *maricón*!⁵⁵ roper Alex.

Det virker som Alex umiddelbart skjønner at han har gått over streken, for han ser straks ned i gulvet og biter seg i leppen. Miguel løfter hånden høyt og slår den rett ned i hodet på Alex. Alex reagerer med å hylskrike.

Vanesa, Alex og jeg drikker kaffe og spiser brød med *dulce*.⁵⁶ Halvveis ut i måltidet velter Alex koppen sin ved et uhell. Kaffen flyter utover den blomstrete plastduken, før den renner ned i fangene våre. Alex krøker seg sammen. Vanesa reiser seg, bøyer seg over bordet og klasker til Alex på kinnet. Han begynner umiddelbart å gråte.

- Hent en klut! sier Vanesa.

Alex gråter høyere og begynner å hulke ukontrollert.

- Hent en klut! sier Vanesa igjen og klasker til Alex på kinnet på nytt.

Alex gråter enda høyere og sikkelig begynner å renne nedover haken. Han reiser seg, går bort til en krok mellom gassovnen og en stol og setter seg ned.

Resten av måltidet blir fortært med Alex hikstende i hjørnet.

Miguel vasker maniok mens Vanesa renser bønner. Plutselig løper Alex bort til meg og snapper til seg mobilen min.

- Nei! utbryter jeg.

Alex er interessert i spillene på mobilen, men forrige gang han lånte den klarte han å ringe

⁵⁴ Kapittelet kunne like gjerne handlet om en jente. Gutter og jenter blir slått på samme måte i Chirimoto.

⁵⁵ *Maricón* betyr «homo».

⁵⁶ *Dulce* lages av *chancaca* og guava.

flere av kontaktene, så jeg har funnet ut at det ikke er noen god idé å låne bort mobilen til han.

Miguel reiser seg og går etter Alex. Han slår han på rumpen og tar mobilen tilbake.

– Hvis han prøver seg igjen, så er det bare å slå, sier Miguel idet han legger mobilen på benken ved siden av meg.

– Ja, det er bare å klaske til på hånden eller på ansiktet eller på rumpen, sier Vanesa.

Jeg ser på Alex. Alex ser på meg.

– Jeg kommer ikke til å slå barnet deres.

– Ok.

– Vi slår ikke barn i Norge.

Vanesa hever øyebrynene.

– Ikke? Hva gjør dere da?

– Vi bruker munnen.

– Det nytter jo ikke på Alex, sier Vanesa og himler med øynene.

Akkurat da sniker Alex seg bort til meg igjen og rapper mobilen min på nytt.

– Nei, Alex, gi mobilen tilbake til Monica! roper Vanesa.

Hun snur seg mot meg.

– Er det sann dere gjør det?

Jeg nikker.

– ALEX, GI MOBILEN TILBAKE TIL MONICA NÅ! roper hun igjen.

Alex sitter sammenkrøket mellom gassovnen og stolen – og pipelydene som fyller rommet beviser at han har klart å knekke tastelåsen. Vanesa snur seg mot meg.

– Ser du? Det er håpløst.

Vanesa reiser seg og går etter Alex. Hun slår han på hånden og tar mobilen tilbake. Alex begynner å gråte. Hun leverer mobilen tilbake til meg og denne gangen setter jeg meg oppå den.

– Ser du? sier Vanesa og peker på Alex. - Jeg må slå han for at han skal høre på meg.

Vanesa, Miguel og jeg plukker avokadoer.

– Hvorfor slår dere Alex? spør jeg.

– Fordi han må lære hva som er rett og hva som er galt, svarer Vanesa.

– Ble dere slått av foreldrene da dere var barn?

– Selvfølgelig, svarer Vanesa og Miguel i kor.

– Har dere alltid slått Alex?

- Nei, ikke da han var baby, svarer Vanesa.
- Hvorfor ikke?
- Fordi da var han for liten til å lære. Da skal man ikke lære ennå.
- Hvor gammel er man når man er baby?
- Ett år.
- Skal dere alltid slå Alex?
- Nei, ikke når han blir ungdom, svarer Miguel.
- Hvorfor ikke?
- Fordi da er han for stor til å lære. Da skal man allerede ha lært.
- Hvor gammel er man når man er ungdom?
- 17 år.

Vanesa, Alex, Luisa og jeg har vært hos Camila og kjøpt ris og egg. Nå er vi på vei hjem og mørke skyer begynner å forme seg på himmelen.

- Alex, skynd deg, det kommer til å regne snart! roper Vanesa.

Men Alex gjør alt annet enn å skynde seg. Han plukker opp blader fra bakken, han sparker til steiner og han lukter på blomster.

- Alex, kom igjen! roper Luisa og brekker demonstrativt en lang gren fra et tre og slår den hardt i bakken.

Alex sperrer opp øynene og begynner å rygge bakover. Luisa løper bak Alex og jager han fremover mens hun veiver med grenen.

Vi rekker hjem før regnet kommer.

Tomas og Aline sitter på kanten av lysthuset. Alex og Lucia leker sisten og jager hverandre rundt lysthuset. Foreldrene til Alex er ikke å se: Vanesa plukker kaffe og Miguel arbeider på *la obra*.

- Vi har lyst til å ha det stille. Kan dere leke et annet sted? spør Tomas.

Det ser ikke ut som Alex og Lucia bryr seg om dette. De blir i stedet enda mer høylydte.

- Vi har lyst til å snakke i fred. Kan dere gå et annet sted? spør Aline.

Det ser ikke ut som Alex og Lucia hører etter nå heller. De blir i stedet enda mer høylydte. Plutselig faller de over føttene til Tomas og Aline. Tomas farer opp.

- Kom hit! roper han.

Alex og Lucia stiller seg foran Tomas.

- Snu dere!

De snur seg sakte. Tomas løfter begge hendene og slår dem samtidig på rumpene.

Alex og Lucia forlater lysthuset med krumme rygger.

Elena, Isaac og jeg spiller kort. Plutselig hører vi Alex, i huset ved siden av, komme med et stort hyl, etterfulgt av høy gråting. Elena og Isaac ser øyeblikkelig ned.

- Miguel og Vanesa slår Alex, sier Elena.
- Det burde de ikke gjøre, sier Isaac.
- Nei, Alex blir skadet av det, sier hun.
- Vi slår aldri våre barn, sier han.
- Vanesa og Miguel burde skjønne bedre, sier hun.
- Men det gjør de ikke, sier han.

Elena og Isaac er på besøk hos Vanesa og Miguel. De sitter ved bordet og drikker kaffe. Alex hopper opp på fanget til Vanesa med en lekelastebil. Han begynner å kjøre med den på henne. Han starter på hånden, kjører oppover armen og ender opp på ansiktet – der han trykker lastebilen hardt mot det ene øyet hennes.

- Nei! utbryter Elena.
- Vanesa snapper til seg lekelastebilen og slår den i hodet på Alex.
- Nei! utbryter Elena igjen.
- Vanesa ler anstrengt og begynner i stedet å stryke Alex over hodet.

Alex sitter konsentrert ved bordet med en blyant i hånden og et ark foran seg. En grønn sekk ligger slengt på gulvet mens skolebøker er strødd utover bordet. Jeg ser en bok hvor det står «A, B, C» på omslaget og en åpen bok med bilder av epler, bananer og appelsiner. Alex øver på bokstaver. Jeg bøyer meg over arket og leser «AXEL».

- Hvordan er det på *la escuela*? spør jeg.
- «Pang» sier det på hånden og «pang» sier det på rumpen!
- Hvorfor det?
- Fordi læreren slår meg «pang» på hånden og «pang» på rumpen!

Alex bruker håndflaten sin til å klaske seg selv på hånden og på rumpen for å vise hvordan han blir slått.

- Når er det læreren slår deg?
- Noen ganger glemmer jeg at man ikke skal snakke i timen, for når vi lærer om bokstaver og

tall så skal vi ikke snakke, og da snakker jeg. Og da slår læreren meg.

Jeg er på besøk hos Elena. Vi spiser cherimoya.⁵⁷

- Er det sant at læreren på *la escuela* slår elevene? spør jeg.
- Jeg tror det.
- Men det er jo ulovlig?
- Ja.
- Så hvorfor gjør dere ingenting?
- Hva kan vi gjøre? Hvem skal undervise barna hvis læreren blir sparket?
- Jeg har hørt at den forrige læreren i *el jardín* ble sparket fordi hun slo barna.
- Det er sant. Det er nesten ett år siden. Men der hadde vi noen som kunne overta. Jeg vet ikke

hvem som kan undervise barna hvis læreren på *la escuela* får sparken.

Miguel, Alex og Lucia sitter på trestubbestolene på plazaen. Alex og Lucia får øye på en reklameseddel på bakken og hiver seg over den samtidig. Det utvikler seg til en intens brytekamp på gresset.

- Den er min! roper Alex.
- Nei, den er min! roper Lucia.
- Jeg så den først!
- Nei, jeg så den først!
- Den er min!
- Nei, den er min!

Til slutt står de oppreist med papirlappen mellom seg, samtidig som de begge har et godt tak i hver sin ende. Da slår Alex Lucia i magen og røsker til seg reklameseddelen. Lucia begynner å gråte.

- Ikke slå! skriker Miguel og slår Alex i ansiktet.

Alex begynner å gråte.

Vanesa, Miguel, Alex og jeg sitter i stuen og ser på tv. Det er et show som heter *Combate*.⁵⁸ En mann i rød drakt og en mann i grønn drakt står på en tømmerstokk over et basseng. De har hver sin gigantiske klubbe i hendene som de slår motstanderen med.

⁵⁷ Cherimoya er en frukt.

⁵⁸ *Combate* betyr «kamp».

Da får Alex øye på katten sin.

- Jeg skal ta deg! roper Alex og løper etter katten.

Han tvinger den inn i et hjørne og begynner å sparke mot den. Men katten kommer seg ut gjennom et lite hull.

Da får Alex øye på hunden sin.

- Jeg skal ta deg! roper Alex og løper etter hunden.

Han jager den under en seng og begynner å slå mot den. Men hunden går til motangrep; den knurrer, hopper frem og stormer ut av huset.

Både Miguel og Vanesa observerer hele seansen uten å gi fra seg et ord.

Mannen som slår en annen mann

Det er lørdag og det er fest på lysthuset. Slike fester blir arrangert cirka en gang i måneden og er alltid til inntekt for noe. Det selges øl, røyk og tyggegummi – og noen ganger kjøtt tidligere på dagen – som går til dette formålet. I dag har det blitt solgt *anticucho*.⁵⁹ Denne gangen går pengene til *la escuela* i Chirimoto. Men nøyaktig hva de skal bruke pengene til er folk uenige om:

- For å kjøpe skoleutstyr.
- For å arrangere avslutningsfest.
- For å male skolebygningen.

Utover kvelden kommer det flere og flere folk – og etter hvert er lysthuset og plazaen fylt opp med over 30 mennesker. Musikkanlegget durer for fullt. I begynnelsen er det en del barn tilstede. Noen av de yngre barna får lov til å smake litt på alkoholen mens noen av de eldre barna lurar til seg flasker med øl og sniker seg i grupper bak trærne for å drikke. Den midterste delen av lysthuset er viet dansing. Rundt denne plassen står og sitter folk tett i tett. Det er en klar overvekt av menn på festen. En av grunnene til det er *la obra*. Menn står gjerne sammen med menn og kvinner står gjerne sammen med kvinner. Innimellom blander de seg. Mange av kvinnene er pyntet med fine klær, smykker og sminke. De har på seg trange topper, korte skjørt og høye hæler. Flere av kvinnene fryser så mye at de hakker tenner mellom danseøktene. De nekter å ta på seg mer klær, fordi det ødelegger antrekket.

Folk er samlet i flere drikkeringer. De drikker øl som kjøpes på lysthuset og brennevin som kjøpes

⁵⁹ *Anticucho* lages av oksehjerte.

av Felipe. Det er én stor flaske og ett lite glass på deling – og dette går fra venstre til høyre. Man fyller opp glasset og sender flasken videre. Noen fyller opp mye, andre fyller opp lite – men aldri mer enn et glass. Det er en underliggende regel at den som drikker opp den siste slurken av flasken skal kjøpe mer. Da kjøper han eller hun som oftest en eller to flasker. Det er likevel forventet at man skal betale omtrent det samme for alkoholen. Derfor er det vanlig at en som har betalt lite gir penger til en som har betalt mye etter at alkoholen er drikket opp. Likevel blir det nødvendigvis slik at noen betaler mer enn andre og da regner man med at det jevnes ut en annen gang man drikker.

Generøsitet blir sett opp på mens gjerrighet blir sett ned på. Det hender at noen blir med på en drikking uten hensikter å betale noe. Ser de at flasken begynner å bli tom og at det er en sjanse for at den ender på dem, så går de. Eventuelt slutter de å drikke etter at flasken er tom uten at de kjøper mer. Dette legger andre folk merke til og de får et rykte på seg. Likevel blir aldri noen ekskludert fra drikkingene.

Både menn og kvinner drikker alkohol, men menn drikker mer enn kvinner. Det ser ut som det er mer akseptert for menn enn for kvinner å drikke mye alkohol. Tidligere på dagen spurte Luisa om jeg ville bli med og *malear*⁶⁰ på festen. Med det mente hun om jeg ville bli med og drikke meg beruset på festen.

Det ser ut som det eksisterer en form for drikkepress blant menn. Det er forventet at menn spør andre menn om de vil være med og drikke – og da er det forventet at man svarer «ja». Strategien dersom man ikke vil drikke ser ut til å være å unngå å svare «nei». Det betyr å unngå steder der folk drikker. Derfor går det ofte et tydelig skille mellom der det drikkes og der det ikke drikkes. Dette ser jeg nå som det er fest: På lysthuset drikkes det alkohol mens på trestubbestolene cirka 30 meter lenger borte drikkes det ikke alkohol. Når jeg prøver å få med meg de fem mennene som sitter der til lysthuset møter jeg store protester:

- Det går jo ikke. De drikker jo der, sier de.

Det ser ut som kvinner er utelatt fra dette drikkepresset: De kan være til stedet der det drikkes alkohol uten at det er forventet at de skal drikke selv.

Det danses alltid i par, en mann og en kvinne. Kvinnene venter på at mennene skal be dem opp. Dansingen øker i takt med alkoholkonsumet: I starten danser nesten ingen, men utover kvelden beveger flere og flere seg over til den midtre delen av lysthuset. Dansingen består stort sett av små steg frem og tilbake. Noen holder i hendene til partneren, men vanligvis gjør de ikke noe spesielt med armene. Det spilles mye cumbia.⁶¹ Hver eneste fest inkluderer dessuten minst én runde med

60 Verbet *malear* er en videreføring av adjektivet *malo* som kan oversettes til «dårlig», «slem» eller «ond».

61 Cumbia er en musikkstil (og en dansestil) som opprinnelig kommer fra Colombia og Panama.

huayno.⁶² Da forandres dansegulvet fullstendig: Da er det stepping og snurringer og tramping og krysninger og hopping – og alt skjer i et mye høyere tempo. Nå osrer cumbia ut av høyttalerne:

*me encanta salir de noche
yo no lo temo a la oscuridad*

*de noche salimos para el baile
mujeres discoteca bailoteo*

*esta noche los cumbieros
levanten los brazos*

*los wachiturros⁶³ tiren pasos
va para adelante y tirate un paso*

*jeg elsker å gå ut om kvelden
jeg frykter ikke mørket*

*om kvelden går vi på dansen
kvinner danser disko*

*i kveld danser vi cumbia
løft armene*

*wachiturros vis stegene
gå fremover og vis et steg*

Utdrag fra «Tirate un paso» av Los Wachiturros (egen oversettelse).

Plutselig stopper alle å danse. En mumling sprer seg gjennom mengden og alle ser mot det samme stedet. Jeg presser meg forbi folk for å komme lenger frem. Da ser jeg Miguel og en annen mann holde tak i skjortene på hverandre. Begge er tydelige beruset. Elena går imellom, plasserer en hånd

⁶² Huayno er en dansestil (og en musikkstil) som opprinnelig kommer fra Andes.

⁶³ *Wachiturros* er slang og blir i Argentina brukt om en gruppe unge mennesker som hører på cumbia og som kler seg i sportsklær.

på hver av dem og prøver å dytte dem unna hverandre. De stirrer sint på hverandre. Alle er helt stille. Det eneste som høres er musikken. Så dytter Miguel vekk Elena og angriper mannen. Mannen gjør motstand. De beveger seg ukontrollerte rundt på lysthuset og folk må flytte seg for ikke å bli truffet av dem. Så gir Miguel fra seg et brøl og dytter mannen hardt bakover. De beveger seg i stor fart mot den ene benken og de to eldre mennene som sitter der fyker opp. Dermed stuper Miguel og mannen over benken og lander flere meter unna lysthuset. Flere menn hopper etter dem, tar tak i Miguel og mannen og får dratt dem fra hverandre. Miguel blir tatt med til en benk på lysthuset mens mannen blir sittende igjen på bakken.

Jeg går bort til Miguel.

- Hvorfor slåss du med han? spør jeg.

Miguel snur seg mot meg. Han har rødsprengte øyne og har vanskeligheter med å fokusere på meg. Hendene hans er dekket av blod.

- Hva? sier han.
- Hvorfor slåss du med han?
- Jeg vet ikke.
- Hvorfor slåss du med han?
- Jeg husker ikke.

Jeg går bort til mannen. Han har blod i ansiktet. Jeg kjenner han ikke, så jeg ber Tomas om å snakke for meg.

- Hvorfor slåss du med Miguel? spør Tomas.

Mannen mumler noe tilbake.

- Spør han en gang til, sier jeg.
- Hvorfor slåss du med Miguel?

Mannen mumler noe igjen.

- Han er for full til å svare, konstaterer Tomas.

Mannen er nå omringet av folk. Noen av dem ser bekymret ut.

- Hent legen! utbryter plutselig Tomas.
- Han er ikke her! svarer Isaac.
- Hent han!
- Han er full!
- Hent anleggssjefen!
- Han er ikke her!
- Hent han!

- Han sover!
- HENT HAN!

Isaac løper av gårde i retning huset til anleggssjefen.

- Hva skjer? spør jeg.
- Jeg tror han har brukket nesen! svarer Tomas.

Jeg myser gjennom mørket for å prøve å få en ordentlig titt på ansiktet til mannen. Jeg ser et stort kutt øverst på nesen.

Isaac kommer løpende tilbake med anleggssjefen i hælene. Han tar én titt på mannen og erklærer at han må til legen.

- Legen i Milpuc? spør Isaac.
- Han er bortreist, svarer anleggssjefen.
- Legen i Limabamba?
- Han er bortreist.
- Legen i Totorá?
- Ja! La oss dra!

Isaac og anleggssjefen hjelper mannen inn i bilen til anleggssjefen og de kjører avgårde.

Tomas snur seg mot meg:

- Mannen som ble slått heter Simon og jobber med Miguel på *la obra*, sier han – Han kommer fra Chiclayo.

Dagen etter ønsker jeg fortsatt å finne en forklaring på hvorfor Miguel og Simon slåss. Men de jeg spør gir meg ulike begrunnelser:

- Miguel var sint på Simon fordi han tjener mer penger på *la obra* og derfor begynte de å slåss.
- De hadde kranglet på fotballbanen tidligere på dagen og da hadde Simon vært litt hardhendt mot Miguel, slik at han hadde fått vondt i skulderen. På festen tok han igjen.
- Simon sa «*concha tu madre*»⁶⁴ og da gikk Miguel til angrep.

Den samme kvelden blir alle arbeiderne på *la obra* innkalt til møte på kontoret. De tre sjefene står i midten av gulvet mens cirka 20 menn sitter på benkene langs veggene. Simon møter opp med bandasjert nese. Miguel er ikke å se. Stemningen er anspent.

⁶⁴ *Concha tu madre* kan oversettes til «fitten til moren din». Det er så vidt jeg vet den styggeste bemerkningen man kan komme med i Chirimoto.

Anleggssjefen går rett på sak:

- Dere er flinke arbeidere og vi er fornøyde med jobben dere gjør. Men vold aksepteres ikke.

Det har vært alt for mange voldsepisoder og denne gangen har noen attpåtil blitt skadet. Så nå er det nok. Derfor vil alle få sparken dersom noen av dere slåss igjen.

Arbeiderne nikker forsiktige.

Ingeniørsjefen fortsetter:

- Årsaken til dette problemet er ene og alene tilgangen til alkohol. Hadde dere ikke hatt alkohol, så hadde vi ikke hatt dette problemet.

Arbeiderne er alvorlige. Noen stirrer ned i gulvet. Andre fikler med røykpakker eller med lightere.

Økonomisjefen fortsetter:

- Dere får lønn og så går dere og kjøper øl. Har dere ikke lyst til å bruke pengene på hus og bil?

En av arbeiderne reiser seg.

- Kan jeg få si noe?

Sjefene nikker.

- Problemet er ikke alkohol. Problemet er at det ikke skjer noe på lørdager etter lunsj og på søndager. Enten spiller vi fotball eller så drikker vi. Men noen ganger har vi ikke noen ball å spille med.

- Da skal jeg sørge for at dere har en ball å spille med, svarer anleggssjefen.⁶⁵

Kvinnen som blir slått av mannen

Jeg sitter på en benk på lysthuset når Miguel plutselig dumper ned ved siden av meg. Han lener seg mot meg og hvisker meg i øret:

- Jeg vil ha deg i sengen min.

Jeg skvetter bakover og kjenner hjertet banke. Jeg ser rundt meg. Det er flere personer på plazaen, men de er langt unna.

- Du har Vanesa, sier jeg.
- En er kjedelig. Jeg vil ha tre. En oppå, en til høyre og en til venstre.

Jeg er forvirret. Skal dette være en eller annen form for dårlig spøk?

- I så fall skal jeg finne to venninner og ta med til Chirimoto, sier jeg.

⁶⁵ Noen uker senere fikk faktisk arbeiderne en fotball av anleggssjefen. Simon fikk ansvaret for den. Den resterende måneden av feltarbeidet opplevde jeg ingen flere voldsepisoder i sammenhenger med alkoholkonsum.

- Jeg vil ha deg.
- Du kan ikke ha meg. Jeg har kjæreste.
- Hvor er han?
- I Norge.
- Du kan ha en kjæreste i Peru også. Du har lov til å ha én kjæreste i hvert land.
- Oi, det blir mange kjærester.
- Ja.
- Like mange som du har, eller?
- ...
- Men jeg og kjæresten min har egentlig en sånn verdensregel. Vi er kjærester i alle landene i

hele verden. Det betyr at vi er kjærester i Peru også.

- Det er rart.
- Egentlig ikke.
- Sover du der?

Miguel peker på vinduet helt til høyre i *la casa del colibrí*.

- Ja.
- Kan jeg besøke deg i natt?
- Nei.
- Du kan bare holde døren oppe.
- Det er en dårlig idé.

Miguel reiser seg og forsvinner like fort som han kom.

Noen dager senere er jeg på besøk hos Sofia og drikker te med koka.

- Har du noe på gang med Miguel? spør hun.
- Nei.
- Jeg så at dere satt sammen og snakket på lysthuset her forleden. Folk sier at dere har noe på gang.
- Vi har ikke noe på gang.

Sofia trekker på skuldrene og fortsetter å drikke kaffen.

Noen dager etter det igjen er jeg på besøk hos Dante. Han arbeider i verkstedet sitt. Akkurat nå lager han en seng til naboen.

- Har du noe på gang med Miguel? spør han.
- Nei!
- Han har skrytt til arbeiderne på *la obra* om at han skal erobre deg. Folk sier at dere har noe

på gang.

- Vi har ikke noe på gang!

Dante trekker på skuldrene og fortsetter å arbeide med sengen.

Jeg møter Vanesa på veien.

- Hva har skjedd!? utbryter jeg.

Vanesa har et stort, blått merke over det venstre øyet. Det ser hovent og betent ut. Øyelokket er litt nedsunket.

- Jeg falt når jeg plukket kaffebønner, sier hun.

Jeg prøver å se etter flere skader på kroppen hennes.

- Men du har ikke skadet hendene...?
- Jeg fikk en kvist i øyet.
- Så... falt du eller fikk du en kvist i øyet...?

Vanesa stirrer på meg med lukket munn.

- Jeg skjønner hva som har skjedd, sier jeg.
- Jeg skjønner at du skjønner hva som har skjedd, sier hun.

Noen dager senere er jeg på besøk hos Mario. Han har nettopp vært på jakt og holder på å flå et ekorn.

- Miguel slo Vanesa, sier han.
- Jeg vet det.
- Miguel slo Vanesa på grunn av meg.
- Å?

For noen dager siden møtte jeg Vanesa på veien. Jeg jobbet på *la obra* og hun var på vei til åkeren sin for å plukke kaffebønner. Hun spurte om jeg skulle danse på festen på lørdag – og jeg svarte «ja». Hun fortalte at da forventet hun at jeg skulle be henne opp til dans. Abril og Clara så at vi snakket sammen. Etterpå gikk de til Miguel og sa at Vanesa og jeg har noe på gang! Så når Vanesa kom hjem etter at hun hadde plukket kaffebønner, så slo Miguel henne!

- ...

- Jeg vet det.
- Men det er ikke din skyld.
- Jeg vet det.
- Hørte Abril og Clara hva dere sa til hverandre?
- Nei, de bare så at vi snakket sammen. Det skal ikke mer til. Chirimoto er fullt av

chismosos.⁶⁶ Folk ser to mennesker som snakker sammen – og så lager de sine egne forestillinger om hva som skjer.

Aline og jeg drikker *chicha morada*⁶⁷ og spiser kjeks.

- Så har han gjort det igjen, sier hun.
- Hva mener du?
- Miguel har slått Vanesa igjen.
- Har han slått henne før?
- Flere ganger.
- Jeg har hørt at det var fordi han trodde hun var utro, sier jeg.

Aline rister på hodet.

– Vanesa er en *chica buena*!⁶⁸ Hun har aldri gjort den mannen noe som helst galt i alle de årene de har vært sammen.

Aline snøfter.

– Han derimot, fortsetter hun – han har vært borti litt av hvert. Jeg har hørt rykter om at han har barn både her og der.

- Har Miguel flere barn?
- De sier så. Både i Achamal og Zarumilla.
- Er det sant?
- Det er en annen sak. Han har aldri bekreftet noe. For alt jeg vet kan det hende det bare er snakk.

Vanesa har en stor bunke med hvite servietter foran seg på bordet. Hun klipper hver av dem i fire deler og plasserer dem i en serviettholder.

- Er du og Miguel gift? spør jeg.

⁶⁶ *Chismoso* betyr «sladrehank».

⁶⁷ *Chicha morada* lages av lilla mais.

⁶⁸ *Chica buena* kan oversettes til «god jente».

- Nei.
- Hvorfor ikke?
- Fordi da er lettere å gå ifra han.
- Skal du gå ifra han?
- Jeg vet ikke.
- Hva får deg til å bli?
- Han er faren til sønnen min. Og han sier at han skal bli et bedre menneske.
- Tror du at han kommer til å bli et bedre menneske?
- Jeg vet ikke.
- Er det vanlig at kjærester som har barn sammen i Chirimoto gjør det slutt?
- Noen gjør det slutt. Andre er sammen for alltid.

Vanesa og jeg er i skogen og sanker ved.

- Skal du, Miguel og Alex bo i Chirimoto for alltid? spør jeg.
- Ja, det er her vi har familie og venner, så her skal vi bo for alltid, svarer hun.

Den samme kvelden spør jeg Miguel det samme spørsmålet:

- Skal du, Vanesa og Alex bo i Chirimoto for alltid?
- Nei, vi har ingen fremtid her, så om tre måneder skal vi dra til Lima og åpne en restaurant, svarer han.

Den neste dagen konfronterer jeg Vanesa:

- Jeg vet at du løy om å bo i Chirimoto for alltid, sier jeg.
 - Hvordan?
 - Miguel har sagt at dere skal flytte til Lima.
- Vanesa ser ned i bakken.
- Kanskje jeg ikke løy.
 - Hvordan?
 - Kanskje jeg ikke drar til Lima.
 - ...
 - Jeg vet ikke hva jeg skal gjøre, sier hun.
 - Tror du Miguel drar til Lima uansett?

- Jeg vet ikke.
- Hva med Alex?
- Han skal være med meg. Han skal alltid være med meg.

Mario og jeg ser på tv. Nyhetsankeren forteller at tre mennesker har blitt drept i Cajamarca på grunn av opptøyer i forbindelse med et gullgruveprosjekt.

- Vanesa skal gå ifra Miguel, sier han plutselig.
- Hva?
- Hun sier at han har slått henne mange ganger og at han har vært utro mot henne mange ganger. Derfor vil hun ikke være sammen med han lenger.
- Tror du virkelig hun kommer til å gå ifra han?
- Ja. Hun har familie og venner her. De hjelper henne.

Vold avler vold

Henrietta Moore (1994) legger vekt på at årsaker til vold er flersidige og at vold derfor ikke kan bli forklart ut ifra ett sett av faktorer. Vold er sammensatt og vi må lete etter forklaringer innenfor både antropologi, psykologi og sosiologi. Årsakene til at folk slår hverandre i Chirimoto er mange. Jeg har vist at barneoppdragelse er en sentral årsak til at voksne slår barn, at alkoholkonsum er en medvirkende faktor til at menn slår menn og at utroskapsmistanker er én av grunnene til at menn slår kvinner i Chirimoto.

Erving Goffman (1992) bruker begrepene frontstage og backstage. Frontstage blir brukt om når det er publikum tilstede mens backstage blir brukt om når det ikke er publikum tilstede. Disse begrepene kan brukes for å kaste lys over vold i Chirimoto. Voksne som slår barn er akseptert av flertallet av innbyggerne og blir derfor utført med publikum. Dette kan oversettes til frontstage. Menn som slår kvinner er ikke akseptert av flertallet av innbyggerne og blir derfor utført uten publikum. Dette kan oversettes til backstage. Menn som slår menn er ikke akseptert av flertallet av innbyggerne, men blir utført med publikum. Frontstage og backstage flyter dermed sammen og dette skyldes alkoholkonsum.

Isdal (2000) skriver at vold avler vold. Med det mener han at barn som opplever vold – enten som offer eller som observatør – har større sannsynlighet for å bli voldelige selv som voksne. Albert

Bandura (1977) argumenter for at utviklingen av aggressivitet⁶⁹ i stor grad dannes gjennom observasjonslæring og modellæring: Barn observerer det modeller gjør, som oftest foreldrene – og gjentar dette. Det betyr at barn lærer av det voksne gjør – og ikke av det de sier. Et eksempel her er en forelder som forteller barnet sitt at man ikke skal slå andre, samtidig som han/hun slår barnet. Dette observerte jeg selv da Miguel slo Alex – fordi Alex slo Lucia. Dette blir meningsløst fordi barnet ikke lærer at man ikke skal slå andre, men det motsatte. Isdal (2000) mener barn lærer flere ting når de opplever vold. For det første lærer de forskjell på rett og galt; de lærer at det er lov å slå. For det andre lærer de hva sinne⁷⁰ er; de lærer at man slår når man er sint. For det tredje lærer de om empati; de lærer å ignorere andres følelser. For det fjerde lærer de om moral; de lærer at den sterkeste vinner. Dette er med på å øke sannsynligheten for at de selv en dag kommer til å utøve vold mot andre. Isdal (2000) skriver at vold avler vold også i den forstand at personer blir mer voldelige av å utøve vold. Det er særlig to grunner til det. For det første er vold effektivt: Utøveren oppnår det han/hun ønsker raskt. For det andre er vold godt: Utøveren oppnår for eksempel fysisk avspenning, følelsesmessig utladning, makt og kontroll, mestringsopplevelse og/eller hevn. Her er skillet mellom kortsiktige og langsiktige konsekvenser relevant. Isdal (2000) argumenterer for at menneskelig adferd i stor grad styres av handlingens umiddelbare konsekvens, altså hva som skjer i det man utøver en handling og i sekundet etterpå. Da er det lett å se at vold kan være effektivt og godt for utøveren. I det lange løp kan vold derimot være både ineffektivt og vondt for utøveren. Isdal (2000) argumenterer for at den viktigste årsaken til at personer utøver vold er at de selv har opplevd vold som barn, enten som offer eller som observatør. Samtidig er han tydelig på at dette må ses i sammenheng med andre faktorer. Dette gir vold i Chirimoto en annen betydning: En person betraktes ikke bare som en overgriper, men samtidig også som et offer. Mange av de voksne som er voldelige i Chirimoto har selv blitt utsatt for vold da de var barn. Dette gjelder for eksempel Miguel og Vanesa. På samme måte har de barna som blir utsatt for vold i Chirimoto større sannsynlighet for å bli voldelige selv når de blir voksne. Dette gjelder for eksempel Alex.

Machismo og marianismo

Marit Melhuus (1996) skriver om machismo: Machismo er en mannsmodell for Latin-Amerika.

69 Isdal (2000) definerer aggresjon som «en handling som har til hensikt å skade noe eller noen» (s. 40). Aggressivitet og vold er ikke det samme: Aggressivitet er en handling som kan utføres alene mens vold er en handling som utføres i relasjon med andre. Det betyr at aggressivitet ikke alltid innebærer vold, men at vold alltid innebærer aggressivitet (Isdal 2000).

70 Sinne er viktig: Det forteller oss om våre behov, markerer våre grenser og signaliserer at noe er galt. Sinne og vold er ikke det samme: Sinne er en følelse mens vold er en handling. Hvordan mennesker mestrer sinne og omsetter dette til handling er et resultat av læring (Isdal 2000).

Forståelsene av machismo er mange og begrepet er i kontinuerlig forandring. Den stereotype macho mannen er den berusede, utro og voldelige mannen. Realiteten er selvfølgelig mer kompleks. Machismo består av et sett beskrivelser, der noen av disse kan være relevante avhengig av situasjonen: Tøff, sterk, autoritær, dominerende, aggressiv, voldelig, viril, heteroseksuell, hardtarbeidende, ansvarsfull, generøs, respektert, høflig, ærlig, og så videre. Her ser vi at positive egenskaper som å arbeide hardt og å vise ansvar også tillegges machismo. Dette står i sterk kontrast til de stereotype beskrivelsene (Melhuus 1996).

Evelyn P. Stevens (1973) innførte begrepet marianismo: Marianismo er en kvinnemodell for Latin-Amerika. Marianismo er ikke en religiøs praksis, men er basert på den katolske troen om Maria som både jomfru og mor. Kvinner blir sett opp til på grunn av deres verdi som jomfru: De forventes å være tilbakeholdne i forhold til sex og kvaliteter som renhet, kyskhets og frigiditet blir opphøyd. Kvinner blir sett opp til på grunn av deres verdi som mor: De oppfattes som kilden til liv fordi de har evnen til å produsere levende mennesker fra innsiden av sine kropp. Det virker paradoksalt at det å være jomfru og det å være mor opphøyes på samme tid, men fokuset ligger på verdiene som er knyttet til disse rollene (Stevens 1973).

Machismo og marianismo er ulike typer begreper: Machismo er et hjemmehørende begrep i Latin-Amerika, mens marianismo ikke er det (Melhuus 1992). I Chirimoto hørte jeg flere gjengivelser av machismo, som *macho*, *machos*, *machista* og *machistas*. Jeg hørte aldri noen referanse til marianismo. Stevens (1973) fremstiller marianismo som motsatsen til machismo og argumenterer for at de sammen utgjør et gjensidig system. Melhuus (1992) kritiserer Stevens for å ikke ta i betraktning maktforskjeller mellom menn og kvinner i forbindelse med denne dikotomien, men hun argumenterer for at man kan bruke machismo og marianismo som et analytisk par dersom man er bevisst på at det i utgangspunktet er to ulike begreper.

Seksualitet er et sentralt tema i både machismo og marianismo: Machismo opphøyer virilitet hos menn (Melhuus 1996) mens marianismo opphøyer kyskhets hos kvinner (Stevens 1973). Dette virker paradoksalt og går inn under det Thomas Hylland Eriksen (2010) kaller motstridende moraloppfatninger; det synes å være to uforenelige verdisystemer blant menn og kvinner (s. 135). Machismo og marianismo er knyttet til ære og skam: Virilitet kan føre til ære hos menn (Melhuus 1996) mens det kan føre til skam hos kvinner (Stevens 1973). Kyskhets kan føre til ære hos kvinner

(Stevens 1973) mens det kan føre til skam hos menn (Melhuus 1996).⁷¹

Melhuus (1996) skriver at mannlighet blir definert i forhold til hvor mange kvinner en mann erobrer. Hun skriver også at mannlighet blir definert i forhold til anstendigheten til kvinner som «hører til» en mann; kjæreste/forlovede/ektefelle, mor, søstre, døtre, og så videre. Det betyr at en kvinnes seksualitet kan gi konsekvenser langt utover henne selv: Den kan styrke en manns maskulinitet. Den kan svekke en manns maskulinitet. Den kan styrke én manns maskulinitet samtidig som den svekker flere andre menns maskulinitet. I tillegg kan den styrke andre kvinners femininitet. Det betyr at en macho mann, paradoksalt nok, trenger både de anstendige og de uanstendige kvinnene (Melhuus 1996).

Dette kan brukes til å kaste lys over eksemplene med Miguel, Vanesa og meg i forhold til utroskap. Vanesa er en kvinne som «hører til» Miguel og som han derfor trenger at er anstendig. Når Miguel mistenker at Vanesa er utro, så begynner dette å true hans mannlighet. Jeg er en kvinne som Miguel ønsker å erobre og som han derfor trenger at er uanstendig. Når Miguel ønsker å ha sex med meg, så er dette for å styrke hans mannlighet.

Melhuus (1996) argumenter for at machismo representerer «den ekte mannen» og karakteriser den optimale maskulinitet. Dette innebærer evnen til å penetrere. Å penetrere assosieres med å være aktiv og lukket. Å bli penetrert assosieres med å være passiv og åpen. Heteroseksualitet og maskulinitet blir dermed satt i motsats til homoseksualitet og femininitet. Med det skapes en dikotomi mellom «ekte menn» og «uekte menn»: Man er enten macho eller homo (Melhuus 1996).

Stevens (1973) argumenter for at marianismo representerer «den ekte kvinnen» og karakteriser den optimale femininitet. Dette innebærer seksuell renhet. Kyskhhet assosieres med de gode og anstendige kvinnene. Virilitet assosieres med de dårlige og uanstendige kvinnene. Kyskhhet og femininitet blir dermed satt i motsats til virilitet og maskulinitet. Med det skapes en dikotomi mellom «ekte kvinner» og «uekte kvinner»: Man er enten jomfru eller hore (Stevens 1973).

I Chirimoto ser vi tendenser til at homoseksualitet blir sett ned på hos menn og at virilitet blir sett ned på hos kvinner gjennom språket: *Maricón* betyr «homo» og er et skjellsord som i hovedsak blir

⁷¹ Samtidig hevder Melhuus (1990) at for kvinner er ikke ære det motsatte av skam; det er skamløshet. Det er i praksis umulig for kvinner å oppnå idealet innenfor marianismo, nemlig å være jomfru og mor på samme tid. Er en kvinne jomfru, så er hun ikke mor. Er en kvinne mor, så er hun ikke jomfru. Melhuus (1990) argumenterer derfor for at en kvinnes ære alltid er uløselig knyttet til skam.

brukt av gutter og til gutter. *Chivo*,⁷² *gay* og *mariposa* betyr det samme og brukes på samme måte. Ordenes åpenbare betydning forklarer hvorfor de har så stor påvirkningskraft. Kvinner kan bli omtalt som *chicas buenas*, som kan oversettes til «gode jenter», eller *chicas malas*, som kan oversettes til «dårlige jenter». *Chicas buenas* er kvinner som har hatt sex med «få» menn mens *chicas malas* er kvinner som har hatt sex med «mange» menn.⁷³

Melhuus (1996) mener at menn og kvinner blir evaluert på ulike måter gjennom machismo og marianismo: Menn blir vurdert ut ifra deres grad av maskulinitet mens kvinner blir vurdert ut ifra deres moralske karakter. Menn blir evaluert mer kontinuerlig: Man er mer eller mindre mann (dersom man ikke er homoseksuell). Kvinner blir vurdert mer dikotomisk: Man er enten en anstendig eller en uanstendig kvinne. Dette innebærer at maskulinitet hos menn blir forhandlet mer eller mindre uavbrutt mens femininitet hos kvinner er mer absolutt (Melhuus 1996).

Melhuus (1996) skriver at en macho mann skal ha makt, autoritet og kontroll. Dette gjelder overfor både menn og kvinner, men det kommer til uttrykk på ulike måter: Det er gjennom kvinner at en manns machismo blir reflektert, men det er gjennom menn at den blir bekreftet. Det betyr at menn er sårbare overfor andre menn gjennom kvinners oppførsel. Implisitt i dette ligger forestillingen om at menn er voktere av kvinners dyd samtidig som kvinner er voktere av menns ære. En macho mann er dermed nødt til hele tiden å vise at han har kommandoen. Dette gjør seg gjeldende blant annet gjennom aggressivitet og vold (Melhuus 1996).

Machismo inneholder dermed flere elementer av usikkerhet: For det første er en manns omdømme i konstant fare på grunn av oppførselen til kvinner som «hører til» han. For det andre er en manns maskulinitet under kontinuerlig evaluering av andre menn. For det tredje er en mann nødt til hele tiden å vise at han har makt, autoritet og kontroll (Melhuus 1996). Dette kan brukes til å kaste lys over eksemplene med Miguel og Vanesa i forhold til vold. Vanesas mistenkte utroskap truer MIGUELS mannlighet. Hans reaksjon på dette blir vurdert av andre menn. MIGUELS vold mot Vanesa blir dermed et middel for å bevise hans machismo gjennom at han opprettholder makten og kontrollen i denne situasjonen.

Machismo og marianismo fremstiller menn som overordnende og kvinner som underordnede: Menn

72 *Chivo* er et interessant ord. Det oversettes til «geitebukk» og «syndebukk».

73 Hva som utgjør få menn og hva som utgjør mange menn er selvfølgelig et definisjonsspørsmål, men det ser ut til at drikkemønster og klesstil også er avgjørende faktorer for om en kvinne blir omtalt som en *chica buena* eller en *chica mala*.

karakteriseres som dominerende, autoritære og voldelige (Melhuus 1996) mens kvinner karakteriseres som tålmodige, ydmyke og lidende (Stevens 1973). Samtidig hevder Stevens (1973) at kvinner er overordnet menn i den forstand at de er spirituelt overlegne. De er nemlig født med et fortrinn; deres forbindelse til det guddommelige. Dette gir dem styrke til å heve seg over den uretten de eventuelt opplever.

Stevens (1973) argumenter for at kvinner velger å være i en underordnet posisjonen – fordi de da får mer tid til sine barn. At kvinnene selv fikk skylden for sin underdanighet ble ikke tatt godt imot på 1970-tallet. Marianismomodellen har møtt mye motstand. Kritikken har i stor grad gått ut på at Stevens har laget generaliseringer fra et avgrenset studie av middelklassekvinner i Mexico til å gjelde kvinner i hele Latin-Amerika (Melhuus og Stølen 1996). Kritikken videre går blant annet ut på at marianismo idealiserer den harde virkeligheten til mange latin-amerikanske kvinner, at klasseforskjeller gjennom kontinentet er totalt neglisjert og at kvinner ikke alltid har økonomiske ressurser til å forlate voldelige menn og at deres livssituasjon derfor ikke egentlig er et valg (Ehlers 1991).

Miguel fremstår som den stereotype mannen innenfor machismo; han er beruset, utro og voldelig. Men Vanesa fremstår ikke som den stereotype kvinnen innenfor marianismo; hun vurderer å dra. Menn slår barn, menn slår menn og menn slår kvinner i Chirimoto. Men også kvinner slår barn, kvinner slår menn og kvinner slår kvinner i Chirimoto. Dette viser at menn passer bedre inn i machismomodellen mens kvinner passer dårligere inn i marianismomodellen i forhold til vold i Chirimoto.

Avmakt

Isdal (2000) argumenterer for at vold er en reaksjon på og en mestrings av avmakt. Avmakt blir dermed en årsak til vold. Isdal (2000) definerer avmakt som «opplevelsen av å ikke ha kontroll over seg selv, situasjonen eller sine egne følelser» (s. 121). Hannah Arendt (1970) argumenterer for at vold oppstår når en person er i ferd med å miste makt og når han/hun forsøker å gjenvinne denne makten. Vold blir dermed en defensiv handling. Max Weber (1971) definerer makt som «et menneskes sjanse til å få gjennomført sin vilje i en sosial relasjon selv om han/hun møter motstand» (s. 53). Dette kan brukes til å belyse vold i Chirimoto: Voksne slår barn når deres autoritet blir truet fordi barna ikke oppfører seg som de ønsker. De opplever dermed avmakt og utøver vold for å gjenvinne den autoriteten de allerede hadde. Miguel slår Vanesa når hans machismo blir truet på

grunn av Vanesas mistenkte utroskap. Han opplever dermed avmakt og utøver vold for å gjenvinne den machismoen han allerede hadde.

Isdal (2000) argumenter for at vold nødvendigvis alltid vil innebære et element av makt: En person som er utøver av vold vil føle makt fordi han/hun oppnår noe han/hun ønsker. En person som er offer for vold vil føle avmakt fordi han/hun utsettes for noe han/hun ikke ønsker. Vold fører dermed til at et menneske oppnår makt gjennom å påføre et annet menneske avmakt. På denne måten blir vold en uendelig spiral: En person opplever avmakt og slår en annen person. Dermed vil denne personen oppleve avmakt og slå en annen person. Dermed vil denne personen igjen oppleve avmakt og igjen slå en annen person. Og så videre (Isdal 2000).

Isdal (2000) skriver at en person ofte opplever og utøver vold på ulike steder: Vold har en tendens til å komme ut der det er «trygt». Dette ser vi når barn som blir slått av foreldrene sine ikke slår tilbake på dem, men i stedet på dyr. Med dette kommer også hierarkiet i volden til syne (Isdal 2000): Miguel og Vanesa slår Alex. Alex slår hunden og katten. Dette viser en rangordning der voksne er på toppen, barn er i midten og dyr er på bunnen i Chirimoto.

Avslutning

På en vegg i *la casa del colibrí* henger fotografier fra 1920-tallet (øverst til venstre) til 1970-tallet (nederst til høyre).

Arbeid, sport og vold

I denne oppgaven har jeg tatt for meg arbeid, sport og vold i Chirimoto gjennom tre forskjellige kapitler. Denne inndelingen eksisterer selvfølgelig ikke for innbyggerne: Det er de samme menneskene som utfører kaffearbeid, sukkerrørarbeid og husarbeid som spiller hanekamp, fotball og volleyball som slår barn, menn og kvinner. Arbeid, sport og vold er heller ikke tre separate deler, men tre deler som går over i hverandre, henger sammen med hverandre og som påvirker hverandre. Dette har jeg vist indirekte gjennom teksten: Vold knyttes for eksempel til arbeid når sjefene på *la obra* må gripe inn i en konflikt mellom to menn. Sport knyttes for eksempel til arbeid når volleyball gjenspeiler kvinners bevegelse fra husarbeid til lønnsarbeid på 1980-tallet i Peru.

Kjønn har vært et tema gjennom hele oppgaven. Det har også vært andre røde tråder. For eksempel kommer skillet mellom passiv og aktiv til uttrykk i alle kapitlene: I privat-offentlig-dikotomien plasseres kvinner i den private og passive sfæren mens menn plasseres i den offentlige og aktive sfæren (Rosaldo 1974). I fotball og volleyball på 1980-tallet i Peru presenteres menn som en passiv del av nasjonsbyggingen mens kvinner presenteres som en aktiv del av nasjonsbyggingen (León 2002). I marianismo fremstilles kvinner som kyske og passive mens i machismo fremstilles menn som virile og aktive (Melhuus 1996, Stevens 1973).

Fremtiden

Inge Schjellerup (2003) skriver at den store innvandringen av folk fra Andesfjellene de siste hundre årene har ført til en endring av landskapet i Rodríguez de Mendoza. De nye bosetterne bruker den samme jordbruksteknikken i dalen som i fjellene: De feller og brenner trær for å lage nye åkre. Problemet er at klimaet er annerledes i dalen enn i fjellene. De kraftige regnskyllene i Rodríguez de Mendoza drar jorden nedover høydedragene, slik at den blir ubrukelig. Resultatet er derfor avskoging og erosjon og dette fører til at planter og dyr forsvinner fra området. Jeg gjør dermed som Schjellerup (2003); jeg oppfordrer til mer forskning i *la ceja de selva* og *la ceja de montaña*. Dette området har en tendens til å bli oversett; forskere drar gjerne opp i fjellene eller inn i jungelen og området imellom blir utelatt (Schjellerup, Sørensen, Espinoza, Quipuscoa og Peña 2003).

Siden jeg forlot Chirimoto i august 2012 har landsbyen blitt større. Flere har flyttet ut, men enda flere har flyttet inn. Infrastrukturen utvikles stadig: De siste årene har veiene mellom Chirimoto og Chachapoyas blitt forbedret og nye broer har blitt bygget mellom Chirimoto og Limabamba og

Chirimoto og Milpuc. *La casa del colibrí* er blitt tatt i bruk og det arrangeres blant annet lesegrupper for barn og kokkekurs for voksne. Et pre-universitet planlegges i Mendoza. I dag er det et stort gap mellom *los colegios* i Rodríguez de Mendoza og universitetene i Lima. Når ungdommene reiser til hovedstaden for å studere, så er det derfor mange som ikke er kvalifiserte til å komme inn på studiene. Et pre-universitet skal lette denne overgangen.

Det er ikke tilfeldig at samfunnshuset i Chirimoto har fått navnet *la casa del colibrí*, som kan oversettes til «huset til kolibrien». Akkurat som fuglen er landsbyen liten og skjør. Men den er også vakker og fargerik. Og både kolibrien og menneskene har klart å klamre seg fast til Chirimoto etter flommen i 1979. Forhåpentligvis har både kolibrien og menneskene en god fremtid i Chirimoto.

Referanseliste

- Anderson, James. (1987). *Sendero Luminoso: A new revolutionary model?* London: Institute for the Study of Terrorism.
- Archetti, Eduardo P. (1994). Masculinity and football: The formation of national identity in Argentina. I Richard Giulianotti og John Williams, *Game without frontiers: Football, identity and modernity* (s. 225-243). Aldershot: Arena.
- Archetti, Eduardo P. og Kristi Anne Stølen. (1996). Latin-Amerika. I Signe Howell og Marit Melhuus, *Fjern og nær: Sosialantropologiske perspektiver på verdens samfunn og kulturer* (s. 249-276). Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Archetti, Eduardo P. (1998). The meaning of sport in anthropology: A view from Latin America. *European Review of Latin American and Caribbean Studies*, 65, s. 91-103.
- Arendt, Hannah. (1970). *Om vold*. Copenhagen: Notabene.
- Bandura, Albert. (1977). *Social learning theory*. Englewood Cliffs: Prentice-Hall.
- Boserup, Ester. (1974). *Kvinde i u-land*. København: Forum.
- Dundes, Alan. (1994). Gallus as phallus: A psychoanalytic cross-cultural consideration of the cockfight as fowl play. I Alan Dundes, *The cockfight: A casebook* (s. 241-282). Madison, Wisconsin: University of Wisconsin Press.

- Ehlers, Tracy Bachrach. (1991). Debunking marianismo: Economic vulnerability and survival strategies among Guatemalan wives. *Ethnology*, 30(1), s. 1-16.
- Eriksen, Thomas Hylland. (2010). *Små steder – store spørsmål: Innføring i sosialantropologi*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Goffman, Erving. (1992). *Vårt rollespill til daglig: En studie i hverdagslivets dramatikk*. Oslo: Pax.
- Haglund, Johnny. (2003). *Forunderlige steder*. Oslo: Orion.
- Heelas, Paul. (1982). Anthropology, violence and catharsis. I Peter Marsh og Anne Campbell, *Aggression and violence* (s. 47-61). Oxford: Blackwell.
- Isdal, Per. (2000). *Meningen med volden*. Oslo: Kommuneforlaget.
- Krohn-Hansen, Christian. (1994). The anthropology of violent interaction. *Journal of Anthropological Research*, 50(4), s. 367-381.
- Krotee, March L. (1979). The rise and demise of sport: A reflection of Uruguayan society. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 445, s. 141-154.
- León, Abelardo Sánchez. (2002). The history of Peruvian women's volleyball. I Joseph L. Arbena og David G. LaFrance, *Sport in Latin America and the Caribbean* (s. 207-217). Wilmington, Delaware: Scholarly Resources.

- Leonardini, Nanda. (2005). *Rodríguez de Mendoza: Supervivencias culturales Andinas en una provincia criolla*. Lima: Universidad Nacional Mayor de San Marcos.
- Lopes, J. Sergio Leite (2007). Transformations in national identity through football in Brazil: Lessons from two historical defeats. I Rory M. Miller og Liz Crolley, *Football in the Americas: Fútbol, futebol, soccer* (s. 75-93). London: Institute for the Study of Americas.
- Melhuus, Marit. (1990). A shame to honour – A shame to suffer. *Ethnos*, 55(1-2), s. 5-25.
- Melhuus, Marit. (1992). *Todos tenemos madre. Dios también: Morality, meaning and change in a Mexican context* (Doctoral dissertation). University of Oslo.
- Melhuus, Marit, Ingrid Rudie og Jorun Solheim. (1992). Antropologien og kjønnet. I Arnhild Taksdal og Karin Widerberg, *Forståelser av kjønn: I samfunnsvitenskapenes fag og kvinneforskning* (s. 9-50). Oslo: Ad Notam Gyldendal.
- Melhuus, Marit. (1996). Power, value and the ambiguous meanings of gender. I Marit Melhuus og Kristi Anne Stølen, *Machos, mistresses, madonnas: Contesting the power of Latin American gender imagery* (s. 230-259). London: Verso.
- Melhuus, Marit og Kristi Anne Stølen. (1996). Introduction. I Marit Melhuus og Kristi Anne Stølen, *Machos, mistresses, madonnas: Contesting the power of Latin American gender imagery* (s. 1-33). London: Verso.
- Moore, Henrietta. (1994). The problem of explaining violence in the social sciences. I Penelope

Harvey og Peter Gow, *Sex and violence: Issues in representation and experience* (s. 138-155). London: Routledge.

Moore, Henrietta L. (1999). Whatever happened to women and men? Gender and other crises in anthropology. I Henrietta L. Moore, *Anthropological theory today* (s. 151-171). Cambridge: Polity Press.

Morris, Rosalind C. (1995). All made up: Performance theory and the new anthropology of sex and gender. *Annual Review of Anthropology*, 24, s. 567-592.

Morrison, Andrew R. og María Loreto Biehl. (1999). *Too close to home: Domestic violence in the Americas*. Washington: Inter-American Development Bank.

Panfichi, Aldo og Víctor Vich. (2004). 10 political and social fantasies in Peruvian football: The tragedy of Alianza Lima in 1987. *Soccer & Society*, 5(2), s. 285-297.

Pedersen, Ole Petter. (2013, 26. august). Fotball. I *Store norske leksikon*. Hentet fra <http://snl.no/fotball>.

Riches, David. (1986). The phenomenon of violence. I David Riches, *The anthropology of violence* (s. 1-27). Oxford: Blackwell.

Rosaldo, Michelle Zimbalist. (1974). Woman, culture, and society: A theoretical overview. I Michelle Zimbalist Rosaldo og Louise Lamphere, *Woman, culture, and society* (s. 17-42). California: Stanford University Press.

Salinas, Roberto. (2013, 8. august). La historia del vóley en el Perú. I *Crónica Viva*. Hentet fra <http://www.cronicaviva.com.pe/index.php/economia/peru/73544-la-historia-del-voley-en-el-peru-cuando-las-domesticas-lo-dominaban-en-los-parques-y-la-gran-aparicion-de-lucha-fuentes-en-1965>.

Schjellerup, Inge, Mikael Kamp Sørensen, Carolina Espinoza, Victor Quipuscoa og Victor Peña (2003). *Los valles olvidados: Pasado y presente en la utilización de recursos en la ceja de selva, Perú / The forgotten valleys: Past and present in the utilization of resources in the ceja de selva, Peru*. Copenhagen: The National Museum of Denmark.

Schjellerup, Inge, Victor Quipuscoa, Carolina Espinoza, Victor Peña og Mikael Kamp Sørensen. (2005). *Redescubriendo El Valle de los Chilchos: Condiciones de vida en la ceja de selva, Perú / The Chilchos Valley revisited: Life conditions in the ceja de selva, Peru*. Copenhagen: The National Museum of Denmark.

Schjellerup, Inge, Carolina Espinoza, James Rollefson, Victor Quipuscoa, Mikael Kamp Sørensen og Victor Peña. (2009). *La ceja de montaña: Un paisaje que va desapareciendo – Estudios interdisciplinarios en el noreste del Perú / La ceja de montaña: A disappearing landscape – Interdisciplinary studies from north-eastern Peru*. Copenhagen: The National Museum of Denmark.

Sjursen, Øyvind og Rolf Bryhn. (2009, 24. juli). Volleyball. I *Store norske leksikon*. Hentet fra <http://snl.no/volleyball>.

- Skar, Sarah Lund. (1979). The use of the public/private framework in the analysis of egalitarian societies: The case of a Quechua community in highland Peru. *Women's Studies International Quarterly*, 2, s. 449-460.
- Skjørten, Kristin. (1994). *Voldsbilder i hverdagen: Om menns forståelse av kvinnemishandling*. Oslo: Pax.
- Stein, Steve. (1988). The case of soccer in early twentieth-century Lima. I Joseph L. Arbena, *Sport and society in Latin America: Diffusion, dependency, and the rise of mass culture* (s. 63-84). New York: Greenwood Press.
- Stevens, Evelyn P. (1973). Marianismo: The other face of machismo in Latin America. I Ann Pescatello, *Female and male in Latin America: Essays* (s. 89-101). Pittsburgh: University of Pittsburgh Press.
- Weber, Max. (1971). *Makt og byråkrati: Essays om politikk og klasse, samfunnsforskning og verdier*. Oslo: Gyldendal.
- Weiss, Nerina og Maria Six-Hohenbalken. (2011). Introduction. I Maria Six-Hohenbalken og Nerina Weiss, *Violence expressed: An anthropological approach* (s. 1-18). Farnham: Ashgate.
- Whitehead, Neil L. (2004). Introduction: Cultures, conflicts, and the poetics of violent practice. I Neil L. Whitehead, *Violence* (s. 3-24). Santa Fe: School of American Research Press.